

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXV. ÉVFOLYAM V.

2016/5. SZÁM

SZÁRSZÓ 1943

„NEM LEHETNE
ÚJ-GUINEA
A PÁPUÁKÉ?”

JÉKELY
ZOLTÁN
A KÖLTŐ
NOVELLÁI

HÁNY ÓRA?
CZIGÁNY GYÖRGY
85. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Carl
Lutz

AZ ELFELEDETT HŐS

KÜLÖNSZÁMUNK
BOR ÉS
IRODALOM

SOMOGYI 100

SOMOGYI JÓZSEF
ÉS TANÍTVÁNYAI CÍMMEL
EMLÉKKIÁLLÍTÁS A VIGADÓBAN

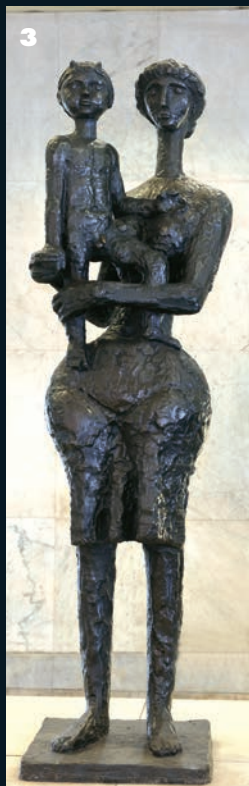
Cikkünk a 22. oldalon

1

2

3

4

5

6

1. Szállodasor
2. Család
3. Anya gyermekével
4. Ásványráró
5. Mihályfi-sírem-
lékhez, Kerepesi
temető
6. Aratók

Fotó:
Szelényi
Károly

SZAKONYI KÁROLY

AUGUSZTUSOK

Meleg, csillaghullásos éjszakák – augusztus. Fekszel hanyatt a vadfüvek fűszeres illatától bódító réten, s nézed az eget, s ha látod egy-egy fénylő pont hirtelen sikkaszt a fekete űrben, gondolsz valamire, kívánsz valamit, s hiszed, hogy teljesül. Augusztus, a nyár békéje, amikor már lassan elmúlnak a nehéz, mezei munkák, s majd csak az ősz hoz újakat, mire megérik a szőlő, zörgőre sárgulnak a kukoricaszárak, s eljön a répszedés ideje. De Szent Istvánig még tombol a nyár. Az alkonyok szerelmes sétákra csábítanak, s ha vízparton vagy, meztelen éjszakai fürdőzésre. Fiatal fecskék röpködnek a szürkületben, anyjuktól most tanult vadászószöveggel kapdossák el a bogarakat, a kisrigók is magukra maradhatnak már ekkorra, csak a nyáron megtollasodott gólyafiaknak kell még az öregek segítsége, hogy felkészülhessenek majd a nagy vándorútra.

Augusztus. Gyöngyöző oldalú korsóban hozza a pincér a hideg sört a kertvendéglőben, a nők szoknyájába belekap a távoli zeneszót hozó esti szellő, éjfélig ülnek a parkok padjain a párok, ahol hűsebb a levegő, de azért némely nyitott ablak mögül kihallatszik a televízió hangzavara.

Augusztus. Nagy, békés nyárak és a huszadik század nehéz napjainak emléke olvad össze augusztus nevében. 1939 augusztusa a lengyel tragédia vészes pillanata. 25-én Hitler parancsot ad a lerohanásukra, s ha 26-án, tárgyalások reményében, vissza is vonja a parancsát, szeptember 1-jén hajnali 4 óra 45 perckor a balti tengeri Hel-félszigeten áttörnek csapatai a sorompót. És elkezdődnek a háborús augusztusok. Bár az 1940-es, második bécsi döntés augusztus 30-a számunkra az öröm napja, hiszen Erdély északi fele visszatért az anyaországhoz, de a németek már Londont bombázzák a kiterjedt

hadiállapotban. 1941 augusztusa az Atlanti Charta hónapja, a Churchill–Roosevelt-megállapodás, amely garantálja a népek szabadságát államformájuk megválasztásában, s leszögezi, hogy a háború nem lehet a nemzetközi politika eszköze. Láttuk, mi lett belőle. Mondjuk tovább? 1944 augusztusában már Erdélyben folynak a harcok, s hiába ért véget a háború a mi vidékeinken, az amerikaiak még javában harcolnak a japánokkal. A gyilkos háborúnak gyilkos eszközzel vetettek véget, Truman elnök parancsára augusztus 6-án ledobták a világ első atombombáját Hirosimára és három nap múlva Nagaszakira, hogy megadásra bírják a japán császárt.

Emlékszem ezekre a napokra. Már azt hittük, hogy béke van újra, nem gondoltunk a Távol-Keletre, nem gondoltunk azokra, akik a dzsungelben öldösték egymást. Fiatal, amerikai férfiak és elszánt, vad japánok, kamikázék repültek önkéntes halállal a hadihajókra, nem gondoltunk rájuk, mert néhány hónappal az örület ideje után újra élni akartunk békességben. A falvakban a juttatott földek művelésébe kezdtek a gazdák, a városokba visszatértek az elmenekültek meg az elhurcoltak közül a megmaradtak, megnyitottak az üzletek, a kerthelyiségekben olcsó fröccsöket ittak a békés jövőről álmódó férfiak, s noha még mindig veszélyes volt az élet, és sejtettük, hogy lehet újra még veszélyesebb, de az emberek már nem akartak tudni a pusztulásról, a halálról és a szenvedésről.

És akkor a hatalmas szalagcímek az újságokban. És csakhamar képes tudósítások Japánból, a Felkelő Nap Országából, ahol a Nap centrumának hőségéhez hasonló forráság pusztított száz ezreket szörnyű tűzhalállal. Szörnyeteg gomba nőtt a két város fölé, s akit ért a sugárzása, a po-

Somogyi József:
Szent István

kol kínjait szenvedte. Úgy tűntek el emberek, hogy csak az árnyuk maradt ráégyve a betonra, ők maguk hamuvá lettek, mások fájdalommal a tengerbe rohantak, emberek lettek torz roncsok a második bomba után adta meg magát.

Augusztus. A nyár itt ragyog felettünk, ülök a vízparti vendéglőben, az esti, könnyű szélben a pincér gyöngyöző oldalú korsóban elém teszi a hideg sört, békesség. Mégis nyugtalanító árnyak lopakodnak a sötétben.

Fénycsik suhan a magasban, lehullt egy csillag. Milliók és milliók láthatják és kívánhatják vágyuk teljesülését. Embertömegek otthontalanul, megnyomorítva, szétlőtt házaik romjain keseregve, vak reményekkel útra kelve, valaha gazdag tájakon manapság már éhezve, új hazát keresve, gyanakvással, idegenkedéssel megütközve, félelmet keltve és rettegve a nyugtalan Európában.

Megint egy fénycsik, megint egy zuhanó csillag. Teljesülhet-e ennyi kívánság? Van-e annyi hulló, augusztusi csillag? ♦♦

Isten éltesse a 85 éves Czigány Györgyöt!

KENYERES ZOLTÁN

EGY PILLANTÁS CZIGÁNY GYÖRGYRE

sodrában is derűsnek maradni.”
Vagy máshol: „Szorongatják hű
holt kezek / makacsul derűs szív-
emet. / harangszóra nyílt meg
szemünk, / mi napfénybe temet-
kezünk.” (Verba maris)

Kedves, szelíd egyéni hang-
ját nem elkülönülően, hanem
ellenkezőleg, az újra és újra
felfedezett és hangoztatott hoz-
zátkötődésen keresztül fejezi ki.
Hozzátkötődés az európai kul-
túrához. Rilke, Amerigo Tot,
Shakespeare, Heidegger, Ravel,

avval, hogy kellemes, nyelvi él-
ményt nyújt, hanem tartalomhite-
lesítő feladatot is betölt.

Czigány Györgyöt az Újhold
lírai hangvételének vonzaskö-
rébe tartozó költőnek ismeri az
irodalomtörténet, s fogalmazásá-
nak tárgyias fegyverzettsége, a
mondatformálás lélegzési ritmusa
rokonává is teszi evvel a modern
magyar költészetben annak ide-
jén új iskolát teremtő iránnyal.
De nem megy el Nemes Nagy
Ágnes személytelenséget követ-
elő keménysége és szigorúsága
felé, hanem inkább a felé a jóság
és szelídség felé hajlik, amely
Pilinszky Jánost jellemezte. Pi-
linszky drámaisága és néha már
a görög drámák értelmében vett
tragikuma nélkül. A verskísérlet,
mert a vers mindig kísérlet, itt a
lélek belső harmóniájának megte-
remtésére törekszik. Annak eléré-
sére, amit úgy fogalmaz meg egy
helyen, hogy „valamiképp együtt
minden”. Ez az „együtt minden”
a katolicitást is jelenti verseiben,
s mai költészetünkben ritka az a
megvallott hit, amely ilyen eszté-
tikai színvonalon átítatja és meg-
alapozza ezt a kötetet. Ez nem
posztmodern költészet, nem a
kierkegaardi értelemben vett írónia
tragikus stádiumában él, tá-
vol áll tőle a metafizika-tagadás,
amelyet a mai kritika egy része
kötelezően elvár az irodalomtól.
Szelíd derűjét hit alapozza meg,
hívó lélek lakik benne, nem a
komor és semmibe vezető Angst,
nem az egzisztencialista szoron-
gás járja át, hanem olyasvalami,
amelyet egy szóval nehéz lenne
megnevezni, de egy Celanói Ta-
mástól vett idézet érzékletesen
körülír: „Mors stupendis et natura
/ Cum resurget creatura”, „Halál
hökken és természet / Minden
ámul s újra éled...” ♦♦

TÓTH ÉVA VÁZLAT A 85 ÉVES CZIGÁNY GYÖRGYRŐL

Férfiasság mint az arkangyalok
apai mint Szent József
az Atya gyermeke
fivérünk mint Ferenc
szárnya a zene és a vers
hogy szent-e nem tudom
de az biztos hogy boldog

Debussy, Respighi és Zsuzsanna
sztárec (Dosztojevszkij), hogy
csak az első fél száz oldalról
idézzek megemlékelt neveket.
S ott van a közelmúlt magyar
kultúröröksége Ottlik Gézáról
Takáts Gyuláig. Petőfit a fiának
nevezi, verset ír Kármán Jó-
zsef emlékére, dedikál Petrovics
Emilnek. Benne él a magyar kul-
túrában, s vele él a magyar kul-
túra. A versek nagy része kötött
rímrendű, kötött ritmusú vers, na-
gyon szép, szemantikai értelmet
hangsúlyozó felhívó enjambe-
ment-okkal. Szabadverseinek
(például a tízmondatos versek)
belső zenei köre is hibátlanul
működik. A mesterségbeli tudás
nemcsak az olvasásnak kedvez

A Jóisten megteremtette az
 eget, a földet, a csillago-
kat, a hegyeket, a folyókat,
a fákat, a madarakat és végül me-
teremtette az embert. A csillagok
fényltek, a hegyek magasodtak,
a folyók boldogan folytak, a ma-
darak kedvesen csiviteltek. Csak
az emberek... Velük bajok voltak,
valahogy nem sikerültek igazán.
Ekkor a Jóisten elhatározta, hogy
teremt melléjük valamit, ami töké-
letes. Ami csak jó és csak szép. És
ekkor megteremtette a zenét.

Az idén nyolcvanöt éves Czi-
gány György fiataloktól máig a
zene szellemében él. Kevesen is-
merik a zeneirodalom kiterjedé-
sét és mélységét olyan alaposan
és olyan beleérző együtt hangzás-
sal, mint ő, verseit pedig ismer-
jük mindnyájan, akik a literátus
olvasóközönség tagjai közé so-
roljuk magunkat. Tanított zeneis-
kolában, olyanok voltak tanítvá-
nyai között, mint Fischer Ádám
és Fischer Iván. Előadóművészi
diplomát szerzett, műhelyterem-
tő munkát végzett a rádióban és
a televízióban, zenei ismeretter-
jesztő műsorait, ezt jól mondom,
az egész ország hallgatta. Kodály
Zoltántól Weöres Sándorig a ma-
gyar szellemi élet legnagyobb
alakjaival készített beszélgetése-

ket az értékteremtő magyar múlt
és az európai szellem jegyében.

De amikor a zene szelleméről
beszél, nem csak az ilyen, felsor-
olható tényekre gondolok. A zene
szelleme ugyanis nemcsak zenei
művekben valósul meg, a zene
nemcsak hangzás, hanem princí-
pium, életelv és életmagatartás.
Ez az életelv tükröződik Czigány
György verseiben is, remek tu-
dója a szóhangzásnak, a rím és a
ritmus alakításának, de ez hallat-
szik bennük akkor is, amikor nem
hangzás-, hanem kötött forma nél-
küli gondolatverseket ír. A zene
szelleme valahol mélyen rokon a
szabadsággal, avval a szabadság-
gal, amelyre az egészséges lelkű
emberek mindig is vágyakoztak.
Amikor két évvel ezelőtt egybe-
gyűjtötte verseit, azt adta kötete
címének, hogy *Kalitkám is ma-
dár*. Akinek a kalitkája is madár?
Én a szabadságnak, a fegyverező
kötöttségben megvalósuló szabad
létezésnek ennél szebb kifejezését
még nem olvastam.

Ez a szabadság nem fékezetlen,
kitörő öröm, hanem a serenitásé,
olyan szelíd mosolygásé, amely
nem a világon derül, mert az nem
sok okot ad derűre, hanem a lélek
mélyéről jön. Mint édesapjával
kapcsolatban írja: „Tragédiák

EGY VÁGTATÓ VONAT

Már elrejtí ölet
létből kifut a lét
Egy vágtató vonat
kattogja sorsomat

Fellázad ellenem
a vér a szó a szem
minden ami vagyok
Napfény dühe ragyog

S a zuhanás alatt
a mélység is szakad
Mind ami volt halott
ha föltámadhatott

Szülők s kicsi fiam
kezemben kifli van
Szerelmes lány velem
jelen időt terem

Szólnék bár nem vagyok
s jönnének angyalok
Csak Révfalut lesem
gyermek az Istenem
A valóság heve
Isten képzelete
egy kedves arc hova
leszálldos mosolya

Szökőár éveket
égig nőtt részletek
hordozzák s boldogok
Anyám miért zokog

A látvány nem hamis
jönnek kutyáim is
öt s ötven éve holt
egyszerre felesaholt

Megint „élő adás”
ujjakban rianás
játszom s még mi jöhet
a Liszt-etűdöket

Míg lányom élvezi
hogy hajtóművei
lelkében zene van
teremtő csend suhan

Szemedben égi táj
delel s a muskotály
szekszárdi fényeit
éjjel is látjuk itt

Szomorú szív szava
de víg a dallama
hogy élni már veled
csak örökké lehet

Csak örökké lehet

HÁNY ÓRA?

Irgalmatlan bizakodás részt venni
az idő múlásában.

CSEND ELÉ

A feledésben ragyogás van.
Derű: velünk és nélkülünk.

Somogyi József: Relief a Magyar Rádió épületén

AELIA SABINÁHOZ

Clausa iacet lapide coniunx pia cara Sabina: a sírkő latin szavainak ritmusa zümmög most a vén síneken. Drága Sabina! Utaznál-e velem Héven, zöld vonatunkon Aquincumból ki a Dunához, el a Flórián térig? Kipróbálnád-e az óbudai plébániatemplom hárommanuálos, barokk orgonáját? Ijedten rezzensz majd meg, amikor sarkad a bal szélső pedálhoz ér, mert földrengés moráját kelted, remegést: a mély basszus oszlopnyi sípja szólal meg mögötted, kezéd pedig elvész, bolyong a billentyűrengetegben. Kedvesen játszottál te kicsi orgonádon, öt ujjal talán, mégis a dallam két oktávnyi század csöndjén ível át, finom szárnycsapással, – hallgatunk téged! Azt is kérdezem ám: lennél-e jó barátnője az én Erikámnak? Duna-parti cukrászdában izlelnétek-e a meggy és citrom hóhidegét, fagylaltot kanalazván kristályfényű pohárban? Vagy állnál-e vele Dunában bokáig, valahol a Római-parton bámulva hajót, víziszízt? S föl se kacagnál hú kavicsok közt járva, de szólnál: Hű, de hideg víz, éppen olyan, mint kétezer éve!

ORGANUM

Keserű léptek csendjében kezd keresztutat az imádságra képtelen szív: hú bokrok függönyrései közt mímeli szájszél színét a málna, nézést forró levél és szőlőfürt a hajló kézfej türelmét. Szavainkban zajok tanyáznak, bögre zörren, vagy kapu nyöszörög leánykahangon, az órák suttogása mindegyre hangosabb. Napfényes képzelet kozmoszára támad a visszahulló, újszülött lét lüktet, dobog a húsfalakban, maga a szeretet dörömböl derengő szívkamrába zárva.

CHACONNE

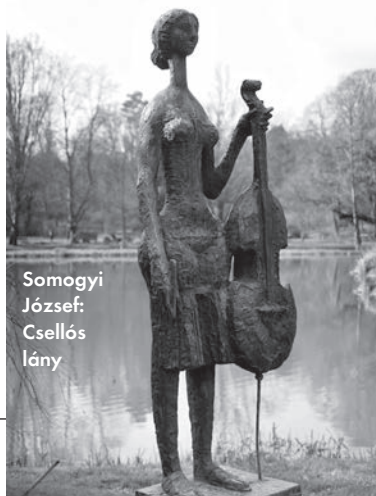
Kisfiam, itt kuszán egymásba szakadó fák, akácok illata a tömjén, angyalok gyásza, növényextázis, még ellenszegülő, megrettent lovoid ágaskodása se szánandóbb, mint a mi térdre borulásunk. Tűzben kialvó láng lett a szövetség, nappalnál is tündöklőbb sötétség, hogy akkor is velünk légy, mindig, amikor nem gondolunk rád.

Mint vízpart forró ékszereit, a kavicsot rugdosó gyerek, úgy hagyjuk el neked szánt szavainkat. Teremtés ez is: a gyász. Vágyakozásunk az örökkévalóra már része is annak. Miképpen az imádság minden bennünk fakadó közt egyetlenként áll fölötté az önmagába hanyatló lét minden idejének. Az érzékszervek csödjén túl botrány-e a hála?

Erő a gyász, világosság, amikor tenger és napfény teremtő káprázata hevül egymásba s föllobogtatja a határtalannak örömet és gyilkos ragyogását. Amikor a harangnyelv egyre fékezhetlenebb ütéseit fogadja be boldog bronzpalást és bong, bong áldott önkívületben, amikor napozó sírkövek fehér tüze nyílik a temetőt előzőnlő szirmok szigetein.

Lélegzetünk a gyász. Általa, vele, benne lehet csak élni, hiszen halottunk karnyújtásnyira van álló időben, sírja pedig enyém, tiéd és Jézusé. Mind megsemmisül, amit féltünk. Végül csak a fű fénye fut a szélben, fölrepítve haldoklók mosolyát: születendő száguldás robaja van a szarvasok szívében.

Bocsásd meg, kisfiam, jókedvét a földnek zuhogó napsütésben s a nélkülöd dúdolt dallamot: Föltámadt Krisztus e napon – az orgonaszököőár zúgását és templomablak sötét tüzeiben nyílt remegést, meg lovoid, Csoda és Kósza zárónyihogását, lobog sörényük, megriadva keresnek erdön-mezőn s dülőúton délragyogásban. Bocsásd meg a szél sós szagát, mély lélegzetét tengerdaraboknak, ha szikla élen és egy lány térdén fényeskedik az örök világosság, de ne indulj el édesanyádhoz, nem tudni merre a mennyország – bocsáss meg nekünk és bocsásd meg az Úristen irgalmatlan szeretetét.

Somogyi József: Csellós lány

Százhusz évvel ezelőtt, amikor Hajós Alfréd a magyarok első, történelmi olimpiai bajnoki címét szerezte Athénban, a görög király fogadást adott az első újkori játékok győzteseinek. A kiváló sportember, aki a jéghideg tengervízben hagyta le ellenfeleit, felkeltette az uralkodó figyelmét, és megkérdezte tőle: „Hol tanult meg ilyen jól úszni?” A király talán egy különleges helyszínt várt válaszul, netán egy jó iskolát, vagy egy jó edző nevét, esetleg egyéni, egyedi módszert. A szerény magyar bajnok azonban a legnagyobb természetességgel csupán annyit mondott: „A vízben, Felség.”

Hajós Alfréd válasza mosolyt keltően egyszerű. De egyszerűségében komoly igazságot rejt. Az úszáshoz elemi szükséglet a víz. Ahogy az operaénekes számára a kotta. Ahogy az író számára anyanyelvének gazdag szókinccse. Azonban a víz, a kotta, a szavak végtelen sora még nem más, csupán eszköz. Attól válik csodák forrásává, ha valaki mindenki más megelőző a vízben, úgy énekel, hogy elvarázsol, vagy messzire repít a szavak által. Megmutatja, mi a katarzis. Szebben, mint a többiek. Erre azonban csak kevesen képesek. Varázsolni csak kevesen tudnak. Mert ahhoz még a tehetség sem elég. Hiszen a tehetség még mindig csak feltétel, adottság, istenadta lehetőség. Esély a tanulásra, az alkotásra, a kiteljesedésre. Kell még nem kevés szorgalom is. Csakis az elvégzett munka által lesz a talentumból teljesítmény, a tehetségből megérdemelt siker.

A Szent István-rend hazánk legmagasabb kitüntetése, amelyet csak azok érdemelhetnek ki, akik sokszorosán beteljesítették tehetségük ígéretét. Akik a mérce fölé nőttek, és ezzel másoknak is új mértéket adtak. Nemzetünk kiválóságai ők, akik világraszólót alkottak.

Marton Éva énekhangja hamar messzire halatszott Budapestről. A milánói Scalától a New York-i Metropolitanig, a bécsi Staatsopertől a londoni Covent Gardenig fellépve a zeneirodalom legvágyottabb szerepei mind úgy illettek rá, mintha a zenetörténet nagyjai mind neki írták volna azokat. Mintha csak rá szabott ruhák lettek volna, amelyekbe bele kellett bújni, holott valamennyi szerep mögött ott rejtett a megalkuvást nem tűrő kemény munka. Ahogy ő maga fogalmazott: „bár egyetlen testtel éljük le az életünket, állandóan alakulunk, változunk, mindig mást és mást lát belőlünk a világ. [...] Egy művésznek száz arca van.” Mintegy harminc teljes operalemez és további számos felvétel őrizi ma is azt a természetességet, ahogy átváltozott, átalakult, varázsolta. Marton Éva következetes, pihenést nem ismerő munkával lett a világ elismert drámai szopránja. Amikor ma növendékeit kíséri e gyönyörű, mégis nagyon nehéz pálya kezdetén, személyes élete példájával taníthatja a szorgalom, az alkalmazkodni tudás, az örökös gyakorlás és a feladat iránti alázat fontosságát.

Tisztelt Művésznő, Professzor Asszony!

Szent István-rend – 2016

Államalapító Szent István királyunk emléke előtt tisztelgő nemzeti ünnepünk, augusztus 20-a alkalmából adta át Áder János köztársasági elnök a Sándor-palotában az idei Magyar Szent István-rend kitüntetteit.

Marton Éva Kossuth-díjas operaénekes, a Nemzet Művésze és Makkai Ádám Kossuth-nagydíjas költő, nyelvész, műfordító vehették át 2016-ban a legmagasabb állami elismerést. Áder János ünnepi beszédében méltatta a kitüntetetteket.

ÁDER JÁNOS

MARTON ÉVA ÉS MAKKAI ÁDÁM LAUDÁCIÓJA

Marton Éva és
Makkai Ádám

Köszönjük önnek, hogy Frankfurtban, Hamburgban, Berlinben, Moszkvában, Sydneyben és még megannyi operaszentélyben német útlevelemmel a zsebében is mindig magyar volt. Érzelmes Toscaként, kitartó Giocondaként, tartózkodó Turandotként, a kíváncsi-küzdelmes császárkisasszony szerepében, Elektra bonyolult jellemében és ragaszkodó Ortrúdként is Marton Éva mindig ennek a hazának a szülötte maradt. Aki Bartók *A kékszakállú herceg vára* Juditjaként a Scala történetében először énekelt magyarul a milánói színpadon. Aki primadonnaként is szolgálni akart. Akit a Metropolitan négyezres közönsége felállva tapsolt, megszakítván az előadást a harmadik felvonás derekán. Köszönjük, hogy a világtársaságból újra és újra hazatért, és hangjával, tekintélyével, szakmai tudásával, kultúraszervező energiájával, oktatói elkötelezettségével immáron esztendőket óta itthon van – velünk.

Idei másik díjazottunk Makkai Ádám. Tudós, költő, író és műfordító. Úgy lett világpolgár, hogy közben féltőn óvta hűségét az anyanyelvhez. Bár a nyelv határait kutatóként angolul feszegette és angolul tanított, örök szerelme maradt a verselés magyarul. Nem véletlenül nevezte őt Határ Győző „szimul-

Marton Éva átveszi
a kitüntetést

tán szellemnek”. Folyékonyan beszél számos nyelven. A feje tetejére állította a műfordítás öröknek hitt törvényszerűségét: nevezetesen azt, hogy magyarról nem lehet jól fordítani idegen nyelvre. Makkai Ádám oly könnyedén lép az egyik kultúra asztalától a másikhoz, hogy neki még fordítva is sikerült fordítani. Angolul adta a világnak Vörösmartyt, Arany Jánost, Babitsot, Kosztolányit.

Makkai Ádám megsajnálta az emberiségnek azt a részét, amely nem volt oly szerencsés, hogy magyarnak szülessen, és beszélje a „marslakók” nyelvét. A *csodaszarvas nyomában* című, angolul és magyarul napvilágot látott antológia egyszerre kimagasló szellemi teljesítmény és hűségeskü a hazához. A magyarok kezébe határon innen és túl letett egy bölcsen összeállított gyűjteményt, nyolc évszáz-

ad remekműveiből. Mert Makkai Ádám tudja, hogy a vers lelki támasz, kapaszkodó és örök fohász. Ahogy a magyar kiadás előszavában ő maga fogalmaz: „örök barátunk az olyan magyarul írott vers, amely a kórházi betegágyon eszünkbe jutva megvigasztal, és enyhülést vagy reményt ad a felépülésre, vagy az olyan, amely az ezeréves magyar történelem valamely jelentős eseményére emlékeztet. Esetleg első szerelmünket juttatja eszünkbe...” Tisztelt Professzor Úr! Köszönjük önnek, hogy a nyelvészek tudományos alaposágával és a költők érzékenységgel látta, milyen érték az írott szó, a veretes mondat. Köszönjük, hogy hivatásának tekinti, hogy a nyelv által hidat építsen a népek között. Segít nekünk megtalálni az élet igazságait, feldolgozni a bánatot, még jobban

átélni az örömet. Ahogy ön fogalmaz: „lenyelni a vihart s átgýrni szellemi-lelki ennivalóra”. Tisztelt Díjazottak! Önök ketten világlátott emberként sem feledték el soha azt, amit Márton Áron, a szentéletű erdélyi püspök így fogalmazott meg: „Aki a közösségből él, a közösségnek is munkával és felelősséggel tartozik.” Önök ismerik a tehetséggel járó felelősség súlyát. Bármilyen messze jártak is, mindketten érezték, hogy Magyarországhoz, a magyar hazához tartoznak. Munkájukkal, művészetükkel örömet szereznek, vigasztalnak és reményt nyújtanak. Így lett tehetségük nem csupán magányos erény, hanem közösségi érték is. És ezért váltak méltóvá arra, hogy nemzeti ünnepünkön a Szent István-rendet átvehessék. Kérem, fogadják olyan örömmel, amilyen megbecsüléssel nyújtottuk át önöknek! ☘

Szárszó

SÁGHY ILDIKÓ „Nem lehetne

(Az 1943-as szárszói konferencia igaz emlékeztetőre)

Szárszó. Vajon milyen válaszokat kapnánk, ha ma különböző korosztályú és foglalkozású embereket megkérdeznénk: mi jut eszükbe erről a helységről? Nos, a fiatalok azt hiszem, jobbra csak a Balatont említenék. A középkorosztályból németeknek „valami szárszói konferencia” talán derengene. Az ellenzéki tévécsatornák híveinek viszont akár a mostani, nyári híradókból is inkább az ugrana be, ahogy kedvenc, humorista szerzőjük méltatlankodik, miszerint szárszói nyaralója kertjének találkáit vannak, akik rosszhallólag szemlélik. És az igazi Szárszó? Azt, hogy Balatonszárszó nevéhez kötődik a XX. század egyik nevezetes, magyar történelmi, kultúrtörténeti eseménye, az 1943-as szárszói találkozó, vajon hányan tudják? Vagy ha hozzávetőlegesen, inkább felületesen tudnak róla, ugyan hányan ismerik annak a '43-as, augusztusvégi hétnek a hiteles történetét? Uram bocsá', hányan olvasták az ott elhangzott, nagy horderejű előadásokat és a hozzájuk kapcsolódó megnyilatkozásokat? Bizony, költői kérdések ezek sorra. Tapasztalatból mondhatom, hogy még kulturális berkekben is kevesen.

Nem véletlenül alakult ez így. Hiszen ezen a konferencián, még javában a második világháború közepette, a népi mozgalom írói és barátai, valamint a magyar szellemi élet más kiválóságai azon töprengtek: hogyan készüljenek a háború utáni, sorsfordító időkre, mit kell tenniük a magyarság jövője érdekében? Csoda-e, ha 1945 után a kommunista diktatúrában ezeket a prófétai eszmefuttatásokat agyonhallgatták, a jövőt látó, tiszta elképzeléseket pedig eltorzították.

Fontosnak vélem tehát a Lyukasóra folyóirat szerkesztőjeként, hogy a '43-as szárszói konferencia hiteles történéseire és gondolataihoz visszatérjünk. Eme objektív szándékomban azonban vegyül némi szubjektivitás is. Balatonszárszón születtem, s másfél éves voltam a '43-as konferencia idején, ahol apám, Sággy Jenő, az evangélikus szórványgyülekezet ifjú lelkészeként végezte szolgálatát. Írásai révén pedig akkor apámat már hivatalosan is a népi írók között jegyezték. S mindkét minőségében lelkesen és tevékenyen vett részt a nevezetes konferencia szervezésében.

Az előzményekhez annyit el kell mondanunk, hogy a reformátusok Soli Deo Gloria* diákszövetségének balatonszárszói telephelyén már 1928-tól rendszeresen tartottak nyaranta találkozókat Magyar Élet Tábor néven,

amelyeken a hangsúly minden évben az egyetemisták és főiskolások konferenciáin volt. Ez a református telephely fogadta be aztán a '43-as konferenciát is.

1943. augusztus 23-ától 29-éig szólóan tehát a népi írók műveit megjelentető Magyar Élet Kiadó Püski Sándorral az élen, valamint a reformátusok Soli Deo Gloria szövetsége hirdette meg *Kiűtkeresés* '43 címmel a nagy hírű, szárszói konferenciát. (Későbbi beszámolók szerint a hírre a helyi őr két csendőre megjelent ugyan a telepen, de Püski felesége azzal küldte el őket: „Hiszen tudják, uraim, itt vallásos konferenciákat szoktak rendezni.”)

A tanácskozás mintegy hatszáz fő részvételével zajlott, s a népi írókon és a magyar szellemi élet jeles alakjain kívül jelen voltak a fiatal magyar értelmiség, valamint a munkás- és parasztszervezetek képviselői is, a jövőt boncolgató előadások felvetéseit pedig esténként a tábornüzek mellett vitatták meg közösen.

Az előadások során különösen két nagyigényű, a jövőt távlatosan elemző előadás váltott ki igen élénk vitát. Az egyik *Erdei Ferenc* szociológus (később a Rákosi-korszak minisztere) előadása volt, aki akkor már a marxista szemlélet talaján állt, így a szovjetrendszerhez és a proletárdiktatúrához való csatlakozást mutatta fel realitásként az ország számára. A másik – a

1943

Új-Guinea a pápuáké?”

legnagyobb hatású – előadást Németh László író tartotta, aki a „benszülöttek” nevében a „harmadik oldal” természetes igényét jelentette be a hódítók ösztönével szemben a nemzeti önrendelkezésre. A harmadik oldal lényegét Németh László így világította meg:

„Tegyük fel, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie! A másik párt szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most feláll valaki, s azt kérdezi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a harmadik oldal.”

A konferenciát Kodolányi János író előadása nyitotta meg, míg az előadások közötti vitákat Veres Péter író irányította. Részt vett még többek között Féja Géza költő, Sinka István költő, Balla Péter zeneszerző, népzene kutató, Karácsony Sándor pedagógiai, filozófiai író, Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas orvos, László Gyula régész, történész, honfoglalás-kutató, Somogyi Imre szobrászművész, Asztalos István író, Nagy Ferenc politikus, Muharay Elemér színész, rendező, Juhász Géza költő, továbbá Jócsik Lajos közgazdász, író, Darvas József író, politikus, Dömötör Sándor néprajzkutató, nyelvész, Szabédi László költő, műfordító, az SDG szövetség tagjaként Se-

bestyén László újságíró, Szabó Pál író, politikus és Kovács Béla kisgazdapárti képviselő. Bognár István a szárszói telep felügyelőjeként és alelnökként a konferencia zavartalan menetrendjéről gondoskodott. Tamási Áron író pedig a távolból táviratban üdvözölte a szellemi találkozó szándékait.

Püski Sándor Magyar Élet Kiadója, mintegy a konferencia jegyzőkönyveként Szárszó címmel, előadás- és megbeszéléssorozatként, még 1943-ban megjelentette a '43-as szárszói kon-

ferencia teljes és hiteles anyagát. A találkozó sajtóvisszhangjára – a lelkes értékelésekre és a drasztikus támadásokra – most nem térnek ki, a precedens kedvéért talán csak két ilyen említünk. Marosán György (az előző évi, 1942-es szárszói összejövetelen ő is részt vett) szociáldemokrata, majd kommunista politikus a Népszava hasábjain 1943-ban „ködös, homályos és fölöttébb gyanús szellemi termék”-nek nevezte Németh László tanulmányát. Veres Péter viszont, rögtön az előadás elhangzása után így kezdte hozzászólását: „Németh László szellemes, szép és tiszta hangú előadása...” Később pedig így írt a konferenciáról:

„Úgy látszott, megismétlődik az a történelmi csoda, mint a Kölcsey-, Vörösmarty-, Petőfi-, Arany-korszak idején, hogy egy földhöz ragadt, csak vegetáló jobbágy népből és egy sültkonzervatív köznemességből a kicsiny és új értelmiség, írók, költők nemzeti újjászületést csíholnak ki. Az ifjak hőskökké válnak...”

Az alábbiakban a '43-as szárszói konferencia anyagából, előadásaiból adunk közre részleteket, különös tekintettel Németh László nagy jelentőségű előadására, a Magyar Élet Kiadó Szárszó című, jegyzőkönyvi kiadványa alapján. ☘

* Kálvin jelmondata:
Egyedül Istené a dicsőség

Sággy Jenő
evangélikus
lelkész
1943-ban

Modern mágia*

(Elhangzott Balatonszárszón
1943. augusztus 23-án délután.)

Nehéz ma szólni, jobb ma hallgatni. A bölcs tudja, mennyel olcsóbbak a szavak, annál drágább a hallgatás. Ma pedig olcsó a szó, élő, nyomtatott egyaránt. Óriási bennük a kínálat. Feltalálták a rotációsgépet, s a világ minden nyelvén millió- és százmillió számra ontják a nyomtatott szót. Újságpapír árasztja el az eszkimók földjét, a pápuákét, tán még a pingvinekét is. Ha elmennénk a Déli-sarkra, bizonyosan újságot találunk ott is, amelyet valamelyik mohó felfedező vitt magával. Újságpapír árasztja el az erdőket és a mezőket, újságpapírt kerget a Szahara homokvihara. Rotációs papírt esznek a bombák mellett a harci repülőgépek is. Tűzzel-vassal terjesztik a nyomtatott szót, hiába akarnál menekedni előle. Talán újságokkal tömik ki már a koporsóvánkost is a fejed alá, ha belefáradván az életbe, örök nyugalomra térsz.

Feltalálták a rádiót is, s íme, alig néhány év leforgása alatt a hangos szó felfogására szerkesztett gépek milliói lepték el a Földet. Rádió recsegi, zúgja, bömböli, suttogja, dalolja, zengi, rikácsolja a kimondott, elröppenő szót. Rádió lármáz az eszkimók földjén, a pápuákén, rádió recseg bele a Szahara homokviharába, erdők-mezők csendjébe, s hiába akarnál menekedni előle. Nem foghatod be eléggé a füledet, hogy meg ne halld az utcára kiömlő, a szobád szentélyébe beömlő kimondott szavakat. Ül le készüléked elé, csavargasd egy kissé a kereső gombját. Magyarul, németül, svédül, angolul, olaszul, szlávul, törökül, japánul, a világ minden lehetséges nyelvén kopognak, ropognak, nyekegnek és recsegnek a szavak, szavak, szavak... Iszonyú bábeli zavar kavarg az éterben, mind a magáét mondja, a maga igazát erőszakolja rád. És ha az örvénylő szavak fülsiketítő világába belefáradtál, s örök csendbe térsz, a sír üregéig elkísérik holttestedet, s imádkozó, síró hozzátartozóid gyászát a mindenfelől zümögő és kiabáló szavak.

Szavak tömegével árasztják el az embert, hogy magatartást, cselekedetet adjon cserébe. A szavak inflációjának idején mérhetetlen tömegű szót zúdítanak rád, hogy így, vagy úgy gondolkodj, vagy ne gondolkodj, – így, vagy úgy érezz, vagy ne érezz –, ennek, vagy annak tudd magadat, vagy ne tudd magadat

semminek. Nyomtatott és kisugárzott szavak légióját indítják ellened, hogy mennél többet adjon magadból, az életedből, kenyeredből, házadból, ruhádból, tüzelődből, álmodból, munkádból, s te napról napra, évről évre több erőszakosan zúduló szót követelsz, hogy akár csak egy jottányit is adj magadból, s némi hitet, vagy akár illúziót kapjál cserébe a szavak kábító mákonyából.

Valamikor a szónak két funkciója volt a lélekben. Egyik az, hogy kifejezte a lélek állapotát, másik, hogy megtestesítve a fogalmakat, segített a gondolkodásban, magad megismerésében, a világgal való viszonyod tisztázásában. Egy kifelé irányuló és egy befelé forduló működése volt ez a szónak. Ma a szó befelé irányuló hatása megszűnt. Ma az ember, helyesebben az emberek egy törpe töredéke, a beszélő és a nyomtatás, a rádió fölött hatalmat birtokoló csoportja – s ez a csoport, természetesen, azonos politikai, társadalmi, gazdasági és egyéb hatalmat gyakorló csoportjával –, mint valami megőrült vajákos, hadarja indulatában és rettegő hatalomimádatában a szavakat, mint valami varázsló, zengi, dörghi, suttogja, recsegi bővülő szavai tömegét éjjel-nappal, hogy így akarata alá énekelje az ellenszegülő, szabadságát és emberségét megőrizni vágyó tömegeket. És ez, tudjuk, bizonyos mértékben sikerül is neki. „Ismételj egy hazugságot tízszer, százszor, ezerszer, s végül igazság lesz belőle!” – írta a német nemzeti-socializmus egyik tekintélye. Sajátítsd ki a gondolkodás és a gondolatközlés eszközeit, sőt teremts új eszközöket, s a szavak inflációját zúdítsd rá a tömegekre. Végül mindent elfogad, amit adsz neki, s mindent odaad, amit kívánsz tőle. Íme, a modern mágia. Illik a hitetlen, racionális embertípushoz, amely él vele, illik a kultúrából gyorsan kivetkező, racionális tömegemberhez, amelynek szól, illik a modern technikai civilizációhoz, amely eszközöket, gépeket teremt használatára. Profán szavak, hitelt veszített szavak, kényszerített szavak a profán, hitel nélkül való, kényszerrel végrehajtott modern mágiahoz. A hajdani mágia szent szavakkal bővült, e szavak túlvilági hatalmak sugarában fürödtek, s isteni erőt sugároztak. Megválogatott, a lélek tudattalan, ősi mélyeiből felhozott ritka szavak voltak. Évezredekig nem változhattak. Az inflációs szavak mágija óvakodik attól, hogy a lélek mélyébe hatoljon, ahol isteni erők szunnyadnak, a felszínen szedik őket, mint a hitvány

kavicsokat, s ha nincs is belőlük sokféle, helyüket és látszólagos jelentésüket annál sürűbben változtatják.

A szavak e kábító, harsogó tengerében sodortatjuk magunkat. A szent, tiszta, ősi jelentésű szavak egyre ritkábban hullanak ajkunkról, egyre nagyobb irtózattal óvakodunk attól, hogy lelkünk ősi, tudattalan, isteni mélyeibe ereszkedjünk értük. Egyre jobban félünk attól, hogy másik funkciójukat: a maguk megismerését betöltsék. A lélek lusta. Gyakran csak korbáccsal kényszeríthető rá, hogy a nehezebb feladatot vállalja, és szembenézzen önmagával. Fegyelem, folytonos gyakorlat, örökös résenlét, őszinte eltökéltség, alázat, kemény kritikai mérték kell ehhez. A lélek azonban szívesen szabadul a fegyelem nehéz nyűgétől, boldogan bújik ki a felelősség súlya alól, résenlét helyett szeret édesen és bután szunnyadni, őszinte eltökéltségről alig eshet szó, mi sem utálatosabb számára az alázatnál, ami pedig a kritika mértékét illeti, iparkodik milliméterekre szabni, hogy önmagát mennyel nagyobbabbnak és pompázatosabbnak lássa. A hitelvesztett, inflációs szavak, a sekélyes hatalmi mágia e profán varázsigéi pedig csodálatosan kiszolgálják ugyan a tohonya tömeglélek bivalykényelmét, de csak ideig-óráig tudják megkötni tartani. A valóság, az élet ezer és ezer hatása végül szétporlasztja őket, s akkor nincs többé erő és nincs hatalom, amely elfogadtassa őket. És akkor mégiscsak el kell hallgatnunk, magunkba kell szállnunk, ki kell mérítenünk lelkünk mélyrétegeiből az ősi, a szent, a valódi szavakat, szembe kell fordulnunk magunkkal, s újra kell fogalmaznunk viszonyunkat egymáshoz és a világhoz, az önfegyelem, a résenlét, az őszinte eltökéltség, az alázat és a kemény kritika jegyében.

A hitelt veszített pénz áradatában a valódi vásárlóértéket, a valóságos hitelt a feketepecu mutatja meg. Ez két tényező birkózásának csatateré. Egyik a pénz valóságos értéke, másik a szükségletekkel üzőtt visszaélés. Van egy erkölcsi feketepecu is, ezen a szavak valódi értéke – tehát valójában értéktelensége – és a lélek szükségleteivel való visszaélés birkózik. Nézzünk csak körül, hogy kitágult ez az erkölcsi feketepecu! A lélek éhez és szomjazik, a lélek hazátlan és didereg. Álmodok, szimbólumok, kultúrjavak kellenek a léleknek, mert nélkülük elsorvad, lealjasodik,

embertelenné lesz. Didereg a világmindenség fagyában. Hit kell a léleknek, hogy szembenézhesen a világgal, az ezerarcú halál bormalmával. Ezt az éhséget és szomjúságot, ezt a hontalanságot és didergést fordítják javukra az erkölcsi feketepiac kufárai.

A szavak e bódító áradatában egyre gyakrabban megdöbbenek azon, hogy az emberek a lélek mélyéről felhozott ősi szavakat nem értik. Korszerűtlennek érzem magam. Egyre sűrűbben nehezedik rám a kérdés: miért szólsz, kinek szólsz? Hiszen e szóáradatban mindenki másért beszél, mint te. Mást mond, mint te. Másképp mondja, mint te. De nemcsak én érzem ezt, mások is a barátaim közül. Ez nem is lehet másként. Mértékünk nem a ma mértéke, hanem a múlté és a jövőé. Azé az emberé, azé a magyaré, akinek a szóinfláció, e sivár erkölcsi feketepiac kora után kell megszületnie. Testi alakjában már itt is van velünk. Lélekben ezután születik meg.

Ma, amikor a paradoxon, hogy t.i. „a hazugságnak mindig igaza van”, még teljes sátániságában érvényesül, noha látszólag kikezdte már itt-ott a kérlelhetetlen valóság, megkísérlek szólni ehhez az új, eljövendő magyar emberhez, talán, bár töredékesen, eljut hozzá a szavam. Talán sikerül szembeállítanom ön-

magával. Hiszen minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat és ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, ha csak egy pillanatra is elveszítjük magunkat. A legkisebb megfélemezést is drágán fizethetjük meg. Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép, mint némely nagy népek – oroszok, kínaiak, japániaiak –, vagy akár bizonyos kis népek is – mint a szlovákok, a szerbek, a törökök –, mi nem hagyatkozhatunk természetes életösztöneinkre, nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny irányítójára is. Hasonlók vagyunk a svédkehez, a finnekhez, vagy, hogy még élesebben lássuk a példát, az észtekhez, a lettekhez. A magyarság nem őserdő, ahol kényére-kedvére nő, verseng egymással a fák, bokrok, füvek és gombák rengetege, s ha jég veri, kihajt újra, ha sáska lepi, kiszöldül, ha vihar tördeli, új hajtást terem a megmaradt tövön. Mi nem érezzük azt az öntudatlan biztonságot, amelyet a burjánzó népek. Nem tudjuk átadni magunkat a tudattalan növényi létezés boldog melegeinek, buja kitárulkozásának. *Történelmünkben süvölt a végzet*, minden napunk, minden korszakunk egy-egy kicsikart haladék. S ezt a haladékot kell örökkévalósággá nyújtanunk. Mi nem hazudhatunk magunknak. De azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak. Szemünket éjjel-nappal, jóban-rosszban magunkon és az örökkévalóságon kell tartanunk. *Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a más is.* ♡

* Kodolányi János nem adott címet a '43-as szárszói konferenciát bevezető előadásának

A '43-AS SZÁRSZÓI KONFERENCIA RENDJE

(A jegyzőkönyv alapján)

A konferenciát *Bognár István*, mint a vendéglátó Diákszövetség egyik vezetője nyitotta meg *augusztus 23-án* délután. *Vörös Péter* néhány gyakorlati tanácsot kötött a hallgatóság lelkére, majd *Kodolányi János* tartotta meg a konferencia bevezető előadását.

Augustus 24-én, kedden Erdei Ferenc szociológus tartotta meg nagyszabású előadását a „magyar társadalom”-ról. Előbb társadalomtudományi tájékoztatást adott, majd áttért a magyar társadalom szociológiai elemzésére, végül a jövő társadalmi lehetőségeire mutatott rá.

Erdei Ferenc előadását másnap, szerdán (*augusztus 25-én*) délelőtt Németh László nagy hatású előadása követte, a magyarság „gyarmati sorsa”-ról úgy, ahogyan az történelme során megmutatkozott, továbbá azokról a feladatokról, amelyek a közeljövőben megoldásra várnak.

A két előadást közös hozzászólások követték. A hozzászólások sorát Nagy Ferenc, a Független Kisgazdapárt képviselője és a Magyar Parasztszövetség elnöke nyitotta meg. Nagy Ferenc után a hozzászólók hosszú sora következett. A felszólalók különösen a Németh László által említett „*harmadik oldal*” kérdését vitatták meg a legkülönbözőbb álláspontokról. Már ekkor nyilvánvalóvá lett, hogy ez a probléma a konferencia legizibb és legtöbb ellentmondást kiváltó témája.

Csütörtökön (augusztus 26-án) Jócsik Lajos szociológus tartotta meg szakavatott, nagy sikerű előadását a „Közép-Dunamedence közgazdaságá”-ról. Előbb vázolta a magyar közgazdaság történelmi múltját, majd ismertette a Közép-Dunamedence jelenlegi közgazdasági kapcsolatait, és következtetéseket vont belőlük a jövőre.

Csütörtökön délután László Gyula, a kolozsvári egyetem tudományintézetének tanára tartotta meg nagy érdeklődést keltett előadását a honfoglaló magyar nép életéről. László Gyula előadása: *Régészeti néprajz és magyar őstörténelem.*

[illegible]

Pénteken (*augusztus 27-én*) délelőtt *Balla Péter* zene-esztétikus tartott nagy visszhangot kiváltó előadást a *magyar népzene* kérdéséről. (Előadása külön könyvben jelenik meg.) Délutánra a magyar néprajz, népművészet és népi építészet kérdéseinek megbeszélését iktatta programjába a konferencia. Minthogy a felkért előadók nem jelenhettek meg a konferencián, helyettük *Dömötör Sándor* néprajzkutató tartott érdekes előadást *Hagyományaink élete* címmel.

A péntek esti tábortűznél *Muharay Elemér Népi kultúra – közösségi kultúra* címmel tartott előadást.

Szombaton (*augusztus 28-án*) délelőtt a magyar földkérdés került megvitatásra. *Kerek Mihály* nem jelenhetett meg a konferencián, helyette *Erdei Ferenc* tartotta meg a vitát megnyitó előadását.

Szombaton a kora délutáni órákban kezdődött meg a konferencia zárógyűlése. Az általános vitát dr. *Püski Sándor* bevezető előadása nyitotta meg.

A konferencia záróelőadását Veres Péter tartotta meg nagy hatással. 🏆

1. A szárszói táborban, 1943
2. A hallgatóság: az első sorban Dömötör Sándor, Sebestyén László, Böződi György, Veres Péter, Majláth Jolán, Erdei Ferenc, Kiss István, Nagy István, második sorban, csikos kabátban Szent-Györgyi Albert
3. Asztalos István a hozzászólását olvassa, a gyorsíró kisasszonyoknak nem

kell jegyezniük
4. A tábor Kodolányi Jánost (háttal) hallgatja
5. Németh László olvassa fel nagy hírű előadását
6. László Gyula tartja előadását a honfoglaló magyarokról
7. Kodolányi János nyitóelőadásában a szavak devalválódásáról beszél
8. Karácsony Sándort a közoktatásról hallhatják

NÉMETH LÁSZLÓ

A harmadik oldal*

(Szemelvények a Balatonszárszón 1943. augusztus 25-én délelőtt elmondott beszédből)

A ki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt „bennszülötté” ez a nagy, középkori nemzet tulajdon országában. Ha a színesekre gondolnak, tudják, mit értek bennszülöttön. Állami életét idegenek vezetik; ha vannak is véréből való nagyjai, azok csak maharadszák; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van. Újkori történelmünket tanulságos e folyamat előrehaladta szerint osztani korszakokra.

A mohácsi vésszel csak állami életünk felsőbb irányítását veszítettük el; a nép és urai nem csak a közös gondolkozásmódban tartoznak össze: akkor kapcsolja őket egy új kultúrmozgalomba a közös prédikátor. A szatmári békével a magyarság szorosabb gyámság alá kerül. Országá idegen népeknek és idegen birtokosoknak lesz települési területe. A privilegizált jövevényekkel szemben ellenőrzött elem. Vallásában nyomják; erkölcsében rontják. Előmenetel és hűtlenség lassan egyet jelentenek. A vidékre szorult magyar úri rend és a nép közt azonban még megvan a patriarkális kultúrcsere; a közhittel ellentétben a főnemességet is csak 1795-tel veszítjük el egészen. A Ferenc-kor a legnagyobb zökkenő lefele; ekkor kezdődik meg az alsóbb nemesség elnémetesedése is. Nyelvünk most rúgódik el a népnyelvről; műveltek és műveletlenek közt most lép föl az az átbeszélhetetlen űr, amelyet Móríc Zsigmond olyan szépen éreztet Rózsa Sándorában. De a kulturális szakadék fölött a korszak vége felé még gyönyörű hídak vernek a demokrata elvek, az irodalom nép felé fordulása. A Bach-korszakkal egy vadidegen rendszer nő bele minden eddiginél mélyebben a nemzet testébe; iparunk most lesz idegen monopólium. S a magyarrá cégérezett Habsburg-királyság csak leplezi, de nem állítja meg a folyamatot. Mint a többi Habsburg-országban, nálunk is egy magát magyarnak nevező, felületes nemzetköziség veszi át a gyarmatosítók szerepét. Míg a magyarság elhúzódik, dacoskodik és kivándorol: ő szerzi meg az iparosítás előjogát; néhány maharadzsa

égisze alatt ő kormányozza az új hivatalnok államot; ő csinál kultúrát s tudományt neki, s ő vezeti az országot az új világháborús sokk felé. A magyarság bennszülött jellege ebben a korszakban már nyilvánvaló: műveltség, hatalom, gazdagság mind ellene van.

A kihagyott fényes történeti nevek és órák is azt bizonyítják, hogy a magyarság nem egykönnyen adta magát meg ennek a bennszülött sorsnak. Újkori története s különösen irodalomtörténete azért olyan gyönyörű, mert a legmostohább viszonyok közt is összeszedte magát, s a semmiből szinte hatalmas mozgalmakat hozott létre, hogy magát teljes nemzeté egészítse ki. A reformációból Pázmányékon, Zrínyi körén, a Wesselényi összeesküvés résztvevőin át párhuzamos főúri és népi mozgalom visz föl Rákóczi Ferencig, újkori történelmünk legszebb alakjái. A tizenharmadik század nyomása alól tüneményes gazdagsággal tör fel a magyar felvilágosodás, amelynek Ferenc császár a Vérmezőn fejét vette. A reform három nemzedéke: Széchenyi, Kossuth és Petőfi három meredek lépcsőfoka a szabadságnak. S a kiegyezés utáni Magyarország mélységeiből is fölért – hulla hulla hátán – a fényre Adyval az az irány, amelyet az irodalomtörténet a magyar regeneráció mozgalmának nevezett el. Senki sem mondhatja, hogy a magyarság rest volt megváltani magát. Inkább egy különös fajta végzet függött fölötté, amely sosem engedte, hogy amit a maga javára elkezdett, befejezze.

Az újkori magyarnak az európai eszmékkel sokkal több szerencséje volt, mint az európai történelemmel. Azok természetében, vágyaiban elkeveredve termékeny mozgalmakban hajtottak ki; amit azonban az európai gondolkozástól kapott, azt az európai történelem gonosz kezével mindig visszavette. Rákóczi, Hajnóczyék, Kossuth, sőt Ady is: mindnyájuk művét az európai történet tette semmivé. Kevés nemzet történelmének vannak olyan világos, éles korszakhatárai, mint a magyarnak. Hogyne, mikor minálunk egy-egy új korszak azzal kezdődik, hogy az európai történelem jóvoltából mindent előlről kellett kezdeni. A történelemnek voltunk gyakorlatlanabb vitorlázói, mint a gondolatnak? Ellenfeleink, gyarmatosítóink voltak közelebb mindig az

európai történet kohójához? Vagy faji fegyelmetlenségünk, a romló bennszülött erkölcs bosszulta meg magát a döntő órákban? A magyarázatok változnak: megmarad, hogy az európai válságok löktek mind mélyebbre a bennszülött sorsba, amelyből az európai műzsák oly barátságosan próbáltak kiemelni.

Ki ismerhetné félre, hogy a mi korszakunknak, a lefolyt negyedszázadnak is ez a vázlata: egy nagy zökkenő után iszonyú süllyedés, bénaság, azután az élni akarás lassú vetése, s végül a vihar, amely közbeszól.

Az a rendszer, amelyben az 1919-i forradalom óta élünk, talán még szűkebb, sivárabb, mint a régibb katasztrófákkal ránk szakadók. Habsburg-restauráció császár nélkül: így neveztem el egy régibb írásomban, s valóban mindazok a nemzetközi elemek, amelyeket a Habsburg Birodalom népeiből népei ellen kitenyészített: arisztokrácia, klérus, nagytőke nagy fénnel iktatták vissza tekintélyükbe; éppen csak a császárt nem iktatták vissza tekintélyébe; éppen csak a császárt nem lehetett visszahozni idegen tilalomra. Míg körülöttünk új nemzeti államok virágoztak föl, mi a régi Habsburg-Monarchia romjait őriztük; épületeink ennek a stílusában épültek; történelmünket ennek az igazolására fogalmaztuk át; szent istváni gondolat címén tulajdonképpen Mária Terézia birodalmáért vállaltuk a szomszéd népekkel az összeférhetetlenséget. S ez az anakronizmus jellemezte államunkat befelé is. A parasztságot ez rövid kiscsúszás után kirakták a politikából: a munkásság forradalmi „bünei” miatt karcerben ült, a jól átfésült értelmiséget szigorú ellenőrzéssel idomították szolgává. Az osztrák és kiegyezett kormányok alatt sosem volt olyan kevés művelt fő az ország ügyeit vívók közt. A gondolkozó magyar, ha fölfelé kellett néznie, nem Metternich-féle ellenfelekkel, pompásan sakkozó világfiakkal állt szemben, mint Széchenyi korában, hanem analfabétákkal.

A magyarság ebben a rendszerben csak néhány maharadzságával vett részt; kizárása az állam viteléből, társadalmi magára maradása, elbitangolódása – a bennszülötté válás feltételei – súlyosabbak voltak, mint bármikor. Annál csodálatosabb, hogy az államélet merevsége alatt hogy megéledt mégis a társadalom. A történelem kutatója számára ebben a negyedszázadban is az lesz a végtelenül vonzó: megfigyelni, a teljes bénaságban hogy mocordul meg apró szigeteken, itt is ott is, a jó szándék; hogy találja meg a homályból előtapogatózva jelszavait, s hogy mozditja meg fokról fokra az egész társadalmat. Mint a reformkorban az alsóbb nemesség. Adyék körül a zsidó polgárság, most az úgynevezett középosztály alsóbb rétegei, a két-háromszáz

pengős értelmiség lesz a nemzet élesztője. Felülről egy tompa és konok bürokrácia nehezédvén rája: a jobbik oldalt és lefelé keresik a szövetségest. Az új magyar irodalom mellé, amelyet idáig csak néhány lipótvárosi inyenc s egy-két műveltebb munkás olvasott, ő szegődik oda olvasóul. Homályos vágyában a teljesebb, magyarabb nemzet után parasztimádatba esik. Ő áll a parasztságból előszivárgó népirók mellé. Ő indít népfőiskolákat. Ő próbál a néppel barátkozni, s ő válik a bűnös középosztály, azaz önmaga legnagyobb gyálázójává. A jelenség szociológiai értelme: a lassan ocsúdó értelmiség igyekszik itt letépni magáról a középosztályi libériát, s keresi azokon a torz s néha ábrándos módokon, amelyeket a kor megenged, a munkás rétegekkel a szolidaritást.

[...] *Majd, csak ha tisztább távlatunk lesz az összehasonlításra, akkor csodálkozunk el, mennyi erőt vetett irodalmába ez a bennszülött nép; pedig tán sehol sem követte el annyit azért, hogy a szellemet írókopokkal lefogva tartsák, a valódi írókat egymásnak ugrasszák, az irodalom hangját összezavarják.* A viták, a gyűlölség, a bennszülött erkölcs torz kinövésai persze feltűnőbbek, mint a művek alján szűrődő halk magyar ideológia; de hogy ilyen is van, épp önöknek nem kell bizonyítanom. *A nagy író itt abban különbözik a kicsinytől, hogy többet, nagyobb láthatárt, teljesebb igazságot lát, de nem abban, hogy mást.*

Sajnos, e sok jó törekvés fölött is ott volt a végzet: a mi érésünk megint lassúbb volt, mint Európa közbeszóló kedve. 1935-ben már azért erőltettük annyira, akár csíny árán is, hogy a társadalom jó ösztönei az államvezetésben is érvényesüljenek, mert nyilvánvaló volt, hogy Európa új krízis felé megy, amely bennünket a régieknél is készületlenebbül talál. A rendszer azonban sokkal merevebb volt, semhogy megértett volna bennünket. Félredobott javaslataink legfőleg utólag szolgálhatnak összehasonlításul. A „Magarság és Európa”-féle műveket olvasva önök is elgondolkozhatnak: hol lennék most, ha a magyar politika a dunai összetartás és a szövetségi szocializmus eszméin indul el, s hová jutottunk így?

Az elmulasztott alkalom kétségbeeséséből a katasztrófa beköszöntése vert föl. *Én ezt a háborút az első pillanattól mély pesszimizmussal néztem. Nem tudtam olyan kimenetelét kitalálni, amely számunkra kedvező lehessen.* 1939-es helyzetképemben olvashatják: akár a német, akár az angol vagy az orosz koncepció győz, én azt másnak, mint a magarság súlyos megpróbáltatásának elképzelni nem tudom. Nemcsak a háború pusztításaitól: megszállásoktól, bombázásoktól, a legjobbak elhurcoltatásától féltettem azt, amit idáig csináltunk, hanem sokkal inkább a háború utáni „rendezés”-től. *Az az „üdvösség”, amellyel Európa fog megajándékozni, nem az lesz, amely társadalmunk halk folyamataiban készül. Nem is*

lehet, hisz azokat odakinn senki sem ismeri. Előrelátható volt, hogy kívülről neveznek ki ránk „megváltók”-at, s mint minden kinevezésnél, ennél is a protekció érvényesül: a dugaszban levők közül az lesz a „poglavnik”, akit a külföldön élő tanácsadók s hazai sugalmazóik a legalkalmasabbnak tartanak. Mondjuk-e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is – keveset tudnak a magarság valódi állapotáról, a rosszindulatúak pedig első dühükkel épp az ellen fognak fordulni, ami itt a bennszülöttek védelmére fölépült, s az ő illetékességüket vitássá teheti.

[...] Seholy úgy meg nem cáfolódott a fegyverek közt hallgató múzsákról szóló közhely, mint Magyarországon ebben a négy-öt esztendőben. El sem tudjuk olvasni, föl sem tudjuk lapátolni, mit termett a magyar irodalom ebben a szörnyű szorításban. S ezeket az írásokat olyan olvasóréteg falta, amilyen Magyarországon talán sohasem volt. Ha egy félvallás ilyen helyzetekben segítene: rajtunk segített volna. Sajnos, ehhez némi szervezetség is kellene, s hatalmi kifosztottságunk s a megromlott bennszülött erkölcs ebben volt gyenge. A rendszernek volt állama, a gyarmatosítók megváltó jelöltjeinek tőkéjük, sajátjuk, kész szervezeteik; a bennszülötteknek azonban nem volt csak irodalmuk s egy kis lelkesedésük. Ezt könnyű volt elszigetelni, ahogy a háborús nyelv mondja: elrekeszteni. Ennél is súlyosabb volt erkölcsiekben a hiány. *Azt senki el nem képzelheti, milyen emberföltött kísérlet volt itt csak az írókat is a maguk és népük érdekeinek a védelmére (ahogy Illyés mondta) egy „szekértáborba” összehozni. Nem is sikerült soha. A kívülről bujtogatók, a maguk gyarmatát készítőik mindig erősebbek voltak. Elképzelhetetlen, hogyha mi leülünk, az átalakulás programjában meg ne egyezhesünk.* Önök tanúi voltak itt tavaly, mily könnyű volt látszólag áthidalhatatlan álláspontokat megfelelő környezetben összehangolni. De azután jött a meg nem felelő környezet, az egymás feje követelése, s elromlott ez is. Most pedig itt van a háború vége, s minden eszmecsere késő és reménytelen. Az emberek nem meggyőzni és meggyőződni akarnak, hanem ítélni és szerepet játszani.

[...] A magarság ennek a háborúnak a végét sokkal jobb kondícióban érte meg, mint az előző világháborúét. Háborús veszteségei kisebbek, jóléte nagyobb, ideológiája kész. S én mégis aggodalommal nézek a most következő hónapokba, s nagy, öröndetes meglepetés lesz a számomra, ha ez az átalakulás nem karikatúrájául üt ki annak a magyar forradalomnak, amelyre mindnyájan számítunk.

Aki ezt a jóslatot hallja, tán nevet. Ez az ember már megint a maga jövőjét téveszti össze a nemzetével. [...] Én azonban nagyon jól tudom, hogy a történelemnek természetében van az igazságtalanság, s alapjában üdvös változásoknak nálam értékesebb emberek estek

Németh László a pulpitusnál

már áldozatául. Azt meg csak fáradt rostjaim tudják, hogy a nyugalom, amellyel a mellőzés kínál, mennyivel kedvesebb nekem, mint a felelősségnek az a súlyos formája, amelyet ennek az átalakulásnak a magyar vezérei viselnek majd. Még a nyugalomnak az az igen csöndes formája is, amellyel az ittlévők közül egyesek megfenyegettek. Egy gondolkozó számára, aki gondolatai kikerülhetetlenségét érzi, az, hogy meghalhat értük, a legnagyobb megtiszteltetés. Még a halhatatlanság könyvitelében is felér húszévi eszeveszett munkával s továbbbrugdostatással.

[...] *Ha új életet kapnék, tán nem tenném föl bennszülöttek dolgára. De ha már benne vagyok, tiszta szívvel kívánom azoknak a sikerét, akik a magyar jövőből olyan gyanús módon kirekesztenek. Bár cáfolnák meg aggodalmaimat; bár látszana eredményeik csúcscsúcsáról a minket ért igazságtalanság annak a minimális veszteségnek, amely nélkül nagy dolgok nem is eshetnek meg. Én, bármit kezdenek, még ha ellenem is, bajtársuknak érzem magamat, s mint szurkoló mellettük leszek. A duzzogás kényelme helyett most is azért jöttem el ide, a kötelességteljesítés veszélyét vállalva, hogy mint hű műszer leadjam számukra a lelkiismeretemben kialakult jegyzéseket.*

Elsősorban azokhoz a magyar emberekhez fordulok, akik az új magyar szellem hét évtizedes erőfeszítéseit ismerik, s az átalakulás vezérkarába is belekerülnek. Tán nincs is tiszta fogalmuk róla, milyen nehézségek elé mennek, mekkora felelősséget vesznek magukra, s milyen borzalmas vád lehet az árnyéka közszereplésüknek. Mivel támogathatja őket a magyar szellem? Csakis azzal, hogy rájuk függeszti tiszta pillantását, figyelmezteti őket, hol kell vigyázniuk, melyek azok a kérdések, amelyekben felügyelete alatt állanak. Magam három dolgot kötök a lelkükre.

1. *Hogy a szabadság, amelyet hoznak, valóban a magarság felszabadulása legyen.* Egy rendszer önmagában nem válthat meg egy népet; minden attól függ: kik, milyen mó-

don, milyen ösztönökkel alkalmazzák? [...] A szocialista rendnek is megvannak, tán még nagyobb mértékben, az ilyesféle veszélyei. *Képzelnék el egy szocialista államot, ahol a szabad parasztságot kolhozokba terelték, a kisiparosságnak nagy, közös műhelyekben kell dolgoznia, az értelmiség a legszorosabb felügyelet alatt áll, s ebben az államban az ellenőrzöttek magyarok, az ellenőrzők pedig busmanok vagy tibetiek! Ugyebár ez a szocialista állam aligha lesz jobb a legsötétebb jobbagyságnál, még ha formailag tiszteletben tartja is a szocializmus alapelveit?* Önök nagyon jól tudják, hogy nem busmanokra és nem tibetiekre gondolok. [...]

2. A másik, amit számonkérünk: *ne engedjék megnyomorítani azt a munkás népet, amelynek az érdeke a szájukon van!* Az európai társadalom nem úgy fejlődött, ahogy a múlt század nagy szocialista gondolkozói előre látták. Ők azt hitték, hogy a kapitalista fejlődés végén néhány óriás tőkés áll majd, s a nincstelen proletárok milliói. Éppen fordítva történt: a kispolgárinak nevezett elem volt az, amely hihetetlenül elszaporodott, s a klasszikus értelemben vett proletárság van (viszonylag legalább) apadóban. A közhelyes szocialista gondolkodás a gyári munkásságra, a földmunkásságra s a gazdasági cselédségre épít, s némi lenézéssel kezeli a „kispolgár”-okat, a földes parasztságot, a szabad iparosokat, kereskedőket, a közüzemi alkalmazottakat, az értelmiséget. Pedig ahogy én számítgatom: az arány Magyarországon legalább 1:1, de inkább 2:1 az utóbbiak javára. S minél több nagybirtokot osztanak föl, minél nagyobb gépekkel pótolják a gyárak a tudatlan munkát, ez a kispolgári elem annál nagyobbra fog nőni. *Gazdasági életünk, magára hagyva, a proletariátus kiküszöbölése felé halad.* S ez nagyon üdvös folyamat, hisz az az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, amely egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona. Mondjam-e, hogy ezek a kispolgárok valamennyien munkások? Az még a húsz-negyven holdas gazda is, ha történetesen nincs fia, de van egy szolgalegénye, az a kisiparos, aki jó időkben segíddel dolgozik, sőt, *horribile dictu*, a polgári iskolai tanár is, aki bejárónővel takaríttatja a lakását. Iszonyú rombolás lenne ezeket a kispolgárokat, csak hogy a klasszikus proletárokhoz jobban hasonlítsanak, elméletekhez nyomorítani, (a kisparasztokat például búzagyárakba terelni) már csak azért is, mert a szövetkezeti szocializmusban rég kész van az a forma, amely a vállalkozás érzését s vele járó iparkodást is meghagyja, s nagyobb birtokok, üzemek előnyeit is biztosítja.

3. *A legnagyobb gondjuk azonban arra legyen, hogy a nemzet keze fölöslegesen be ne véreződjék!* Elég baj, hogy a közelmúltban erre nem vigyáztak. Mindnyáján egyetértünk abban, hogy a kispolgárság fölött levő nem

munkás osztályok megszüntethetők és meg is szüntetendők. A nagy- és középbirtokok felosztásán, a nagyüzemek nacionalizálásán mi írófélék sosem vitatkoztunk egymással. *Más azonban egy osztály likvidálása, s más a beléje tartozó embereké.* [...] Ha az indulat vérengzik, annak még van mentsége, a teóriának nincs. Különösen, ha aközben önmagával is ellenkezésbe kerül. Mert hiszen, ha minden ember gazdasági körülményeinek a terméke, hogy vonható akkor értük, mint egyén felelőssége? Ahol ilyen ellentmondások fölmerülhetnek, ott vagy a tudományban, vagy a morálban kell hibának lennie. [...] *Bízom benne, hogy most sem kell az új Magyarországnak vérben keresztelkednie. Csak ne higgyék olvasmányaik alapján egyesek, hogy a nélkül nincs is megkeresztelve!*

[...] Most hadd fordulok a valószínű áldozatokhoz. Virágnyelven, de alig félreérthetően, egyre többet tanácskoznak már a sajtóban is, hogy *mi történjék az új társadalomban a régi értelmiséggel.* Amikor a télen egy irodalomtörténeti tanulmányommal én is föl kavartam ilyen vitát, egy barátom nagy örömmel hozott el hozzám egy cikket: Olvasd, ennek végre nyugodtabb a hangja! Elolvastam, a hangja valóban nyugodt volt, de nem kevesebb volt benne, mint hogy az igazi munkás-ság nem fogadja el a magyar középosztályt értelmiségül, hanem *magából fejleszt majd ki helyette értelmiséget.* Én nem tudom, elgondolkoztak-e a munkás lap olvasói azon, hogy *hogyan lehet egy orvosokból, mérnökökből, tanítókból, hivatalnokokból álló társadalmi osztályt, amelynek a lélekszáma eltartottjaikkal Csonkamagyarországon félmillió fölött volt, tehát majd annyi, mint a gyári munkásságé, el nem fogadni. Miféle eljárással? Gázosítással?* S minthogy arra a húsz-harminc évre, amíg a maga gyermekeiből új értelmiség nő fel, mégsem maradhat tanítók és patikusok nélkül, az értelmiség melyik részét tartaná a cikkíró életben: nem azt-e, amely a középosztálynak felrótt bűnök legnagyobb gerjesztője és étvágyesinálója volt? Azt hiszem, minden értelmiségi ember tudja, mi lappang ezeken a higgadt, cenzúráképes mondatokban, és sok három-négyszáz pengős kis egzisztencia gondol aggódva arra a pillanatra, amelyben őt, mint a bűnös középosztály tagját felelősségre találják vonni. Semmi személyes okom sincs rá, hogy ebben a pörben az értelmiség ügyvédjeül álljak föl. Az értelmiséggel tiszta számlánk van: ő nem kapott entőlem egyebet korholásnál, s én sem őtőle védelmet a legdurvább támadások idején sem. Nem a hála mozdul meg hát bennem, még csak a lovagiasság sem, látva, hogy vetnek kockát a gyámoltalan fejére, tisztán csak az igazságérzetem. [...]

1. *Ne ismerjék el, hogy az értelmiségi ember nem munkás!* [...] Az értelmiségi ember ma már a reglama szoros jármában dolgozik, proletár módon, mint a többi munkás. Mun-

kája könnyebb vagy nehezebb, mint ahogy a földműves és ipari munkák közt is van nagyon sokféle; az azonban, hogy a szervezetet általában kevésbé viselné meg, óriási tévedés. *Egy orvosi tömegrendelés, négy tanóra egymásután éppolyan megterhelés, mint hajnal-tól aratni.* A kétféle munka közt különben egyre csökken a különbség. [...]

2. *Ne ismerjék el azt sem, hogy az értelmiség másodrendű munkásosztály,* amelyet az elsőrendű termelő osztályok alkalmazottul tartanak! Akármilyen abszurd ez a felfogás, mégis igen gyakran olvashatjuk. Alapot persze nehéz lenne alája teremteni. Mért termelőmunka a csomagoló munkásé, s mért nem az a tisztviselőnöve, aki a csomagot elkönyveli? Mért az a vasesztergályosé, s mért nem az a mérnöké, aki a szerszámot tervezi? Mért az a kertészé, aki a gyümölcsöt termeli, s mért nem az a tanáré, aki a kertészt neveli? *Sokan azt mondják, hogy az értelmiség levitézlett osztály, s a jövő a munkásosztályoké. Ennek épp a fordítottja az igaz. Az értelmiség, amely a gyárakat, hivatalokat megszállja, tulajdonképpen a legfrissebb munkásosztály.* Fejlődése alig hatvan-hetven éves: öntudata csak most bontakozik, s ha van osztály, amely előtt nagy jövő áll, hát ez az. [...]

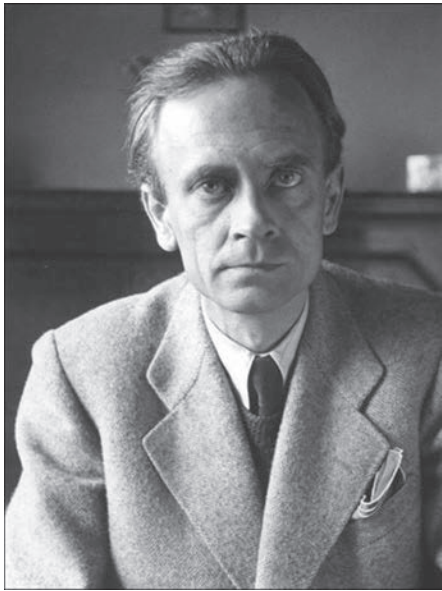
Én az osztálytalan társadalmat, ha az nemcsak névleg van meg, de az emberek műveltségében is másnak, mint *értelmiségi társadalomnak* el sem tudom képzelni. *Ez az osztály az, amely a többi lassan magába ölelheti.* Amint hogy effelé is siet ma öntudatlanul mindenki, még a munkás voltát hangsúlyozó népi író is, aki már réges-rég értelmiségi ember, s csak azért hord csizmát, hogy az értelmiségi emberek versenyében magát megkülönböztesse.

3. Nincs tehát semmi oka annak az értelmiségnek, amely ezt a nevet megérdemli, csüggedten szállni a jövő zűrzavarába. Még ha mind egy szálíg kiirtanának is bennünket, („Nem fognak!”) támad *új értelmiség,* amelyel helyzete a mi gondolatainkat folytatattja. Én pedig azt mondom: *sosem volt ilyen szép értelmiségi embernek lenni, mint ma. Csak az értelmiség hivatását ne felejtsek el!* Értelmiségi foglalkozásukat föladhathák, válhatnak munkakönyvet, elmehetnek szőlőt kapálni, azt azonban ott is tudniok kell, hogy értelmiségi emberek, s *ma az értelmiség a Noé bárkája.* Benne ring mindaz a hagyomány, küzdés, emlék, amelyet az izgalomba jött emberiség tán hajlandó volna föláldozni. S benne menti magát a Jövő nagy utópiája is: az osztályok valódi összeölelkezése – egy megtisztult értelmiségi kultúrában. ♣

* Németh László nem adott címet az előadásának

Szemelvények az előadások reflexióiból

FÉJA GÉZA A TOLERANCIÁRÓL ÉS A NÉP NEVELÉSÉRŐL

[...] Meglepődtem, midőn ma délelőtt egy ifjú bizonyos pontokat olvasott fel, s azt követelte, hogy a konferencia csatlakozzék az ő pontjaihoz. Eddig még rendben volna a dolog, bár nem tartozik a konferencia feladatai közé, hogy programokat fogadjon el, hiszen magasabb szellemi célok jegyében jött össze, de senkit sem érhet gáncs, ha jó szándékúan félreérti a találkozás jellegét. Annál elítélendőbbnek tartom azonban mindazt, amit a szóban forgó ifjú a maga pontjaihoz hozzáfűzött. *Kijelentette ugyanis, hogy csupán az tekinthető haladó embernek, demokratának, szocialistának és más effélének, aki az ő pontjait elfogadja.* Ez a magatartás a terrorizmus és a diktatúra előszele, éppen ezért tiltakozom ellene, mert meggyőződésem szerint sem diktátorra, de még diktátortojásokra sincsen szükségünk. Igen átlátszó hamis játéknak tartom azt, hogy egy kis csoport állandóan a demokráciát és a szocializmust hangsúlyozza, s ugyanakkor azonban a maga kisebbségi véleményét rá szeretné erőszakolni a többségre olyan módon, hogy eleve megbélyegzi azokat, akik az ő kisebbségi véleményét nem fogadják el, s nem tartják egyedül üdvöztető hitvallásnak. Ismétlem, nem becslöm túl az efféle kísérleteket, de elkövetőik és megbízóik lelkivilágára és erkölcsi értékére igen élénk fényt vetnek.

Veres Péter azt mondta, hogy az eljövendő új Magyarországon semmit sem szabad cselekednünk a nép nélkül. Ezt a tételt magam is teljes egészében elfogadom, mert ez a valódi demokrácia alaptétele, s hozzáteszem: senkinek sincsen joga ma a nép nevében pontokat, programokat és egyedül üdvöztető hitval-

lásokat hirdetni, hanem bízzuk ezt a magyar népre, mondja majd meg ő, hogy mit akar, s miként akarja. *Van egy hagyományos magyar demokrácia, amely nem valósult még meg, de elvei és eszméi megtalálhatók a közösség sorsáról eszmélkedő legjobbaink hagyatékában.* Ez a hagyományos magyar demokrácia az önkormányzat elvére épül, minden nagy politikai gondolkodónk az önkormányzatot választotta a magyar életforma alapelvének. De a magyar nép is, ha a történelem folyamán szabad lélegzétvételhez jutott, s dönthetett életformája felett, minden esetben az önkormányzatot választotta. A magyar szabadságeszme elsősorban az önkormányzat elvével azonosítható, mert az önkormányzat az egésznek, a közösségnek a szabadságát, a „közigazságot” győzelmét jelenti.

[...] Sajnálom, hogy a mai napon eléggé kevés kézzelfogható kérdés merült fel. Beszelnünk kellett volna arról, hogy: mik a kötelességeink és tennivalóink a nép felvilágosítása körül? Miként kapcsolódják be mindenki, aki teheti, a népfőiskolának és a hasonló intézményeknek munkájába? A magyar nép nevelése és helyes felvilágosítása egyre egyre több kötelességünk, s elvont politikai eszmék hosszas taglálása helyett sokkal gyümölcsözőbb, ha ilyen valóságos kérdésekre térünk át, s megjelöljük a feladatokat. Sok parasztfiút látok ezen a konferencián, és sokan jelentek meg a vidéki értelmiség köréből is, egyéves munkatervvel kellett volna felruháznunk őket.

Nem az ideológiai marakodások és szórászhasonlatok visznek előre, hanem a nép előkészítése, a nép bekapcsolása a magyar szellem vérkeringésébe. Azok járnak az igaz úton, akik ezt a munkát végzik, tehát gondoskodnak arról, hogy a nép biztosan eljövendő történelmi szerepét be is tudja tölteni. A lelki és szellemi segítségadás kötelességének idejét éljük, igyekezzék mindenki jól felhasználni ezt az időt, a magyar nép fölemelkedéséért és igazi felszabadulásáért, tehát azért a célért, amelyért egyedül érdemes élni, s ha kell, halni ezen a földön.

Vers Péter az értelmiséghez

Nagyon kérem az értelmiséget, a jelenlevőket is, de úgy általában az egész magyar értelmiséget, szokjanak le végre arról, hogy a nemzet nevében csak ők beszélhetnek, s hogy a nemzet sorsáért egyedül csak ők a felelősek. Még ha ez teljesen igaz volna is a múltra, de a jövőre többé nem érvényes. Ez a nép

is, mint a többi is, parasztságában, parasztsága ösztönös magyarságában maradt meg a múltban, s parasztsága és munkássága tudatos magyarságában maradhat fenn a jövőben. *Az értelmiségnek e körül a megmaradás körül kell szolgálatot végeznie, s e szolgálatot csak úgy végezheti, ha szerény és őszinte, hogy ne mondjam alázatos lesz, s nem sajátítja ki a magyarságért való felelősséget.*

Balogh Edgár levele Szárszóra

Szolgálatban vagyok, kedves barátaim, ezért nem mehetek el a fiatalság és az írók találkozójára. [...]

Fájdalmas rángás az emlékezetünkben Balatonszárszó. Sokan vagyunk, akik találkozóhelyetek hallatára József Attilára gondolunk. De most hagyjuk azt a vészjósló költőtragédiát! A vér azóta már egy egész világot befröcskölt, s nemzeteket ért el a veszedelem – a költő halálsikolya nem hallik többé. Annál hangosabban most a versei, bajba jutottaknak oltalmára szánván. Elszavaljátok-e valamelyik tábornoknál a Hazám kemény sorait? Ebben a versben követeli József Attila „a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetében hányini-vetni meg száz bajunk”. Ti most Balatonszárszón döntő lépést tesztek e költői álom valóráváltása felé. Az első lépés mindig döntő: irányt ad. A cél természetesen még messze van. [...]

Amit Balatonszárszón el szerettem volna mondani és nem mondhatok el. A *nemzeti-ségi kérdésről* akartam köztetek felszólalni, annál is inkább, mert ez a kérdés munkatervetekben nem szerepel. Két kisebbségi sors: felvidéki és erdélyi tapasztalatok árán vallom, hogy a magyar jövő legszebb biztosítéka az egymásra utalt dunavölgyi magyarok, szlávok és románok igazságos kiegyezése és szövetezése. Ez a dunavölgyi béke éppen olyan elemi feltétele a boldogabb magyar életnek, mint a szociális haladás. A balatonszárszói értekezlet leszögezheti és szögezze is le (akár csak itt Erdélyben az 1937-es Vásárhelyi Találkozó), hogy a magyarság megmaradásához a magyar parasztság és munkásság felemelésére van szükség, a magyar demokrácia azonban megint csak elvont képlet marad, ha kacsalábon forgó várnak képzeljük el a magyar életet, s megfeledkezünk a környező világról. Szabadsághoz független ország kell, függetlenek pedig csakis akkor maradhatunk, ha az alá- és fölérendeltségi viszonyok egymást váltó riadalmával és ábrándjaival szemben éppen úgy, mint közös sorsunkba ütköző idegen szándék-

kokkal szemben is felvértezzük magunkat a *dunai testvériség kossuthi elgondolásával*.

Bödődy György az erdélyi viszonyokról

[...] „Azt reméltem, hogy az előadásokban és hozzászólásokban felvetődnek azok a kérdések, amelyekre feleletet akartam kapni, de úgy látom, hogy erre már hiába várok. [...] és nem kaptak, azt hiszem, a táborozás többi erdélyi résztvevői sem. *Az erdélyi kérdésekről, a sajtóságos erdélyi viszonyokról van szó.*

Mi itt végighallgattunk egy sereg kitűnő előadást, ezek azonban annyira általános-ságokban, annyira eszmei síkon mozogtak, hogy a mi gyakorlati erdélyi kérdéseinkre alig találhattunk bennük feleletet. Mert *Erdélyben lényegesen mások a viszonyok*, mint a Királyhágón innen, elég csak néhány dologra utalnom, így a székelység sajtóságos helyzetére és ügyeire, a nagybirtok kérdésére, amelynek megoldása éppen az erdélyi magyarság legnagyobb tömbjének, a székelységnek helyzetét érintené a legkevésbé, mert túl kevés itt a nagybirtok ahhoz, hogy birtokreform lényeges javulást okozhatna a nép életében. Így most nem tudom, hogy az itt hallott sok kitűnő gondolatból és elvből mit vihetek haza tulajdonképpen, aminek otthon gyakorlati hasznát vehetjük.

Marosi Péter a szavak hatalmáról

Fiatalférfi teológus vagyok, s Erdélyből jövő, úgy hiszem, vannak olyan kérdések, amelyeket éppen onnan jövet kell feltenni. Először azt szeretném mondani, hogy – amint azt Németh László is említette egy helyen – *vanak fantomok, szavak, amelyek uralkodnak az embereken*. Így egy esztendővel ezelőtt akárkit kompromittálni lehetett volna azzal, hogy *liberálisnak* mondtuk volna, ma pedig úgy lehet elintézni valakit, hogy *fasisztának* nevezzük. Ebből láthatjuk a helyzet változását, hiszen egyik társunk, nem mondom meg, hogy ki, még Németh Lászlót is azzal a váddal vélte elintézni, hogy fasiszta. *Szabaduljunk fel a szavak hatalma alól*, s őszintén próbáljunk szembenézni azzal, ami itt történt, s ami ezekből, mint kérdés következik! [...]

Erdei Ferenc előadásában a magyar társadalom valós rajzát ismerhetjük meg. Nagy István hozzászólásában azt mondta, hogyha ez a rajz igaz, akkor földre kell tenni az érzelmeket, mert ez a társadalom úgyis érvényesíti a maga igazi erejét. *Megkérdem: mi más ez, mint történelmi materializmus?* Az emberiség sorsát tehát csak a fizikai erők irányítják, jelen esetben csak a társadalmi rétegek pusztá ereje? *Vállalják-e a történelmi materializmust?* Mert kétségtelen, hogy a történelmi materializmusnak igaza van, de nem a teljes igazság ez. Vannak ugyanis olyan nagyobb erők, gondolatok, amelyek beleszólhatnak az emberiség sorsának formálásá-

ba, s amelyek segítségével egyesek befolyásolhatják a dolgok menetét.

Villy Antal szigorló állatorvos

[...] Helytelennek tartom azt, hogy a dolgozók társadalmá alatt csak a parasztságot és a munkásságot értik a felszólalók, s ezt úgy állítják be, mintha csak a parasztság és a munkásság végezne termelőmunkát. Vajon az állatorvos, aki egy községben több száz marhát ment meg a lépfenében való elpusztulástól, nem végez termelőmunkát? Ennek a kérdésnek az alapja az, hogy a *középosztályt összetévesztik az alkotó értelmiséggel*. Most a vezetésre, szervezésre született embereket, származzanak azok bármelyik osztályból, alkotó értelmiségieknek nevezzük. Azt a tömeget pedig, amely ezeknek a vezetése alatt áll, vagyis a dolgozó társadalmat, a parasztságban és a munkásságban jelöljük meg. A teljes képet és az igazságot azonban csak akkor kapjuk meg, ha ezekhez, mint harmadik dolgozótypust, az értelmiségi dolgozókat is hozzászámítjuk.

Én szocialistának érzem és vallo-m gam. *A szocializmusig a magyar néppel való sorsközösség-válaláson keresztül jutottam el*. A magyarság és a szocializmus szempontjából egyaránt megbízható ember előttem az, aki ezen a vállaláson keresztül jutott el elveihez. A 48-as szabadságharc szellemiségét is a magyar néppel való sorsközösség vállalása jellemezte. Ebben a szemléletben a magyarság és a szocializmus elválaszthatatlanul egyet jelent, egyik sem becsületes a másik nélkül.

[...] Két csoport alakult itt ki. Az egyik csoport is, a másik csoport is a maga szónokai-nak a sikeres szerepléséért drukkol, ahelyett, hogy mind a két tábor a *sikeres megegyezésért* izgulna. Ez a tábor a magyar élet szellemi irányainak színpadában mégiscsak eléggé közelálló nézeteket képvisel, jogos tehát, ha azt várjuk, hogy végeredményben *megegyezés jöjjön létre, nem pedig szakadás*.

Veres Péter zárszavából

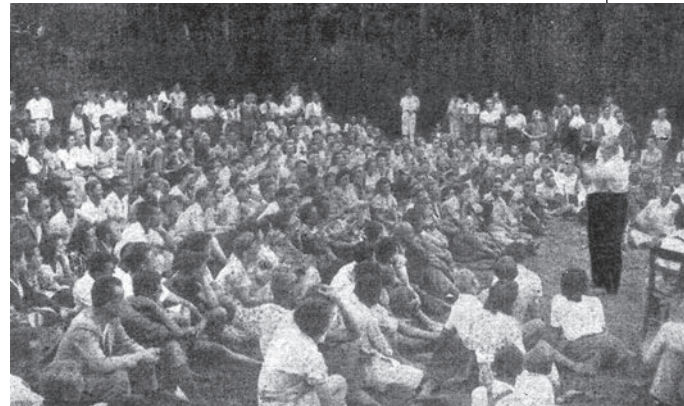
Itt áll a két tábor az összeforradás vágyával, s az összeforradás a hátsó gondolatok és aggályok miatt nem tud megtörténni.

Mit tegyünk, mit tehetünk hát mi, írók és értelmiségiek? Mi, írók úgy-ahogy, több-kevesebb sikerrel elvégeztük a köteleességünket: legjobb tudásunk szerint tájékoztattuk a jelenlevőket a magyar közösség régi és mai bajairól. Először *mit tehet az író?* Szolgálja továbbra is a népet és az igazságot, ami egy. Szolgálja, ki hol áll, azzal a képességgel, amely megadatott neki. [...]

De *mit tegyen az a népi értelmiségi ember, ha nem író?* Kövesse legjobb lelkiismeret-

tét! Sok út van. A munkásokról azt mondják: csatlakozzatok hozzánk! Ennek lelki és tárgyi akadályai vannak. Jó, akkor szervezkedjétek külön, és segítetek nekünk! De én még ennél is tovább megyek. Egész csomó értelmiségi ember, falusi pap, tanító, orvos stb. még ezt sem teheti. Azoknak is van út. Szolgálják a népet minden előzetes feltétel nélkül. Ne nézzék, milyen pártú, milyen vallású, hanem adjanak át neki annyi tudást és emberséget, amennyit át tudnak venni. A nagy egészben semmi sem vész el, így az ő munkájuk sem tűnik el nyomtalanul. Különb emberek, parasztok és munkások nevelődnek körülöttük. A világtörténelem nagy erőivel szembe úgysem fordulhatunk, mert akkor megsemmisülhetnénk.

Azt kell tennünk, amit minden életrevaló nép tett a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk*. Ez minden más eszmei vagy világnézeti előtt áll: *Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a

nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.

Csak egyet szeretnék még ehhez hozzátenni. Arra gondoljanak, amit előbb is mondtam, hogy *a nép ellenségei sohase legyenek*. Még akkor se, ha megkövezik őket. Aki a népet szolgálni akarja, nincs más útja, mint vele menni és vele lenni minden bajában, még akkor is, ha a történelem erői, vagy az indulat rossz útra sodorták volna. Mert az értelmiségi emberre éppen ott és akkor van legnagyobb szükség, ahol és amikor a nép bajba került.

Tudom, hogy erre azt mondják: nem jobb volna előre meggyőzni? Erre már sokszor megadta a választ a történelem is és ma én is. Ha a népet a történelem valamilyen útra elindította, akkor azt már sem apró, sem nagy érvekkel megállítani nem lehet. Ha a mai népi értelmiség valóban az örök magyar jelleg megőrzője akar lenni, mint ahogy ezt Németh László megjelölte, akkor én azt hiszem, *nincs más útja*. S hiszem, hogy a magyarság érdekében lesz ereje a szenvedésre is. Az aggodalmakat elhazudni nem lehet, hát legalább ellenségek ne legyenek, mert az nemcsak az ő ügyük lenne, hanem az örök magyarságé. ♣

VERES PÉTER

A föld és a nép

Molnár Edit felvétele
a Gyepsor fotókiállítás
anyagából

(Erdei Ferenc: *A magyar társadalom című Szárszón, 1943. augusztus 24-én elhangzott előadásához elsőként Veres Péter szólott hozzá. Részlet*)

Aközöttünk hirtelenében létrejött munkamegosztás szerint Erdei Ferenc a földről beszélt, én pedig a népről szölok néhány szót, mert a föld és a nép úgy összetartoznak, hogy egyikről a másik nélkül beszélni sem lehet.

Előbb azonban még paraszti barátaimhoz volna néhány szavam. Egyik felszólaló itt az előbb az idegen szavak használata ellen tiltakozott, és általában arról beszélnek, hogy a vita túl magasan, a néptől idegen nyelven folyik. Erre kénytelen vagyok egy pár rövid megjegyzést tenni. Mi ugye megtanultuk az elemi iskolában – úgy ahogy – a $2 \times 2 = 4$ -t, de lépten-nyomon meggyőződhetünk róla, hogy milyen kevés ez a paraszti életben is. Ha magunk akarunk felmérni egy-egy darab földet, nem tudjuk ellenőrizni, hogy a mérnökök jól mérték-e, ha nem ismerjük, hogyan lehet a számokat magasabb hatványra emelni. Ha kutat ásatunk, a részeges kútásó becsaphat bennünket, ha nem tanuljuk mega 3,14-gyel szorozni a kört. Nem tudjuk megállapítani, hogy

10 m³, vagy csak 6 m³ föld jött-e ki belőle.

Ha arról beszélünk – s ma már arról beszélünk – hogy érettek és méltók vagyunk a közösség dolgaiban való teljes jogú részvételle, akkor bizony meg kell tanulnunk a társadalomtudomány, közgazdaságtan, de még a szellemi tudományok, irodalom, történelem fogalmait is, mert az elvont gondolkodásban való jártasság nélkül a közösségi életben nem lehetünk egyenrangú tényezők. Éppúgy nem értjük meg a népi közösség vezetőit, mint ahogy grófjaink, papjaink nyelvét eddig nem értettük.

Rátérve a tárgyra, a magyar élet sarokpontja legrégibb időtől kezdve *a föld és a nép* viszonya volt. Mert hiszen a föld a néppel egy egység. Már pedig itt, ahogy tudjuk, s ahogy Erdei Ferenc itt előttem újra bebizonyította, az a helyzet, hogy a parasztság nagyobbik részének ősidők óta vagy nem volt földje, vagy kevés volt a földje, és ez így maradt a jobbágy-felszabadítás után is, egészen máig. Ahogyan tudjuk a történelemből, a magyar nép időnként nagy, nehéz és szívós harcot folytatott a földért. De hiába, mert ma is három-négymilliónyi szegény paraszt, uradalmi cseléd, napszámos és törpebirtokos kinlódik föld nélkül, illetőleg más földjén.

Ez a szegény paraszti tömeg a magyar nép

törzse, színmagyar nép, ez a legszaporább réteg, ez végzi a munka legnehezebb, legroszszabb és legkeservesebb részét. Ennek a rétegnek a sorsa, jövője a magyar élet sarokpontja. Beszélhetünk akár mennyit a magyar mezőgazdasági termelés átszervezéséről, beszélhetünk a gépesítésről, korszerű gazdálkodásról, szakoktatásról, az értékesítés megszervezéséről, a kisüzemi, vagy nagyüzemi termelés előnyeiről és hátrányairól, de sohase feledkezzünk el róla, hogy mit jelent ez az ország földnélküli millióira. Bármiféle reformot hozzon vagy javasoljon bárki, ha az a reform nem hoz ennek a nagy rétegnek a sorsában döntő változást, ha nem emeli ki a mai nyomorúságból, akkor nem érte el a célját, s a magyar bajok tovább mérgesednek. Ez a három-négymillió paraszti lélek ma hiányosan táplálkozik, hiányosan öltözködik és majdnem sehogyan sem lakik. Ennél nagyobb és sürgősebb ügy nincs a magyarság életében. Úgy kell végre értenie mindenkinek, hogy *az állam s az ország a népért van és csak a népben élhet tovább*. Márpedig ez a nép így nem élhet, nem bírja, nem is bírhatja tovább. Rongyos, szegény, tudatlan és szervezetlen.

Aki hát a földkérdésről, vagy a föld és a nép viszonyáról beszél, mindig arra gondoljon, hogy mit jelent ez vagy az a javaslat, terv, szándék a földnélküli milliókra. Lehet bármilyen ötletes a terv, lehet bármilyen jóakarátú a szándék, de ha ez a réteg nem látja hasznát, vagy éppen ennek a rétegnek a rovására megy, akkor nem szabad érte küzdeni, sőt minden erővel meg kell akadályozni a megvalósulását. Ezen a földön a magyar népnek úgy kell megélni, hogy egyik réteg ne éljen a másik rovására. De még dolgozó réteg se részesüljön előnyben a legszegényebb és legnagyobb többség felett.

Ha a szellemi és politikai zűrzavarban, ami a föld kérdése körül keletkezett, ezt a sarokpontot nem veszítjük szem elől és minden más kérdést ehhez viszonyítunk és minden tervet, javaslatot ebbe a sorrendbe illesztünk be, ha akkor nem jutunk abba az értelmi zűrzavarba, ami ma a föld és a nép iránt őszinte jószándékból viselkedő értelmiségi fiataloknak kedvét szegi. Mert többtermelés, jobb értékesítés, szakoktatás, gépesítés, világverseny és minden szakmai igazság előtt ott van a legfőbb igazság, hogy *ebből a földből mindnyájunknak meg kell élni*, és az ezerestendős bajokból csak közös erővel, az óriási rétegek lemondásával és nélkülözésével lehet kilábolni. ☛

1. Veres Péter mederbe tereli a gondolatokat
2. A szárszói tábor seregszemléje
3. Erdei Ferenc tartja előadását, mellette Böződi cigarettázik
4. Darvas József a földkérdésről beszél

5. Jócsik Lajos a számok igazságáról
6. Balla Péter a népdalokról, a Püski gyerekek is hallgatják
7. Szabó Pál, Nagy Ferenc és Kovács Béla, amint Németh László előadását hallgatják
8. Nagy István, az örök vitázó közepén

LEXIKON A SZÁRSZÓI ANYAGBAN SZEREPLŐ RÉSZVEVŐKRŐL

Asztalos István (Mikeszása, 1909. augusztus 28. – Kolozsvár, 1960. március 5.) erdélyi, magyar író, publicista. A szegénység határtalan tájairól hozta elő novelláinak és kisregényeinek témáját (*Szaporodnak Lázárék, Megindul a föld, Balog-színház*). Az *Elmondja János* című kisregény idillbe oldott lázongását az *Újesztendő* már a falusi ellentétek rajzával toldja meg. Háborús „kalandjairól” szóló, a *Világosságban* folytatásokban megjelent, majd könyv alakban is kiadott beszámolója az *Író a hadak útján*. A vallomás őszintesége, a rátörő történelemmel folytatott párbeszéd nyíltsága avatja ezt a munkát izgalmas tudósítássá. Első színpadi alkotását, *A fekete macskát* 1943-ban mutatta be a budapesti Nemzeti Színház Lehotay Árpád rendezésében, s a darabot Harag György rendezése újította fel Kolozsvárt 1975-ben.

Balla Péter (Hajdúszoboszló, 1908 – 1984) zenetanár. Tanulmányait a Nemzeti Zenedében és a Zeneművészeti Főiskolán végezte (1937). A Néprajzi Múzeumban (1932–), a Református Egyetemes Konventnél (1938–) és a Népművészeti Intézetben (1952–) működött, utóbb hegedűtanár (1958). Népdalgyűjtéssel és a dalok népszerűsítésével foglalkozik. Fő művei: *Szegedi kis kalendárium* (1935), *Kis magyar daloskönyv* (1938), *A magyar népdal kis tükre* (1943), *Dalolj velünk* (Észak-magyarországi népdalok, 1956). A harmincas évek második felében egyre többször hívták ifjúsági egyesületekbe, kollégiumokba, nép főiskolákra, táborokba népdalt tanítani, előadást tartani. Legtöbbször az SDG vendége volt. 1937-ben már a szárszói konferenciák csaknem ezer fiataljába plántálta be a népdalok szeretetét, a következő évtől pedig mint a Református Egyetemes Konvent énekügyi titkára nagykart és kamaraegyüttest szervez a központban, szombatonként százfős diáksereget tanít, fáradhatatlanul járja az országot. Szárszón 1943-ban *A népdal kérdései* címmel tartott előadást. Kevesen tudják, hogy a nyilas időkben veszélyes életmentést végzett, mintegy hatvanan köszönhetik neki a megmenekülésüket. Szabadjegye volt, így aztán megállás nélkül utazott, vitte magával az „erdélyi menekülteket” különböző parókiákra, az általa e célra bérelt szárszói házakba, saját, vecsési otthonába és a szárszói telepre is. Az ifjúsági mozgalmak felszámolása után egyre kevesebb szolgálatra nyílt alkalma, így elfogadta az akkor alakuló Népművészeti Intézet ajánlatát. 1951 és 1958 között itt intézte országos szinten a népdaltanítás ügyét.

Balogh Edgár (Temesvár, 1906. szeptember 7. – Kolozsvár, 1996. június 19.) szlovákiai, majd romániai magyar publicista, főszerkesztő, egyetemi tanár, tudományegyetemi rektor. Publicisztikai munkásságát a Prágai Magyar Hírlapban, a csehszlovákiai, magyar ellenzéki pártok lapjában kezdte. Kezdeményezője és szervezője volt a csehszlovákiai magyar ifjúság haladó Sarlós-mozgalmának. 1931-ben a kommunista mozgalomba kapcsolódva Fábry Zoltánnal szerkesztette Az Út prágai, baloldali folyóiratot, s 1934-ben fordításában jelent meg a *Barnakönyv Hitler-Németországról és a lipcsei perről* című német, antifasiszta mű. A csehszlovák hatóságok 1935-ben kiutasították; visszatért szülőföldjére, s előbb Kolozsvárt, majd Brassóban telepedett le. A bécsi döntések után Móricz Zsigmond megbízásából a Kelet Népe kolozsvári szerkesztője (1941), s a budapesti Magyar Nemzet, 1942-től pedig a budapesti Kis Újság munkatársa. 1944 ele-

jén elkészült *Hármas kis tükrök* című cikkgyűjteményét a Magyar Élet Kiadó a német megszállás miatt csak 1945-ben tudta megjelentetni. A Babeş és a Bolyai Egyetem egyesítése után a magyar irodalomtörténeti tanszéken publicisztikát adott elő. 1957-től 1971-ig az újrainduló Korunk főszerkesztő-helyettese. Újabb cikkgyűjteménye az *Egyenes beszéd* (1957), ezt követte irodalompolitikai jegyzeteinek kötete, a *Toll és emberség* (1965). Az 1981-től megjelenő *Romániai magyar irodalmi lexikon* főszerkesztője volt. Kolozsvárott hunyt el, a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Bognár István (Kömlöd, 1907 – Budapest, 1945). Szegényen, olykor szociális segélyekkel megtámogatva végezte a gimnáziumot, s 1926 őszén a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója lett. Élete ettől kezdve összeforrt az SDG életével, minden szabadidejét a diákmisszióra, a szövetség megerősítésére fordította. 1938-tól 1941-ig a szárszói konferenciatelep és menza felügyelője, 1940–1945: ügyvezető alelnök. A náci befolyás növekedésével a szövetség legfelső vezetése egyre tudatosabban kapcsolódott be a szellemi honvédelembe, majd hazánk 1944. március 19-ei német megszállása után az ellenállásba. Az internátus, pontosabban annak vezetője, Bognár István lakása illegális vezetők találkozóhelye lett. 1945 januárjában az utcai harcok már az internátussal (tehát Bognár István lakásával is) szemben, a Nemzeti Múzeum környékén folytak. A ház lakói a pincébe szorultak. A 16-áról 17-ére forduló éjszakán a bombazajtól gyermekei már annyira nyugósek voltak, hogy Bognár István – és ez jellemző is rá – felment a lakásba játékokért, ott érte a halálos géppuskasorozat.

Bözödi György (Bözöd, 1913. március 9. – Budakeszi, 1989. november 25.) magyar író, szociográfus, történész. Újságíró az Ellenzék és a Keleti Újság című lapoknál, később a marosvásárhelyi Székely Szó felelős szerkesztője. Az 1930-as évek romániai magyar prózájában a népelet realista ábrázolásával tűnt fel; az előtte járó nemzedék székely mítoszával szemben a valóságos, székely paraszti élet múltját és jelenét ábrázolta. *Székely bánja* (Kolozsvár, 1938) című történeti és szociográfiai munkájában tudományos alaposággal tárta fel a Székelyföld múltjának és jelenének valóságát. Első regénye a *Nyugtalan pásztorok*. Irodalmi jelentkezésétől kezdve költőként is számon tartották, verseskötete (*Nap és árnyék*) azonban csak 1979-ben jelent meg. A német megszállás után részt vett az antifasiszta, ellenállási mozgalomban. A második világháború után műfordításaival a román irodalom népszerűsítésében is jelentős szerepet játszott.

Darvas József (született Dumitrás József, Orosháza, 1912. február 10. – Budapest, 1973. december 3.) író, publicista, politikus, a népi írók mozgalmának jelentős tagja. Kossuth-éremrenddel kitüntetett (1948), majd Kossuth-díjas. Az ötvenes években vallás- és közoktatási miniszter. Pályáját versekkel kezdte, első verseit 1932-ben közölte a Szivárvány. Első regényeiben – *Fekete kenyér*, *Vízkeresztől szilveszterig* (1934) – a falusi nyomort írja meg. Főbb művei: *Város az ingoványon* (szociográfia, széppróza, önéletrajz, publicisztika, 1945), *Akiket a pacsirta elkísér* (filmforgatókönyv, 1959), *Részeg eső* (regény, 1963) és *Októberi kód* (regény, 1970).

Dömötör Sándor (Budapest, 1908. február 24. – Budapest, 1986. január 15.) magyar néprajzkutató, nyelvész, muzeológus. Fő kutatási területe a folklórisztika; ballada, mese, valamint a boszorkányképzetek. Fontos szerepe volt a honismereti mozgalom megindításában, szervezésében. Több népmesegyűjteményt adott ki. Legtöbb tanulmánya az Ethnographiában és a Savaria Múzeum évkönyveiben jelent meg.

Erdei Ferenc (Makó, 1910. december 24. – Budapest, 1971. május 11.) Kossuth-érdemrenddel (1948), majd Kossuth-díjjal kitüntetett szociológus. A népi írók csoportjának a tagja, a Márciusi Front egyik élharcosa, politikus, 1945 után többször miniszter, 1956-ban miniszterelnök-helyettes. 1956 után a szövetkezesítés egyik élharcosa. Jelentős az irodalmi munkássága (*Futóhomok. A Duna-Tisza köz földje és népe*, 1937, *Magyar falu*, 1940, *A szövetkezeti úton*, 1956).

Féja Géza (Léva, 1900. december 19. – Budapest, 1978. augusztus 14.) író, újságíró, szerkesztő, tanár. 1922-ben jelent meg első verse a Nyugatban. Részt vett a Márciusi Front programjának kidolgozásában (Bibó Istvánnal együtt). 1937. március 15-én ő olvasta fel a Nemzeti Múzeum lépcsőjén a Front kiáltványát. 1937-ben jelent meg *Viharsarok* című szociográfiája, amely után a magyar tájegység is kapta nevét. Könyvéért nemzetgyalázás címén perbe fogták, majd elítélték, tanári állásából elbocsátották. Politikai nézetei miatt 1945-től 1957-ig nem jelenhetett meg könyve. 1945 és 1956 között Békéscsabán élt, kirekesztődött az irodalmi életből, könyvtárosként dolgozott. Sokat tett a háború után elkallódó, de közgyűjteménybe tartozó könyvállomány megmentéséért. 1956 és 1960 között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott tudományos főmunkatársként.

Dr. Jócsik Lajos (Érsekújvár, 1910. május 4. – Esztergom, 1980. december 31.) jeles közgazdász, szociológus, író és politikus. Sokoldalú egyéniség, számos szakmai publikáció és tanulmány mellett regényeket is írt, s jelentős alakja volt a második világháború utáni magyar politikának. Bátran nevezhető a mai kor egyik új tudománya, az ökológia előfutárának. 1971-ben megjelent *Az öngyilkos civilizáció – A levegő és a víz szennyeződése, a talajerő pusztulása* című műve, amely a maga nemében első a magyar szakirodalomban. Nemcsak a hazai környezetvédelem úttörője, hanem nemzetközi viszonylatban is az első között ismerte fel az emberiség környezetátalakító tevékenységét és ennek veszélyeit.

Juhász Géza (Debrecen, 1894. december 20. – Debrecen, 1968. július 13.) magyar költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az irodalomtudomány kandidátusa. Rendszeresen jelentek meg versei és tanulmányai a debreceni és az országos folyóiratokban meg napilapokban; többek között a Protestáns Szemlében, a Nyugatban és a Napkeletben. Jelentős munkásságot fejtett ki, mint a népi irányzat teoretikusa. 1945 után világnézete és irodalmi munkássága marxista színezetet öltött. 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1945 áprilisa és júliusa között az ország első irodalmi folyóiratának, a Magyaroknak a szerkesztője. Élete utolsó szakaszában Csokonai Vitéz Mihály munkásságát kutatta.

Karácsony Sándor (Földes, 1891. január 10. – Budapest, 1952. február 23.) pedagógiai, filozófiai író, egyetemi tanár. A magyar filozófiai gondolkodás egyik legeredetibb alakja. A XX. század harmincas-nyolcvanas éveiben az ország legismertebb és legnépszerűbb személyiségei közé tartozott. 1922-től kezdődően tíz éven keresztül szerkesztette Az Erőt, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség havi folyóiratát. Mindemellett tudományos tevékenységet is végzett: már egyetemista korában elkezdte néplélektani kutatásait szülőföldje kilenc községében. *A népiskolai reform és az*

alsónéposztály lelki alkata címmel írta meg doktori disszertációját. 1927-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1945 után az erősödő dogmatizmus háttérbe szorította; az egyetemről nyugdíjazták, s irodalmi munkálkodását is lehetetlenné tették. 1948-tól kezdődően tevékenységét – politikai okok miatt – több oldalról bírálták, támadták, ezért tisztsegeiről és megbízatásairól szép sorjában lemondott. 1950. március 28-ára lezavarták katedrájáról, s augusztus 1-jei hatállyal nyugdíjazták.

Kodolányi János (idősebb: Telki, 1899. március 13. – Budapest, 1969. augusztus 10.) Kossuth-díjas, magyar író, újságíró, a népi írók csoportjának kiemelkedő képviselője. Részt vett a Válasz című folyóirat szerkesztésében, rokonszenv fűzte Szabó Lőrinchez, Németh Lászlóhoz és Tamási Áronhoz. 1934-ben bejárta az Ormánság falvait, ekkor írta *Baranyai utazás* című, irodalmi szociográfiáját, amely 1941-ben jelent meg. Munkássága valamennyi műfajra kiterjedt (líra, dráma, epika, ezen belül novella és regény, továbbá esszé). Életének későbbi szakaszában regényíróként nemcsak a magyar, hanem a világirodalom nagyjai sorába is beírta magát, műveit több nyelvre is lefordították. Az ókori mitológiát (*Égő csipkebokor; Vízöntő; Új ég, új föld*), illetve a tatárjárást (*Boldog Margit; Julianus barát; A vas fia*) feldolgozó regényei különösen is jelentősek. Temetésén, a Farkasréti temetőben az ősz Veres Péter búcsúztatta.

Kovács Béla (Patacs, 1908. április 20. – Pécs, 1959. június 21.) kisközpárti politikus, a Tildy Zoltán- és Nagy Ferenc-kormány, majd Nagy Imre második és harmadik kormányának földművelésügyi minisztere. 1947-ben a kommunistákkal szembeni kiállása miatt a szovjet hatóságok letartóztatták és a Szovjetunióba szállították, s évekig ismeretlen helyen tartották fogva. Aztán a gulágon tartották fogva, majd 1951. szeptember 25-étől az Állambiztonsági Minisztérium moszkvai, központi börtönében tartották fogva. 1956. január 18-án a BM Budapesti Központi Börtönébe vitték, majd áprilisban hazaengedték családjához. 1956. október 27-e és november 2-a között földművelésügyi miniszter, majd két napig államminiszter. A forradalom után Kovács Béla egy ideig a későbbi miniszterelnök Antall József édesapjának családjánál lakott. November 4-e után kereste a kiegyezés lehetőségét a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormánnyal, tárgyalta Kádár Jánossal. 1958 novemberében országgyűlési képviselővé is megválasztották. 1959. június 21-én halt meg. 1989. május 26-án a Szovjet Legfelsőbb Katonai Ügyészség rehabilitálta.

László Gyula (Kőhalom, 1910. március 14. – Nagyvárad, 1998. június 17.) Széchenyi-díjas, magyar régész-történész, képzőművész, egyetemi tanár. Az 1960-as évek közepén dolgozta ki a kettős honfoglalás elméletét, majd a szvidéri-elméletként ismeretessé vált eredetelméletet. Fontos kötete *A honfoglaló magyar nép élete*. Munkái művészkeze nyomán sajátos képszerűséget kapnak, így *Hunor és Magyar nyomában* című, írt és megrajzolt kiadványa valóságos népkönyvvé vált, akárcsak *50 rajz a honfoglalókról* című munkája. Különbféle folyóiratokban megjelent számos tanulmánya az erdélyi népdalok, népszokások és mesék jelképeit magyarázza meg, bemutatja régi korok szerszámain és használati tárgyait, a lovas népek hiedelmvilágát. Számos nemzeti kegytárgyról – Lehel kürtjéről és Szent István kardjától a Petőfi-mondaképződésekig – minden nosztalgia és múltba feledkezés nélkül helyreállítja a valóságos képet.

Marosi Péter (Marosvásárhely, 1920. június 15. – Kolozsvár, 1998. szeptember 13.) magyar kritikus, szerkesztő, színházigazgató, s elvégezte a Kolozsvári Református Teológiát. Első írása

a Brassói Lapokban jelent meg (1934). Az Ifjú Erdély szerkesztőbizottságának tagja, írásait közli a Hítel és a Március. Részt vett 1943 nyarán a Soli Deo Gloria és a Magyar Élet rendezésében lezajlott szárszói konferencián; mint fiatal teológus felszólalt, s fenntartásokkal a politikai megoldásokkal szemben pusztán a népnevelő munka feladatait hirdette.

Muharay Elemér (Hajtapusztá, 1901. október 20. – Budapest, 1960. február 2.) magyar színész, rendező, dramaturg. 1938-ban vezette a Fóti Faluszínpadot, s 1941-ben együttese a Belvárosi Színházban mutatkozott be. 1941 májusában passiójátékot rendezett Csiksomlyón, amelyet a Katolikus Legényegylet szervezett. 1945-ben útnak indította Muharay-együttes névvel népi színjátszó csoportját. 1945 márciusában a Nemzeti Parasztpárt tagja lett. 1950–1951-ben dramaturgként dolgozott a Fővárosi Operettszínházban, 1951-től haláláig pedig a Népművelődési Intézet Néprajzi Osztályának vezetőjeként működött. Utolsó rendezését 1959 szeptemberében Gyöngyösön mutatták be Kodály Zoltán zenei közreműködésével. A bemutatót négyezren látták, a szabadtéri színpad zsúfolásig megtelt, s az előadáson Kodály is jelen volt.

Nagy Ferenc (Bisse, 1903. október 8. – Herndon, Virginia, 1979. június 12.) politikus, országgyűlési képviselő, miniszterelnök, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt elnöke. 1946. február 4-étől a köztársasági elnökké választott Tildy Zoltán helyett nevezték ki Magyarország miniszterelnökévé, mely tisztségéről 1947. június 1-jén kényszerült lemondani. Ezalatt a Magyarok Világszövetségének elnöke is volt. Kormányához két, jelentős esemény is fűződik; a háború utáni infláció letörése végett a teljesen elértéktelenedett, magyar pengő helyett a máig használatos forint bevezetése, valamint a párizsi békeszerződések aláírása 1947. február 10-én. Emigrációba kényszerült, s feleségével és három gyermekével Amerikában, a virginiai Herndonban telepedett le. 1977-ben kiállt a magyar Szent Korona és a koronázási ékszerek visszaadása mellett.

Nagy István (Kolozsvár, 1904. február 22. – Kolozsvár, 1977. április 24.) erdélyi, magyar író, a Román Akadémia tagja. Munkáscsaládban született, s már 1920-ban a gyufagyárban inas sztrájkot szervezett, 1922-ben a bútorgyárban szakszervezeti főbizalminak választották. Vándormunkásként dolgozott Bukarestben, Brailán és Galacon. Kolozsvárra visszatérve részt vett a Román Munkássegély szervezésében. 1933–1934-ben Józsa Béla-val szerkesztette és írta az Írjatok! című kommunista, szépirodalmi lapot. Munkásmozgalmi tevékenysége következtében megjárta Jihlava és Doftana börtöneit. 1943-ban részt vett a szárszói konferencián. 1945 után a Román Munkáspárt kolozsvári tartományi bizottságának tagja lett, majd nemzetgyűlési képviselő. 1952-ben felfüggesztették párttagságát azzal az indokkal, hogy együttműködött a fasiszta, népi írókkal, 1954-ben rehabilitálták, 1955-ben állami díjjal tüntették ki. Első írásait a *Korunk*, a *Szolidaritás* és a kolozsvári *Világosság* közölte. 1936-ban *Özönvíz előtt* című drámájával díjat nyert az Erdélyi Helikon pályázatán. Munkatársa volt a *Magyar Csillagnak*, a *Kelet Népe*nek, a *Szabad Szónak* és a *Népszavának*.

Németh László (Nagybánya, 1901. április 18. – Budapest, 1975. március 3.) Kossuth-díjas, magyar író, esszéista, drámaíró, 1998-tól a Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja. 1925-ben a Nyugat novellapályázatán a *Horváthné meghal* című parasztörténetével első díjat nyert. 1932 szeptemberében *Tanú* címmel lapot indított, amelyet egymaga írt és szerkesztett. A folyóiratnak 1937 tavaszáig tizenhét kötete jelent meg. A második világháború alatt a Kelet Népe, a Híd és a Magyar Csillag munkatársa. Tanulmányait A *minőség forradalma* címmel gyűjtötte kötetbe. 1943-ban iskolaorvosként nyugdíjba vonult. A második szárszói konferencia egyik előadója

Fotó: Molnár Edit

volt. Fontosabb művei: *Gyász*, regény (1935), *Iszony*, regény (1947), *Égető Eszter*, regény (1948), *Bodnárné*, dráma (1931), *Villámfény*, dráma (1936), *Husz János*, dráma (1948), *Az áruló*, dráma (1954), A két Bolyai, dráma (1961). A minőség forradalma, esszékötet (1940), Sajkodi esték, esszékötet (1961).

Püski Sándor (Békés, 1911. február 4. – Budapest, 2009. augusztus 2.) magyar kiadó. Földműves család gyermekeként született Békésen, 1935-ben avatták jogi doktorrá. Még ugyanezen évben házasságot kötött a vele egy évben született Zoltán Ilonával, aki 2006-ban bekövetkezett haláláig a családi életben és a kiadói munkában életre szóló társa és férje mellett a magyar könyv nagyasszonya lett. 1938-ban nyitotta meg könyvesboltját, egy évvel később, 1939-ben alapította meg a Magyar Élet Kiadót. A kiadó főként a népi írók műveit jelentette meg, de nem riadt vissza elsőkötetes szerzők alkotásainak a megjelentetésétől sem. A líra, a próza és a dráma műfajában is időtálló műveket adott ki, elég csak Erdélyi József, Gulyás Pál, Sinka István, Szabó Pál, Takáts Gyula és Tersánszky Józsi Jenő nevét említenünk. A Soli Deo Gloria (SDG) református ifjúsági egyesület balatonszárszói telepén 1943-ban rendezte meg az SDG-vel együtt a Magyar Élet-tábort. A kiadót 1950-ben államosították, Püski Sándort pedig 1962-ben hamis vádakkal bebörtönözték, egy év után szabadult. 1966-ban Erdei Ferenc, a Hazafias Népfront akkori főtítkárnak közbenjárására kapott útlevelet. A házaspár 1970-ben az Egyesült Államokba emigrált. 1975-ben hozták létre a Püski Kiadót, gondozásában az egykori Magyar Élet szerzőgárdáján kívül az akkori Magyarországon politikai okokból közlési lehetőségeikhez nem jutott szerzők munkáit adta közre. A Püski-Corvin Magyar Könyvesház – amelyet 1984-ben cserélt át a 82. utcában egy nagyobbra – a Nyugaton élő magyarság szellemi központjává vált. 1989-ben tért vissza Budapestre, ahol feleségével a Krisztina körúton levő könyvesháza a népi irodalom szellemi örököseinek gyűjtőhelyének számított. Az alapító munkáját később fiai, Püski László és Püski István, valamint unokái Püski Atilla és Püski Csaba folytatták.

Sebestyén László (Budapest, 1921– Budapest, 1996) újságíró, történész. A mozgalomhoz főként a népi irodalom hatására csatlakozott, 1939-től személyes kapcsolatot épített ki Veres Péterrel, Kovács Bélával, Németh Lászlóval, Féja Gézával és Sinka Istvánnal. 1956-ban a Petőfi Párt sajtó- és propagandaosztályának vezetője. Fő művei: *Kézai Simon védelmében* (1975-76), *Az írók pártja 1956-ban* (1992).

Sinka István (Nagyszalonta, 1897. szeptember 24. – Budapest, 1969. június 17.) Kossuth-díjas (1990) költő, író. Bihari ridegpásztor családban született, maga is bojtár, majd juhász volt Nagyszalonta környékén. Féja Géza 1932-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre Szabadság című hetilapjában közölte verseit. A szeghalmi gimnázium vállalta első kötetének kiadását. Veres Péterrel, Szabó Pállal és Barsi Dénessel kötött barátságot. 1935-ben Barsi, Szabó és Sinka megalapították a *Kelet Népe* című folyóiratot. Versei a *Szabadságban*, a *Komádi és Vidéke* című lapban, a szlovákiai *Magyar Írásban*, majd a *Válaszban*, a *Hidban*, a *Szabad Szóban*, a *Magyar Életben* és a *Magyar Útban* jelentek meg. Főbb művei: *Pásztorének* (1935), *Vád* (1939), *Balladaskönyv* (1943), *Fekete bojtár vallomása* (1944), *Válogatott versek* (1977).

Somogyi Imre (Abony, 1902. május 26. – Budapest, 1947. augusztus 5.) író, szobrász, népnevelő, kertész, mezőgazdasági szakíró, országgyűlési képviselő. Gyakran használt melléneve: „kertmagyarország apostola”. Legismertebb műve a *Kertmagyarország felé* című könyve, amelynek címe fogalommá vált. Posztumusz Kossuth-díjas (1948).

Szabédi László (Sáromberke, 1907. május 7. – Kolozsvár, 1959. április 18.) erdélyi magyar költő, újságíró, műfordító, műkedvelő nyelvész. 1931 és 1938 között az *Ellenzék* belső munkatársa volt. Írásaival szerepelt az *Új erdélyi antológia* című gyűjteményes kötetben. 1942-ben csatlakozott a helikoni közösséghez, s az ő kezdeményezésére indult a *Termés* című folyóirat is. 1943-ban ott volt a balatonszárszói találkozón. 1943-ban Baumgarten-jutalmat kapott. 1944-ben bekapcsolódott az antifasiszta ellenállásba, 1945-ben a Romániai Magyar Írók Szövetsége alelnökké választotta. Ugyanebben az évben belépett a Román Kommunista Pártba. A Bolyai Egyetem beolvasztásakor tanúsított magatartása miatt a Securitate zaklatta, ezért a beolvasztás ellen való tiltakozásként 1959. április 18-án Szamosfalva határában a vonat elé vetette magát.

Szabó Pál (Biharugra, 1893. április 5. – Budapest, 1970. október 31.) regényíró, politikus, elbeszélő. Zsellércsaládból származott, ő maga is napszámos munkára járt; kőműves mesterséget tanult. Regénykorát sok írásában megörökítette. 1930-ban regényírással fogott. Az *Ember* című regény kéziratát Féja Géza ajánlotta kiadásra. Móricz *Új nagy író*t küldött a falu címmel írt kritikát róla, s novelláit jelentette meg a *Nyugatban*. 1933-ban *Övék a glória* címmel füzetben is kiadták novelláit. Könyveinek honoráriumát a Független Kisgazdapárt Bihar vármegyei szervezésére fordította, élénk politikai tevékenységet folytatott szülőföldjén. Bejárta kerékpáron az egész országot, megismerkedett a kor számos neves írójával, politikusával. Szerkesztette a *Komádi és Vidéke* című lapot. 1935 és 1938 között a *Kelet Népet*, előbb Barsi Dénes, Sinka István és Féja Géza társaságában, majd 1937-től már egyedül. A *Válasz* elnémitása után ebben a lapban jelentek meg a népi írók írásai. 1938 és 1944 között a *Szabad Szó* című lap kiadója és szerkesztője volt. Haláláig volt országgyűlési képviselő. Főbb munkái: *Őszi szántás* (1934), *Szakadék* (1939), *Isten malmái* (1948), *Tavaszi szél* (1950), *Nehéz idők* (1956), *Ahogy lehet* (1962), *Szülőföldem, Biharország* (1968).

Szent-Györgyi Albert (Budapest, 1893. szeptember 16. – Woods Hole, Massachusetts, 1986. október 22.). Nobel-díjas, magyar orvos, biokémikus, a Magyar és az Amerikai Tudományos Akadémia tagja, nemzetgyűlési képviselő (1945–1947). Az 1930-as évek elején izolálta a C-vitamint és 1936-ban a P-vitamint. Jelentős szerepet játszott a citrátkör (citromsavciklus) felfedezésében. Munkásságát 1937-ben orvosi és élettani Nobel-díjjal ismerték el. Az egyetlen magyar tudós, aki magyarországi tudományos tevékenységéért kapta ezt a magas kitüntetést.

Veres Péter (Balmazújváros, 1897. január 6. – Budapest, 1970. április 16.) író, politikus, honvédelmi miniszter (1947–1948 között). Kossuth-érdemrenddel kitüntetett (1948) és kétszeres Kossuth-díjas (1950, 1952). Szenvedélyes hangú publicisztikai írásokban nyilvánított véleményt a kor legégetőbb társadalmi kérdéseiről, mint a földkérdés, a német veszély, a népi-urbánus ellentét, valamint a magyarságért, a nemzet sorsáért érzett felelősség. Művei: *Szocializmus, nacionalizmus* (1939), *Mit ér az ember, ha magyar* (1940), *Népiség és szocializmus* (1942). A népi írók táboraán belül a falusi szegénység szószólója. Folyóiratokban és napilapokban közölt verseken, elbeszéléseken és cikkeken kívül nagyobb művekkel is jelentkezett: *Számadás* (1937), *Gyepsor* (1940), *Falusi krónika* (1941), *Szűk esztendő* (1942). *Pályamunkások* (regény). *Szárszó* (visszaemlékezések), megjelent Budapest, 1971.

ZÁRSZAVAK

(Apám, Sággy Jenő emlékezetére*)

Leírtam már bevezetőmben, hogy apám, Sággy Jenő a '43-as konferencia idején Balatonszárszón az evangélikus szórványgyülekezet ifjú lelkészeként végezte szolgálatát, s hogy nevét akkor már a népi írók között jegyezték. Természetes volt tehát, hogy lelkesen ténykedett a nevezetes konferencia szervezésénél is. És persze az is, hogy a fiatal értelmiségi számára, aki két évvel József Attila halála után került Szárszóra, s motoron járt a hozzá tartozó szórvány településeit, kereste meg gyülekezete híveit, életre szóló élményt jelentett a '43-as szárszói konferencián tevékenyen részt venni.

Gyermekkoromban néha beszélünk a szárszói történetekről, tudom, hogy Kodolányi János és apám közt barátság is szövődött, s a zárkózott Sinka Istvánnal is közel kerültek egymáshoz. S tudtam azt is, hogy milyen nagyra tartotta Németh László gondolatait. Ezek a beszélgetések azonban nem az anekdotázás szintjén zajlottak. (Ritkán azért ez is megesett, mert állítólag egyszer Veres Péter a babakocsimba pillantva azt kérdezte nevetve apámtól: Hol szereztétek ezt a kis ázsiait?).

Amikor azonban eljött az ideje – és ez az érettségim előtt, 1960 tavaszára esett –, apám előkereste és a kezem ügyébe tette Püski Sándorék *Szárszó* című, szerény küllemű kötetét. Nem sokkal azután, hogy, úgymond, amnesztiával a márianosztrai börtönből hazaengedték (megírtam ezt is *Visszaszámlálás* címmel két évvel ezelőtt a Lyukasórának: 1957 nyarán egy éjjel Beziről, az evangélikus parókiáról „ellenforradalmi bűncselekmény” ürügyén váratlanul elvitték, majd két és fél év múlva „az ellenforradalom alatt szépen viselkedett” indoklással hazabocsátották). Nos, ekkoriban találkoztam először írásban a '43-as szárszói konferencia hiteles történeteivel, eszméivel.

Akkor még nem fogtam fel teljes súlyával Szárszó apám életére tett hatását. Azt, ahogy Szárszó szellemisége az egész életét, az emberek közt végzett szolgálatát, a cselekedeteit mindig és mindenben meghatározta. Ahogyan Németh László gondolatait a magáénak érezte. Ennek felismeréséig, bizony, csak jóval később jutottam el. Ezért engedtessek meg nekem, hogy zárszóként, az ő emlékezetére, Németh László szárszói mondatából ismét idézzek:

„Ha új életet kapnék, tán nem tenném föl bennszülöttek dolgára. De ha már benne vagyok, tiszta szívvel kívánom azoknak a sikerét, akik a magyar jövőből olyan gyanús módon kirekesztenek. Bár cáfolnák meg aggodalmait; bár látszana eredmények csúcsáról a minket ért igazságtalanság annak a minimális veszteségnek, amely nélkül nagy dolgok nem is eshetnek meg. Én, bármit kezdjenek, még ha ellenem is, bajtársuknak érzem magamat, s mint szurkoló mellettük leszek. A duzzogás kényelme helyett most is azért jöttem el ide, a kötelességteljesítés veszélyét vállalva, hogy mint hű műszer leadjam számukra a lelkiismeretemben kialakult jegyzéseket.” ☛

(Sággy Ildikó szerkesztő)

* Néhány napja, az évtizedek távlatából, telefonon megkeresett Beziről egy hajdani, általános iskolai osztálytársnőm, s elmondta, hogy Bezi község önkormányzata egyhangúan úgy határozott, hogy a 2016. október 23-ai ünnepségek alkalmával apámról utcát szeretne elnevezni.

SOMOGYI JÓZSEF 100 (1916–1993)

Somogyi József mester, a magyar szobrászat kiemelkedő személyisége az idén lenne százéves. Ebből az alkalomból rendezett kiállítást a Magyar Művészeti Akadémia a Vigadóban Somogyi József és tanítványai címmel, amelyet április 22-e és június 26-a között látogathatott a közönség. A kiállítás bemutatta köztéri szobrainak dokumentációját, kislasztikáinak, érmeinek és rajzainak kollekciját, valamint egy válogatást volt növendékeinek munkáiból.

FELEDY BALÁZS

Árnyékban? Reflektorfényben?

Kíméletlen az idő és kíméletlen egyfajta társadalmi köztudat. Pontosabban kíméletlen is tud lenni. Somogyi József a XX. század második fele magyar szobrászatának kiemelkedő személyisége. Bár már a negyvenes évek elejétől hivatásos művésznek számított, valódi és köztéri plasztikai munkássága a politikailag legnehezebb időkben, az ötvenes évek elején indult. Korábban – a flóra és a fauna iránti rendkívül erős vonzalma okán – állatszobrászként indult, de ekkor készítette első figurális, emberábrázoló munkáit, amelyek közül kiemelkedik az 1953-ban mintázott *Martinász*. A szobor köztéri sorsa hosszúra nyúlt. Bár az alkotó szobrát eredetileg Budapestre szánta, egy stupid szemléletű vállalatigazgató ellenkezése ezt megakadályozta, s a művet csak 1960-ban avatták fel, meghozzá Dunaújvárosban. A szobor hamar és azóta is a város egyik fontos jelképe lett. A Martinászt mindenki ismeri, aki egy kicsit is tájékozott a kor művészeti életében. A gyönyörű arányokkal felépített szobor egy erős, de vékony testalkatú munkást jelenít meg, akinek ruházatán, izomzatán és testtartásán érzékeljük azt a forráságot, amely a valóságban körülveszi. Máig vita folyik arról, hogy a mű *még* a szocreál stílus kategóriával minősíthető, vagy *már* egy megújuló, s éppen a szocreálból *továblépő* magyar szobrászat első, úttörő képviselője, remeke. Ez utóbbit erősíti a pár évvel később készített és 1965-ben felavatott hódmezővásárhelyi *Szántó Kovács János* bronzszobra, amely országos vitát kavart, s amelyet nehezen fogadott be (és el) a város közössége. Más képet őriztek a paraszt politikusról, nem mezítlábas, öltözet nélkül alig bíró, behúzott kalapú forradalmárként látták maguk előtt. S a sor folytatódott, mert amikor 1968-ban elkészült Somogyi Zrínyije Szigetvárra, ezt a művet is tiltakozó fogadtatás övezte. A ló monumentalitása, tragikumusa – a bírálók szerint – nem állt arányban Zrí-

nyi lovon ülő figurájának esendőségével. S még a hetvenes évek elején átadott ceglédi *Dózsa*-emlékmű is bőven kapott (helyi) bírálatokat. Somogyi József szinte folyamatosan viharokat kavart köztéri szobrászata jelezte, hogy makacs következetességű, egyéni értelmezésekkel teli személyiségről van szó, aki a kor formanyelvi reminiscenciáiból radikálisan kiszakított felfogásával nyers és – ha kellett – szinte brutális is tudott lenni. Vagyis: őszinte. Nem szépelgett (e témákban), nem érzékenyült el. S míg folyamatosan születtek jelentős emlékművei, azonközben napjai nagy része tanítással telt. Már egészen fiatalon tanítani kezdett, s 1945-ben művésztanár lett a budapesti Képzőművészeti Gimnáziumban, ahol generációk ismerkedtek meg általa a mintázás rejtjeivel, majd 1963-tól haláláig, 1993-ig a Magyar Képzőművészeti Főiskola (jelenleg Egyetem) szobrásztanára volt. Megszállottan szeretett tanítani, s ezt az elkötelezettséget megéreztek növendékei, hallgatói is. Több száz növendékének nagy többsége úgy emlékezik vissza a vele töltött időkre, mint életük – művésszé válásuk – legintenzívebb időszakára. Somogyi tanítási módszere abban is egyedi volt, hogy nemcsak *magyarázta* a szobrászat rejtjeit, hanem *megmutatta*, s ennek egyik legszuggesztívebb része volt, hogy növendékei saját műtermébe is bejárhattak, láthatták, tapasztalhatták, hogy mesterük miként dolgozik (többen modellt is álltak vagy éppen segítettek munkájában), aki mindeközben minden műhelytitokba örömmel avatta be a pályára készülő fiatalokat. Somogyi József saját magára szívesen is alkalmazta a *művésztanár* terminus technicust, hiszen valóban legalább annyira volt művész, mint tanár, s ez fordítva is igaz: legalább annyira volt tanár, mint művész. Személyiségének alakulását erősen befolyásolta kálvinista hite. Bár kisgimnazista Győrben volt a bencésnél, igazi szellemi alapokat a pápai refor-

mátus kollégiumban, gimnáziumban szerzett, ahol 1935-ben érettségizett, s bár már ott felfigyeltek képességeire, ő maga még évekig nem döntötte el, hogy jogász, netán művészettörténész, ötvös, festő vagy szobrász lesz-e. Széles műveltségét biblikus, mitológiai ismeretek gazdagsága jellemezte. Köztudomású róla, hogy a hetvenes években „beszipantotta” őt a kádári politika, országgyűlési képviselő, az akkori elnöki tanács tagja lett, e béklyókból azonban kiszabadult, viszont magára vette szeretett egyháza szervezetének nem könnyű megbízatásait, amikor a magyarországi református egyház világi elnöke lett. Mindezt úgy, hogy közben a Magyar Képzőművészeti Főiskola rektorává is választották.

Somogyi József 1916-ban született, s 1993-ban hunyt el. Most születése 100. évfordulóján a Pesti Vigadó nagyszabású emlékkiállításán emlékezett meg munkásságáról, annál is inkább, mert 1992-ben, Makovecz Imre kezdeményezése folytán, régi barátságuk alapján: alapító és elnökségi tagja lett a Magyar Művészeti Akadémiának, s a Vigadó jelenlegi tulajdonosa e szervezet. A kiállítás koncepciója kezdettől fogva az volt, hogy ne csak Somogyi József munkái legyenek bemutatva, hanem hogy legyen ez közös *kiállítás* válogatott, volt tanítványainak munkáival. Nem volt egyszerű kiválogatni a volt növendékek sorát, hiszen a Vigadó által rendelkezésre bocsátott – amúgy szellősen terjedelmes – tér mérete is korlátozott. Végül *hatvanhárom* volt Somogyi-tanítvány is bemutatta munkáit – jellemzően csak egyet-egyet –, s ez a terjedelmében is tiszteletre méltó műegyüttes is igazolta a mester pedagógiai zsenijét. Ugyanis nem találtunk a kiállítók között epigont, utánzót, másolót. Sokszor elmondták és leírták, hogy Somogyinak nemcsak szobrászi felfogása volt eredetien lendületes és dinamikus expresszív, hanem személyisége is ehhez igazodott, sőt, tanítási stílusa is. Ennek megfelelően erőteljes

Bartók Béla

Enteriőrök a kiállításról

példaként állt hallgatói előtt, akikre természetesen, pályájuk első időszakában, formai értelemben is hatott tanáruk felfogása, de épp az bizonyítja eredeti tehetségüket, hogy későbbi pályájuk során mindannyian kiszabadultak e hatások alól, s önálló művészi nyelvet teremtetek. A volt tanítványok közül kiállított három – időközben – Kossuth-díjas művész is, *Bencsik István*, *Csikszentmihályi Róbert* és *Kő Pál*. Izgalmas már a három szobrász anyagválasztásának eltérősége is: Bencsik márvány-, Csikszentmihályi bronz-, míg Kő faszoborral volt jelen. Szomorúságunk nagy, mert augusztus végén elhunyt Bencsik István, akinek nem sokkal előtte ünnepelhettük 85. születésnapját, aki mindig is rajongva beszélt fiatalkori mesteréről, Somogyi Józseféről, aki Somogyi halála után átvette növendékeit a főiskola szobrász tanszékén, s akit még köszönthettünk személyesen az emlékkiállítás nyitásakor, április 21-én. A kiállítási kollekciónak jót tett a generációs, szemléleti differenciáltság.

A Somogyi-kiállítást külön izgalmassá tette, hogy láthatók voltak köztéri szobrai, kis szobrai, kispasztikái, plakettjei és rajzai, valamint a köztéri szobrairól kinagyított nagyméretű – nevezzük így – *fotómolínók*, amelyeknek fényképanyagát *Szelényi Károly* fotóművész készítette szinte rohamunkában a kiállítás nyitása előtti hetekben, és szinte bejárva az egész országot. Heroikus munkája meghozta eredményét. E képekkel

lett *teljes* a kiállítás. Somogyi mindegyik műtípusában több kuriózum volt felfedezhető. Így kiállítóteremben is lenyűgöző volt a Martinász kiegyensúlyozottsága, arányainak tisztasága, az amúgy bonyolult beállítású munkásfigura egyenes tartású tudatossága. A kiállítás talán legmegrendítőbb szobra Somogyi *Korpusza* volt, amely a terem fókuszában felfüggesztve kürtölte szét az égbekiáltó tragédiát. A szinte eksztatikus mintázású, meggyötört Jézus egyetemes magasságba emelte e mű értékeit. S ott voltak a rá oly jellemző, széles csipőjű nőkről készített kispasztikái, dús vegetációjú plakettjei, s egészen különleges rajzai, amelyeknek ilyen nagy léptékű válogatása még sosem volt közönség által látható. Szén- és pitt rajzai – jellemzően aktkompozíciók – pregnánsan mutatják be, hogy mennyire más műfaj a *szobrász rajz*, mint például egy grafikus rajz. Vonalvezetésének dinamikája, beállításainak pasztikai motiváltsága, a testforma jellemzőinek hangsúlyos ábrázolása mind-mind bizonyítja, hogy Somogyi rajzai is, mint szobrászrajzok, életművének központi értékeit jelentik.

Ezen írás ezekkel a gondolatokkal kezdődött: kíméletlen az idő és kíméletlen egyfajta társadalmi köztudat. Pontosabban kíméletlen is tud lenni. E drámai felütésnek az az oka, hogy e kiállítás rendezése során folyamatosan vetődött fel a megkeresett tanítványok, más szakemberek, hozzáértők és szimpatizánsok körében, hogy milyen nagy öröm, hogy sor

kerül e kiállítás megrendezésére, annál is inkább, mert nem kellően ismert ez a jelentős életmű. Nos, valóban, a divatok, a trendek és a brandek időszakában, a mediális és a szakmai manipuláltság szélsőségesig fokozott mechanizmusában elvesztek tetszenek olyan értékek, amelyek pedig meghatározók, például az elmúlt évtizedek művészetében. Somogyi József művészetéről az elmúlt években keveset hallottunk, de most, hogy születése centenáriuma egy jeles kiállítás is újra ráirányította munkásságára figyelmünket, megbizonyosodhattunk arról, hogy ha az életmű *árnyékban* van is, *nyoma, jelentősége, súlya kikezdehetetlen*. És aki nem látta a kiállítást, továbbra is láthatja köztéri szobrai Budapest, Óbudán, Dunaújvárosban, Hódmezővásárhelyen, Szigetváron, Pápán, Győrben, Vácraóton és másutt. A kiállítás egyik kurátora *Kő Pál*, a Nemzet Művésze, aki a kiállítás bezárása előtti napokban mesélte, hogy egyik nap órákig volt ott Somogyi szobrai között a Vigadóban, s beszélgettek, miközben ő már mindent ismert, mégis *az egész mű* együttes hatása katartikus volt. Mi is ezt tapasztaltuk *Karmó Zoltán* szobrászművésszel, társkurátorral, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Szobrász Tanszékének jelenlegi vezetőjével, valamikori Somogyi-növendékkel: Somogyi művei között dráma és életerő, hit és szabadság, szárnyalás és szépség hatott ránk. *Árnyékban?* Soha. Annyi fény árad *e művekből*, hogy nem kell reflektorfényben lenniük. ♦

OLVASSUK ÚJRA!

SZAKONYI KÁROLY

A KÖLTŐ NOVELLÁI

Jékely Zoltán (1913–1982)

Egy dzsentroid, magas homlokú, bajszos, erős pofacsontú, szikár, szigorú tekintetű úr képe van előttem, egy finom modorú férfié, aki nagy szellemű, városépítő százszok leszármazottjaként ott viseli arcán a huszadik század erdélyi és magyar honi történelmének barázdáit.

Nagyenyedén született, apja, Jékely (Áprily) Lajos kimagasló személyiség volt a Maros-parti Athénben, ahogy a Bethlen Gábor alapította és a tatárdúlás elől Gyulafehérvárról Enyedre mentett kollégiumnak a városra kiterjedő szellemiségét emlegették. Az enyedi kollégiumból olyan híressé vált diákok kerültek ki, mint Körösi Csoma Sándor, Barabás Miklós vagy Kemény Zsigmond. A trianoni döntés után pedig a magyar művelődés központja volt. Jékely gyermekként élte meg az összeomlást, s noha később Kolozsvárra költözött a család, költészetének mégis Enyed volt a bölcsője. Áprily Lajos kolozsvári irodalmi tevékenysége révén – az *Ellenzék* irodalmi mellékletét szerkesztette – Jékely megismerkedett Tamási Áronnal, Kunz Aladárral, Dsida Jenővel és Hunyadi Sándorral, hozzájuk és általában az erdélyi, magyar írók munkásságához a román megszállta, változott időkben Budapestre költözésük után is kötődött. 1929-ben jöttek át Kolozsvárról, apja a Baár-Madas Református Gimnázium igazgatója lett, Jékely pedig a Lónyai utcai Református Gimnáziumban tanult tovább. 1931-ben érettségizett, Eötvös-kollégista lett, ahol Gyergyai Albert vezette be a francia nyelv és irodalom ismeretébe. Doktori disszertációját *Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kunz Aladár* – címmel írta. A Széchenyi Könyvtárban kapott állást. Otthonos lett a magyarországi irodalmi életben, de ugyanúgy az erdélyihez is mindvégig hű maradt. Az *Erdélyi Helikonban* publikált, de a *Napkeletben*, a *Szép Szóban* és a *Nyugatban* ugyancsak. Barátságba került Szerb Antallal, Rónay Györggyel, Thurzó Gáborral és Képes Gézával. 1939-ben Baumgarten-díjat kapott, ösztöndíjjal eljuthatott Olaszországba és Párizsba, megragadta fantáziáját a mediterrán világ, a versek mellett novellák tanúskodnak ottani élményeiről.

Amikor a bécsi döntés után Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz,

Jékely – a Széchenyi Könyvtár megbízását is teljesítendő – visszatért Kolozsvárra. Dolga volt felmérni az ottani, könyvtári állományt. Ott talált a szépséges, marosvásárhelyi színésznőre, szavalóművészre, Jancsó Adrienne. Családot alapítottak, felesége két gyermeknek adott életet.

Jancsó Adrienne nagyjából akkor ismerem meg egy budapesti művészeti klubban, ahol versmondókat tanított a szép magyar beszédre és a költészet szeretetére, amikor Jékely, hosszú elhallgattatás után, 1957-ben újra publikálhatott. Addig, mint annyi író-társa, akik nem feleltek meg a Rákosi-rendszer kultúrpolitikájának, kirekesztődtek az irodalmi életből.

A Jékely család a szovjetek erdélyi bevonulása után visszatért Budapestre, Adrienne egy darabig színházaknál kapott szerződésekkel, de azzal az ürüggyel, hogy nem szép a kiejtése, elküldték. Pedig nála szebben aligha beszélt valaki anyanyelvünket. Versmondó estjei, az Egyetemi Színpadon és másutt, élményt jelentettek. Jékely ismét a Széchenyi Könyvtárba került, írásait a *Válasz*, a *Magyarok és a Vigilia* közölte, de aztán csend lett körülötte, akárcsak az Újholdasok körül. Apja szentgyörgypusztai házába vonult el a világ elől, a dunakanyari tájban írta asztalfőknak a műveit, kiváló francia tudásával regényeket, idegen költők verseit fordította a kiadóknak, míg végre, *Tilalmas kert* címmel, 1957-ben, a forradalom után, megjelenhetett huszonöt év költői termése. Regények, elbeszélések (*Felséges barátom* '55, *A fekete vitorlás* '57, *Bécsi bolondjárás* '63, *Isten madara* '73, *Angyalfia* '78) és esszékötetek jelzik azt a munkásságot, amelyért kétszer kapott József Attila-díjat és más elismerések után, már a halála után, 1990-ban posztumusz Kossuth-díjat.

Novelláiban kitűnő mesélő-elbeszélő tehetségét ismerhetjük meg. Ahogy mondani szokás: olvastatja magát. Erdély szellemvilága ott fénylik minden írásában, még ha rajta van a huszadik század embert megviselő történelme is. Ahogy Örkény írta: *E század volt szülőnk és megölőnk...* Mindemellett Jékely novelláiban az ember jobbik énje kerül felül minden embertelenségen. Költő, s ha kitűnő prózaíró is, epikájában ott él a lírikus. ♣

Maga

Harmadik napja tanyáztam harmadmagammal a félig leégett, kirabolt vadászházban, éppen két évvel az elviharzott háború után; harmadik napja szedgettük időtöltésből a korallgyöngyszerű vörös áfonyát, mellig érő, deres bozótban, amely a vadászház fölötti oldalban oly sűrű volt, hogy a termés javát csak medve törte csapásokon lehetett megközelíteni – amikor megérkezett a ló.

Tudtuk, hogy útban van. A vadászház állandó lakója, útítársaim ismerőse, Csihány híres medvevadász. Két nappal azelőtt, felérkezésünk órájában magunkra hagyott, s hátizsákkal, hosszú nyelű baltájával lement a városba, hogy lókupecektől vagy fuvarosoktól valami kimustrált gebét szerezzen: majd megrakja máléliszttel, hagymával, szemes paszullyal, más télirevalóval, s felistengeti ide, a másfél ezer méter magasba. S mivelhogy telihold van, még aznap este kiköti egy tisztásra medvecsalogatónak.

Amikor ezt ilyenformán előadta, nemigen hittem neki. Úgy hangzott, mintha összebe-szélt volna a társaimmal, s így ijesztgetné bennem a medvétlen tájakról érkező, városi embert. De még aznap több elszórt lócsontba botlottunk áfonyázás közben a tisztásokon; a vadászház épen maradt padlásrészén pedig ránk vicsorgott vagy két-három fehérre főzött medvekoponya, s a gerendák közé, karóra akasztva lóginyázott a huzatban néhány szabályosan kivágott, füstölt medveoldalas. Csak éppen a bőrök nem mutatkoztak: ezeket ugyanis már eladogatta Csihány odalent a városban, vagy olyan hatóságokat tisztelt meg velük, amelyek elnézték, sőt, háromnyelvű, pecsétetes írással még buzdították is inkább vadászó, mint vadász ügyleteit.

– Vili nye, hé-ki-oda nye! – harsant bele hirtelen a késő délután ezüstös csendjébe Csihány rekedtes ordítása. És a vadászház alatt, a meredek, köves ösvény utolsó kanyarjában felbukkant ő maga is. Utána a ló. Mert itt már kötőféknél fogva húzta, ráncigálta, dühödten keccgettetett neki, s biztatásainak egy hosszú, súlyos mogyorópálcával adott olykor nyomatékot, hogy csak úgy döngött a sovány, csontvázát úgyszólván kívül hordozó szürke állat oldala.

Szegett fővel, begörbített, ínpókos lábbal, patkóit a kőút réseibe igazítva, láthatóan a végkimerülés állapotában kaptatott. S mikor végre a ház elé ért, párállva, zihálva állt meg,

JÉKELY ZOLTÁN

slati siralomház

s kis hija, hogy össze nem esett a roppant terű alatt.

Horgas orrú, félszemű, berogyott gerincű paripa volt, s olyan sovány, hogy csípőcsontjára tarisznyát lehetett volna akasztani. Nyakán és farán négy-öt, egymást érő katonai billog, köztük az első világháborúban többször elvérző, brassói ún. Székely huszárezred pecsétje is. Szájából nyál csordogált alá a szügyéig, s testéből édeskés, meleg tajtékszag áradt, míg el nem mosta a zuhogva eleredő, zöldessárga húgy szaga.

A hadastyánt rémült tisztelgéssel álltuk körül. Farát, nyakát meglapogattuk, motyogtunk neki; dicsértük, s a méltatlan terüt – egy-két zsákot, átalvetőt, iszákot – szolgálatkészzen szedegettük le róla. A kifent bajszú, zöld kalapos, bilgericsizmás, mokány kis embernek – aki a városból frissen nyírva, beretválva, éktelen pacsuliszaggal érkezett – nem tetszett ez az érzelmes fogadtatás. Jobb tenyérrrel nagyot vágott a ló fülére, hogy majdnem leszakadt, s gyilkos humorral vigasztalta:

– Ne búsulj, pajtikám! Nem tart már sokáig. Még ma éjszaka elbúcsúzol ettől a cudar világtól. S hogy lásd, kivel van dolgod, mindjárt kiutalom neked az utolsó vacsorát – azzal jót sózott a farára, berángatta a kidőlt-bedőlt oldalú, fészernak használt egykori konyhába, a ló nyakába akasztott egy abrakos tarisznyát, hátára vetett egy foszladozó, szétmarcangolt katonaköpenyeget, talán, hogy tüdőgyulladást ne kapjon az izzadt, lihegő állat – aztán nagy, szeges csizmaíval feldübörgött a deszkalépcsőn a félemeletre, szerszámkamraszerű kuckójába.

Egészen hirtelen, szinte átmenet nélkül ereszkedett le az alkonyat, mint általában a magas hegyek között. Mintha rejtett fényforrásokat kapcsolak volna ki, úgyszólván egyik percről a másikra borult homályba a romház, a tisztás, hogy csak a magasabb szál fenyők zúzmarás hegye szikrázott még egy-két perccel tovább, majd azok is belevesztek az ezüstös szürkéségbe, s már csak az áfonyáson, törpefenyvesen túl, vagy kétezer méteres magasban villogott a Kápolnás-tető jeges-havas orma, a mögötte leáldozó nap szikráiban, mint valami csiszolt üvegkupola.

A valaha szépen, ízlésesen és lakhatóan berendezett helyiségben, amelyben most rozoga, lábatlan priccseken, pokróccal letakart fenyőgally matracon volt a fekvőhelyünk, a kitört ablakszemeket pedig imitt-amott kát-

ránypapír pótolta: tönkökből, ládákából összerótt asztalkát ültünk körül, s turistamód vacsoráztunk. Jobban mondvá, vacsoráztunk volna, ha vesztünkre meg nem hívjuk vala Csihányt. Azt mondta, ő már evett ugyan, de azért szívesen lejön, hogy a hátralevő kis időt itt üsse agyon. És hóna alatt rövidre vágott csövű mannlicherrel, kezében olajfoltos, régi, katonai ládikával meg is jelent. Letelepedett, s a fegyvert lába közé fogva olajos ronggyal, puska vesszővel csiszírálni kezdte. Közben előadást tartott a medvevadászat fortélyairól. Hogy némileg illusztrálja is, a ládikából három-négy levágott hegyű töltényt kotort elő, medvére ez a legbiztosabb, magyarázta. A dum-dum golyó szerteveti a legkeményebb csontot is. De azért ő hagy a závarban mindig egy-két élelet is, arra az esetre, ha a medve netán mégis csak könnyebb sebet kap, ereje kínjában megduplázódik, s bömbölve közeledik: egy legyintés kell, s kiloccsan az ember agyveleje; az ökröt is egyetlen csapással üti le, miután mint a hiúz, felugrott a nyakszirtjére. És hasonló példálózásokkal toborzott az aktuális medvelesre.

S aztán még furcsállotta, hogy egyikünk sem jelentkezik. Gyáváknak tarthatott. S azok is voltunk bizonyos értelemben, vagy legalábbis túlfinomultak; ki az ördög akar tanúja tenni valaminek, ami – ha Csihány terve valóra válik – legalábbis kettős gyilkosság. Volt egy üveg szilvapálinkánk: zaklatottságunkban inni kezdtünk, majdnem éhgyomorral, s a házigazdát is itatni a vállalkozás „sikerére”.

Csihány azonban beérte egyetlen kupicával. – Ha tudná, hogy a medve is iszik, mondta tréfásan, felhajtana még egyet-kettőt, de így nem ajánlatos. Ez a medveles nem háborús roham, hogy előtte fél liter rummal bódítsa magát az ember. És előadásba kezdett irtózatoss frontlélményeiről.

Felkeltem és kimentem, volt rá okom nem is egy. A telehold már vígan aranylott a fenyvesek felett. És olyan hatalmas volt a csend, hogy medvecsörtetésnek hatott egyetlen fenyőtoboz földre perdulése is.

Utam egyenest a fészernél vitt. Vili ott állt a rongyos köpenyegtakaró alatt. Lépteimet hallva fejét a válla felett egészen felém fordította. Fél szemében sárgán tükröződött ebből a szögből a holdvilág.

Elővettem a sutyomban elcsent kockacukrot, s tenyeremen odakináltam. – Hát, hogy vagy öreg? Ne félj, nem lesz semmi baj! –

motyogtam meggyőződéstelenül, s hagytam, hadd nyálazza össze forró, érdes szájával, nyelvével a tenyeremet, miközben jobb kezemmel a nyakát lapogattam. És mintha a szeme hirtelen elfátyolosodott volna. Jobban megnéztem. Csupa könny volt a szeme. És hallottam nagyon óvatos, hosszú, hörgésszerű sóhaját. Beszélni akart velem. Végre rendelkezni. Régi gazdáit nevével sorolta volna el, a jókét, a rosszakét elegyest, talán valami titkot sugott volna meg, amelyet semmiféle hadtörténész nem tudhatott, a limanovai csata egyik epizódjáról, vagy a Piave hídjáról, ahol talán nagybátyám életét mentette meg, amikor a véres, habos áradatból partra vánszorgott vele. Vagy éppen csak annyit szeretett volna mondani, hogy most már nyugodtan áll hóhéra elé, mert egy szem kockacukor, egyetlen simogatás visszaadta az emberiségbe vetett hitét.

Az a sóhaját olyan hosszú volt, mintha még sok minden egyéb kimondhatatlant is magában foglalt volna. Szívem elszorult, és szégyenkezni kezdtem, hogy ember vagyok: szégyenkezni mindazért, amit eddig tettem vele, de még jobban azért, amit ezután tesznek, méghozzá a közelemben, talán a jelenlétemben – és nem segíthetek rajta.

– Hát te itt vagy? – hangzott mögöttem bársonyos halkan, s ha rögtön meg nem ismerem geológus barátom hangját, nagy ijedtség szakadt volna rám. A tettenérés így sem volt kellemes, hogy csak ő, s nem a minderre elszánt vadász ütött rajtunk. – Mit keresel itt, ugyan biza?

– S te mit? – kérdeztem vissza.

– Ha megmondod, én is meg. – De a macskótermetű fiú csak hűmmögött, somolygott a bajsza alatt. Tudta ő jól, mit keresek ottan. – Ha az ember meggondolja, mi vár erre a derék jószágra – morfondírozott –, elfacsarodik a szíve. S a keze ökölbe szorul.

– Hát nincs menekvés? Csakugyan oly sok itt a medve? – kérdeztem suttogva, hogy a ló meg ne hallja. Sándor azonban az erősebb lelkű havasi ember természetességével és a környékbeli jártasságával szinte a ló szemébe mondta:

– A háború alatt erősen elszaporodtak. Ha ma éjjel nem jő, jő holnap vagy holnapután. Ez a vén kabala élve le nem kerül innen, annyi szent. De mit is várhatna odalent egy ilyen rémonda? Hamarosan a sintér verné agyon. Én az ő bőrében inkább a medvét vá-

lasztanám. Vagy pedig – és ezt már ő is alig hallhatóan, a fülemhez hajolva mondta – ott a sztrichnin a Csihány polcán, abban a halálfejes zacskóban, amellyel a rókákat, a farkasokat mérgezi. Csakhogy ez a szegény pára nem tud magán segíteni.

Azzal jó mélyen benyúlt a viharkabátja zsebébe, egy szép, piros almát vett elő, majd bőrkesztyűt húzott, s kedves, becéző szavakkal adta oda az almát a tenyerén a lónak. – Nesze, öreg! Jó édes, leveses jonatán. Ne félj, ettől nem vásik el a fogad! Miközben a ló habzsolva evett, a geológus a morzsálékra is vigyázott.

– Így kellene, ládd-e, az almában beadni! Persze kockázatos. Mert ha Csihány megtudná.

– Euthanasia! Euthanasia! – suttogtam, s a dallamosan sziszegő, titokzatos szóra a ló ismét felém fordult a válla fölött, s úgy nézett meg azzal a bársonyos, fátylas fél szemével, hogy megborzongatott.

Ebben a pillanatban nyikordult a felső ajtó, a falépcső megreccsent, és szeges bilgerijében ledübörgött Csihány. Alig volt rá időnk, hogy hátrább húzódjunk, vagy két lépésre, a lótól. A vadász, vállán a karabéllyal, övében hosszú vadászkeszssel, kucsmában, bekecsben „bevetésre készen” állt meg a fészertől.

– Mi van itt, urak? Siralomház? Vagy lópárti összeesküvés? – mordult ránk ingerülten, s választ se várva tört köztünk utat a fal vaskarikájáig, hogy a lovat eloldja. – No, gyerünk, fiú! Csak semmi betojás! – s kiráncigálta a fészert homályából a vakító holdvilág-ra. Megállt, zsebéből kicsi rézcsegettyűt vett elő, s madzaggal rákötötte a ló nyakára, hogy a csegettyűszó hetedhét határból csalogassa a lóhoz az ilyen jószágkolompra érzékeny fülű vérmédvét. – Szakasz, indulj! Egy, kettő, egy, kettő! – fitogtatta katonaviseltségét, s ő elöl, a ló utána, elministráltak a baljós csegettyűszóval a vesztőhely felé.

– Csinálok a tarisznájába! – kiáltotta utána a geológus a vadászaldást, mire Csihány sarkon fordult, mintha kigyó csípte volna meg, s kapásból visszavágott:

– Csak nehogy véletlenül a nadrágjába, tanár úr! – s ujjával hamiskásan fenyegetve indult tovább.

A tisztásra dermesztő, jégtűs éjszaka szállt. A hitvány dobkályhát hiába tömködtük fenyődarabokkal, melegét egyenest a kürtön küldte ki, viszont a tákolt ablakon át be-behuhogott a szél. Elvackolódtunk, s megpróbáltunk aludni. És egyszer csak messziről, egészen halkan, mint valami lélekharang, megszólalt a csegettyű. Mintha nem is a ló rázogatta volna, hanem másvalaki.

– Csihány nem ember – szólalt meg harmadikunk, a festőművész, majd a másik oldalára fordult, s fejére húzta a csergét, hogy ne hallja azt a csegetést.

– A ló ember – dörmögte a geológus. Oda néztem, hát látom, hogy hanyatt fekszik, sze-

me a mestergerendára mered, két keze a tarkóján összefogva.

– A ló mártír – sóhajtottam, s fejemre borítottam a pulóvert, hogy semmit se lássak, se halljak.

– A ló áldozat – licitált a festőművész, s talán már sirdogált magában.

– A ló szent – jelentette ki a geológus, s kezét a mellén összekulcsolta. – Imádkozzunk érte, testvéreim! – sóhajtotta, s halkan mormolni kezdte a haldoklók felett mondandó imádságot.

A csegettyűszó egyre sűrűbben hallatszott. Szívósan szólt, s most már egyhangúan, mint valami patakcsobogás; mintha a ló megsajnált volna, s ezzel a monotóniával akarna elringatni bennünket.

– Gingalló, szentajtó, nyíl fel már, nyíl fel már! – hallottam újra a révedezve énekelgető festőt. Aztán az álom úgy ugrott rám, s úgy ütött le, mint kóbor jószágot a medve.

...Kigyózó, hosszú menet kapaszkodott siránkozó énekszóval a csúcson feketéllő Golgota felé. Régimódi gúnyában, lehajtott fejjel vonultak, mint akiknek nagy a bűnük, s arra kérnek majd odafent engesztelést. Már-már roskadoztak a fáradságtól, félholtan hevedtek volna az útszélre, ha nem botorkál vala előttük két fenyőrönkből összerótt kereszttel a hátán egy hatalmas, égig érő, szürke ló. Ezt kellett követniük, tüskön-bokron át, s követtem már magam is loholva, akadozó lélegzettel, miközben a szívem azt kongatta, hogy a lovat, mielőtt a vesztőhelyre ér, meg fogom menteni.

Erre a kongatásra riadtam fel. De odakünt csend volt, csak a szívem dobogása erősödött fel a priccs deszkáján, mint megannyi gyors, rendetlen harangkondulás.

A hűvös, rossz levegőjű szobában nincs se holdfény, se kályhavilág. Hány óra lehet? S mit jelenthet, hogy hiába fülelek, nem hallom a kis rézkolomp szavát? E kérdés sokáig foglalkoztatott, de útitársaim mély, egyenletes lélegzését hallva nem mertem gyufát lobbanítani. A lónak megszűntek kinyjai – állapítottam meg végül, de talán jobb így, mintha még kétszer-háromszor rángatták volna ki leendő gyilkosa elé. S e megnyugtató felismerésnek hála, nemsokára újra elaludtam.

Ki tudja, meddig aludtam, talán négy óra hosszat is. S egyszerre csak odakünt éles füttyszó, a ház körül hangos beszéd, trappolás. A szobába a félrehúzott kátránypapírdarabok közt reggeli világosság tolul. Útitársaim ágya üres, ruhadarabjaik sehol. Rablók törtek ránk, vagy micsoda, néztem ki a párás ablakon. Tejfehér köd kavargott, hömpölygött, mint valami puha lavina a tisztáson, s a hatnyolc méternyire szűkült szemhatáron feketéllő csoport.

Kapkodva, sebtében szedelőzködtem, de így is eltartott vagy öt percig, míg a vágni való ködben gázolni kezdtem, s eljutottam odáig.

A ló hatalmasan elnyúlva hever; két útitársam úgy áll fejtől a két oldalán, mint a halottvirasztók. A nagy, felpuffadt tetemet ezüstös dérlepel borítja. Feje előrenyúl, sovány állkapcsa csontvázszerű, nyelve zöldesfeketén fordul ki a füre, nyitott szeme lefoghatalanul fennakadt.

– Csihány most már részegen alszik a kunyhójában – mondták útitársaim. Elkeseredésében itta le magát, a józan, ravasz vadász. Mert hiába kuporgott vagy három óra hosszat, amíg a hold világított, szokott leshelyén, a kidőlt fenyő tövében: medve nem mutatkozott. A ló pedig egyszer csak hörögni, kapálni kezdett, s úgy rázta a fejét, hogy majdnem megbolondította az összevissza csilingelés. Végére lero-gyott. Ha ott hagyja így melegen, még mindig leütheti a medve, s megvan a kár. Felrángatta, s vonszolni kezdte a ház felé. Idáig jutottak.

– Megmenekült – örvendeztem. És kérdő tekintettel, suttogva hajoltam a geológus füléhez: – Az a piros alma, gondolom.

Válasza fél szájról, sziszegve, feddő szemöldökrángatás kíséretében ennyi volt:

– Csakis az imádság, és semmi más. S te is ezt gondold, ha kedves az életed! – Enyhe borsódzást éreztem a lapockám között. (Azok a dum-dum golyók.

– A medve gavallér – állapította meg a festő, nyilván éjjeli révedezésének konklúziójaként. – Elvből nem támad meg öreg, kehes huszárlovat. Hagyja, hadd múljon ki szép csendesen magától.

Misztikus megállapításával elárulta, hogy nem is sejti a piros almás összeesküvést. Nincs beavatva. És most már nem is lesz – mert amit ma hárman tudnak, azt már holnap három vármegye. Márpedig Csihány egy-két történetével értésünkre adta, hogy nemcsak állatsontok fehérlenek a Havas vápahupáiban. Ki tudja, meddig álltunk és elmélekedtünk volna még a tetem körül, ha a szakadozó ködben a geológus magához nem tér, s Csihány katonás hanghordozását utánózva, ki nem adja a jelszót:

– Szakasz, indulj! Egy-kettő! Öt perc cihelődés, aztán illa berek! S ebéd a faluban!

Miközben nesztelenül a ház felé lépkedtünk, vezetőnk azzal magyarázta sietségét, hogy Csihány a hangos füttyszóval idehívta azt a pásztort a szomszéd fennsíkrol, amelyikkel az elejtett medvéket és a leüthött lovakat nyúztatni szokta; minden percben itt teremhet, munkához látnak – márpedig attól a látványtól isten őrizzen!

A tisztás szélén, hátamon hátizsákkal, pokróccal, egy pillanatra megálltam, s visszanéztem. A rom még szürke ködből feketélt, de a tisztás túlsó felén már napsávok villódtak. És messze, úgyszólván egészen más szférában, vakítva fehérlett a Kápolnás-tető. Behunytam a szemem. És újra láttam, de sokkal tisztábban azt a vonulást az óriási lóval az égig érő Golgota felé. ♦♦

UGHY SZABINA

Nagyvadak között

Interjú Murányi Sándor Olivérrel

– *Kettős életet élsz Magyarországon és Erdélyben, a nagyváros és a vadon között ingázva. Mit ad az egyik hely, s miért vonz a másik?*

– Igyekszem lebontani magamban a Rousseau-i elméletet, miszerint vidéken jobb, mint városban (olyat sose mondott, hogy vissza a természetbe). A vadon és az emberi civilizáció egyaránt vonzó lehet, ha megfelelő módon szemléljük. Évekbe telt, míg megtanultam egyformán örülni a plázákban a kutyáknak és a vadonban a medvéknek. Az utóbbiak papjaim, orvosaim és pszichológusaim egy személyben. Látványuk feltölti életkedvvel, s nyugalmat ad, visszahelyezi agyamat a jelenbe, ahol egyre ritkábban időzünk mi, huszonegyedik századi emberek. A kontinens utolsó, szabad nagyvadjaitól sokat tanulhatunk. Például rájövünk, hogy mindenre van idő, miközben órákon át várjuk, hogy megjelenjen előttünk a barna bundás. A sietség, a rohanás a prózában is az egyik legnagyobb ellensége.

– *A prózában, ha olykor sejtelmesen is, állandó téma a székeltség. A székeltyekkel kapcsolatban az egyik sztereotípiánk, hogy szókimondók, pajzánok (lásd: Pajzán székelty mesék, viccek gyűjteménye). A te prózában kapcsán, különösen a Zordok a székelty szamuráj kapcsán ez a sztereotípiát beigazolódnak látszik. Több kérdés is felmerül hát bennem. Szereted, ha székelty írónak neveznek? Egyáltalán létezik-e ilyen kategória? S ha létezik, akkor milyen és mihez képest (magyar, európai, nyugati?)*

– Irodalom létezik. A téma és a nyelv úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint a fű és a kasza. Ha egyik hiányzik, nincs kaszálás. Ezért nem értem, ha valaki csak a nyelvet, vagy csak a téma mellett teszi le a voksot. Az öncélú nyelvimádat, a törpefenyő klasszikus, ugyanakkor siránkozó erdélyiség rég idejét múlta. A folyamatos megújulás néha fájdalmas, de nélküle nincs művészet. Ezért először vagyok író és utána székelty. Az utóbbi a köntösöm, amivel csak a gyermekek dicsekszenek. Az ihlet a lusta író mentsége – szokta mondani mentorom, Fried István professzor úr. Ezért tipizálás helyett ott a szöveggel való munka, amely mindennekfelelt áll, ez ad értelmet a napjainknak.

– *Néptánc, karate, próza, medvézés és fotózás? Ráadásul mindegyiket nagy szenvedéllyel, sikerrel és elismeréssel megjutalmazva üződ. Hogy fér meg ennyiféle érdeklődési terület egy ember életében?*

– Sorba veszem. A próza területén jövőre lesz tíz éve, hogy dolgozom. Kapocs, amely összefogja a többi tevékenységi területem. Hét év néptánc és huszonhét év karate. A mozgásművészetek alázatára tanítanak. Minden pillanatban újra kell tudni alkotni magát a mozdulatot a könyvvel ellentétben, amelyet feltehet a polcra az író és az olvasó. A medvézés is hét éve tart. Jómagam nem vadászom, de sokat tanultam a vadakról és az erdőről a Parajdon élő Pál Ágoston barátomtól, aki tudommal az egyedüli negyedik generációs vadász Erdélyben. Kedvességének, vendégszeretetének köszönhetően ugyanazokat a helyeket ismerhetem meg, amelyeken egykor Áprily Lajos és Jékely Zoltán járt. A fotó pedig dokumentáció, mint egy a naplóírást igyekszik helyettesíteni. Az utóbbi a vadász számára kötelező. Van, aki nemcsak a vadmozgást jegyzi fel, hanem a széljárását is. A vadon megtanít különválasztani egymástól a naplementéket – a 4/6-os villamos Margit híd-megállója-

ban is, ahol az egyik, legszebb budapesti panoráma tárul elém. Ha ezt nem tudom minden alkalommal megcsodálni, amikor ott haladok el, kivet magából a város, vagyis fásulttá, élőhalottá válok.

– *Zordok életében többször találkozol a művészettel, az irodalommal, de elmondható, hogy alapvetően egy teljesen más, művészetlen világban él. Te hogy fordultál az irodalom felé?*

– A irodalom menet közben jött be, de első helyre került. Tízennyolc évesen két hétig ferences szerzetesjelölt voltam. Ennyit bírtam nő nélkül. Harminckét éves koromig meg sem fordult a fejemben, hogy író legyek. Rövid novellák írásával kezdődött, s hosszú út volt, amíg eljutottam oda, hogy legfontosabb az őszinteség. Nincs mit takargatnom az emberek előtt, akiknek írok. Nincs veszténivalóm. Se kampányt, se üzletet nem veszítek el. Ezért vállalom kell nyilvánosan – akár a magánéleti zuhanásaim is. Egy írónak ne legyenek titkai, hiszen az ellentmond magának a történetmesélésnek akkor is, ha néha sikerül belehallgatni a szövegbe a történetet. Jövőre lesz öt éve, hogy megjelent *Zordok, a székelty szamuráj* című regényem. Sokan engem tartanak a székelty szamurájnak, holott az alkotója vagyok csupán a főhősnek, annak ellenére, hogy ugyanúgy ingázik a fenyvesek és a nagyváros között, mint én. A személyemben a kívülállóságot igyekeztem megformálni. Az életérzést, amelyre minden ember törekszik. A szabadság nem az elfogadott szükségszerűség, hanem a belső függetlenség megőrzése. Közhely, hogy a pesszimista egy sokat tapasztalt optimista. Én hiszem, hogy a létező világok legjobbjában élünk. Nem a környezetünkkel van a baj, hanem a hozzáállásunkkal. Ezen kell javítani. Ezen dolgozik Zordok akkor is, ha sokak szerint nem lelhetők fel munkámban a fejlődésregény elemei. Pedig a történet végén kimondja a főszereplő: „Utam fejlődés volt, mert saját sorsom éltem meg.”

– *És most merrefelé haladsz? Meddig lehet életforma az ingázás?*

– *Medvenéz* címmel készülő novelláskötetemben igyekszem visszatérni a csi-szolt, rövid formához. Emellett íróknak szervezek erdélyi fellépő körutakat, amelyek természetesen velejárója a medvézés. Az ingázás nem probléma, a próza úgyis a fejben születik, írni tehát mindenhol lehet, a már említett Fried tanár úr szerint pedig: aki dolgozik, nincs egyedül. A munkájával van. ♦♦

„Artériás nyugtalansággal”

Megjegyzések Ignác Rózsa négy regényéhez

Néhányszor találkozhattam Ignác Rózsával (1909–1979), aki színésznőből lett újságíró, majd sikeres regényíró. Elegáns úriasszony volt anyám nemzedékéből, aki csalódást okozott, mert ifjú kutatóként új adatokat reméltem tőle az első világháború utáni, erdélyi irodalom történetéről. Nem gondoltam rá, hogy fiatalon elhagyta szülőföldjét, s mire bekapcsolódott az irodalmi életbe, már Budapesten élt. Csak témáiban nem tudott sokáig – talán soha – elszakadni gyermekkori élményeitől. Találkozásunkig – negyven kötetéből – mindössze a *Róza leányasszony* (1942) című regényét olvastam, de a forrásául szolgáló eredeti Déryné-önéletrajzot érdekesebbnek találtam.

Az Ignác Rózsáról szóló életrajzi írások többsége kiemeli, hogy első férje, Makkai János „jobboldali” politikus volt. Csak most döbbsentem rá, hogy mennyire méltatlan ennek az emlegetése. Mintha ezzel akarták volna indokolni, hogy miért nem tartozik a „szocialista kultúrpolitika” kedvencei közé. Ez inkább abból következett, hogy a hatalom bujtatott cenzorai „veszedelmesnek” tartották a nemzeti és a nemzetiségi kérdéskör határán mozgó – sok honfitársunkat érdeklő – történeteket. A háború előtt írott – az akkori Romániában játszódó regényei – a zsidóság melletti határozott kiállásáról tanúskodnak. No, meg a gazdagok és az arisztokraták iránti ellenszenvéről, s ezen nincs mit csodálkozni, hiszen minden története a szegénység szorongató, személyiségnomorító közegében jelenik meg. Kevés író van, akinél nagyobb szerepet játszik a „pénz” hiánya és fontossága, mint nála.

Első regényéről Illés Endre 1937-ben írt elismerő véleményt, amelyben máig tartó érvénnyel állapította meg: „Hihetetlenül sokféle embert ismer ez a fiatal író, s mindegyikről sokat tud. Kitűnő a szeme, remek a memóriája: egy szobára, egy tájra, egy utcátorkolatra, egy ruhára, egy arcszínre éppolyan pontosan emlékezik, mint szavakra, hangsúlyokra, színekre, megrezzenésekre. Érzékenyek és ébe-

rek az idegei: mint egy esőmutató készülék, úgy jelez minden atmoszféraváltozást. Megfigyelés közben igen jó érzékkel nem csonkít: gyökerestől emeli ki a növényt. Gyűjtő szenvedély és mohóság van benne, kezéből viszont hiányzik a herbárium, amelynek itatáslapjai elszívják a nedveket és megfakítják a színeket; ő megduzzad az élményeitől, a vérebe és a leheletébe keveri őket, belőlük építi életét – ezért is forrósodik nála át minden. Valami artériás nyugtalansággal és nyomással vetíti ki magából az írás közben emlékeit: buggyanva ömlik és torlódik egymásra a sok részlet. Nem tud rendet tartani közöttük, nem ismeri a mértéket, dinamikája nyugtalan és szabályozhatatlan.” Kétségtelen, hogy a sok munkával, politikai, szociológiai és néprajzi hitelesség igényével összegyűjtött anyaga többször kicsúszik a kezéből, ilyenkor történetei érzélgőssé és okoskodóvá válnak.

Így van ez az Illés Endrét megszólaltató *Anyanyelve magyar* (1937), valamint a *Született Moldvában* (1940) című regényekben,¹ amit azért sajnálhatunk, mert a kisebbségi sors nehezen feloldható drámái közül néhányat elsők között szövegezte meg, és személyes emberi közegébe helyezve olyan folyamatok kezdetét is megvilágítja, amelyek mára alapvetően átalakították a határainkon kívülre sodródott magyarság helyzetét. Regényeiben a kisebbségi lét foucault-i értelemben vett börtön, amelyben az erőszak személyiségtorzító hatása uralkodik.² Bemutatja, hogyan alakította ki korlátlan hatalmát a többségi, román társadalom tíz – és még inkább húsz – évvel Trianon után, aminek szinte magától értődő következménye a náci szellemű Vaskorda megjelenése a második regényben. (Előzményei már az elsőben felvillannak.) A magyar születésű szereplők kiszolgáltatottsága totális: az *Anyanyelve magyar* hősnője a nagy erőfeszítéssel sikeresen letett érettségi után teljes zsákutcába jut. A *Született Moldvában* főszereplője hiába keresi önazonosságát, tehetetlenségében és kiúttalanságában a halálba rohan. (Lelövik.) Körülöttük az író megannyi

jóvátehetetlenül kisiklott étellel szembesítő olvasóját, miközben azt hangsúlyozza, hogy a többségi nemzethez tartozás sem jelenti feltétlenül a sikerhez vezető utat. Ignác Rózsa a nemzetet – a kor szellemében – a „fajjal” (a vérségi származással) azonosítja, ami később azt a látszatot kelti, mintha a fajelmélet híve lenne, amelyet azonban egész gondolatvilága cáfol.

Az első regény lapjain megrendítő sorsokban jelenik meg a helyét nem találó magyar kisebbség önfenntartásáért vívott – kudarcos – küzdelme a hatalomváltás következtében elrománosodó Kolozsvárott. Immár történelmi tapasztalatok birtokában mondhatjuk, hogy Ignác Rózsa helyzetképéhez viszonyítva a nehéz körülmények között többen tudtak helytállni, mint ő szorongó szívvel sejteti: az élet minden területén vannak sikeres magyarok. (Más lapra tartozik, hogy ehhez milyen – külön – erőfeszítés kell.) Az író akkor van elemében, amikor – önletrajzi élmények felhasználásával – a megnyomorított, kisebbségi iskola kamasz diákjainak életét eleveníti meg, akik részben az életkorukkal, részben az új helyzettel járó ködben tapogatózva keresik lehetőségeiket. A magyar, szellemi elit meggyengítését célzó – kormányzati szintről meghatározott – folyamat célja a román származásúak aránytalan előnyhöz juttatása a tanulási lehetőségek minden szintjén. A húszas években egyebek között ennek – és, persze, a kor szellemének – esnek áldozatul a református iskolából eltávolított zsidó diákok, akiknek nemcsak az anyanyelvük, hanem a műveltségük is magyar. A románosítás és az ezzel járó megfélemlítés helyi végrehajtóinak többsége ekkor még magyarul tudó, néha magyar felmenőkkel is rendelkező – esendő ember volt, aki más körülmények között inkább jóindulatú lehetne. A hatalom azonban magával hozza a mások életét megnyomorító, kicsinyes visszaéléseket. A jobb életkörülményekre törekvés pedig szörnyű nagy jellemtorzító.

Ignác Rózsa második regénye akár „antifasiszta” műként is olvasható, hiszen a román

szegénységből kiemelkedő – biztos nemzeti identitású – hősnének útja egyenesen vezet a vezérelvű Vaszgárdához. És viszi magával két, felszervező, gyermekkori barátját is: az elkényeztetett, román lányt és a helyét nem találó, magyar származású fiút. A történet alapvető szereplője az az átalakulásban levő – a váratlanul jött hatalmi átrendeződésből fakadó új lehetőségeket kínáló – társadalom, amelyben a nemzetiellenesség mellett meghatározó a paraszti–úri születésből eredő különbségek hangsúlyos szerepeltetése. A román fiú eszével és tehetségével azonnal kiemelkedik nyomorult világából, minden út megnyílhatna előtte, ha nem ejti rabságba a vezéri szerep világmegváltó vágya. A moldovai, falusi tanító gátlásokat nem ismerő lánya a szabad élet anyagi feltételei mellett „vezérre” vágyik, akire felnézhet, s miközben egy „herceg” kényeztetett szeretője, szexuális viszonyt létesít mindkét gyermekkori barátjával: az egyikkel csodálatból, a másikkal félig feladatot teljesítve, félig feltékenységből. A magyar fiú története apja orosz fogságával kezdődik, ahonnan hazatérve szembekerült a már csak volt erdélyi „urak” felsőbbrendűségi tudatával. Szerelmes feleségével Moldovába menekült, s ott nem csupán letelepedett, de az asszony korai halála után vallást és nyelvet is váltott. Fiának is a beilleszkedés lehetőségét kínálja, amelynek találékony szorgalommal teremti meg az anyagi feltételeit. Ez az, amit román környezetben nagyon nehéz elutasítani. Az önazonosság keresése mégis minden megvalósítható célt kiszorít az árvaságából adódó magány miatt leszakadt falevélként sodródó – felnőtté válni nem tudó – fiú tudatából. Talán a szerelem megmenthetné: a történetben szereplő egyik lány románá, a másik magyarra tehetné, de mindkét lehetőség kisiklik. A

harmincas–negyvenes évek regényeiben nem szokatlan a nemiség freudi erejének megjelenítése, itt azonban az akaratérő utolsó tartálékát sodorja el. (A szerelem, a feltékenység és az önzés dülja fel az önuralmát könnyen elvesztő – idősebb – székelly legény gyilkosságokba torkolló életét is.)

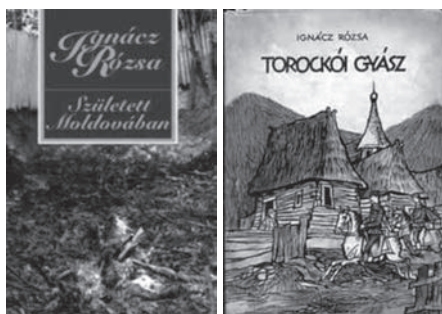
A színmagyar anyjára már nem emlékező – csak hiányát érző – fiú életének érdekes kitérője, hogy az avított szellemű, ortodox iskola öntudatosan román osztályfőnöke nyári cserediákként egy csángó faluba küldi azzal a céllal, hogy tudatosítsa idegenségét az ő különös, hagyományaikba merevedett, magyar világukban. E zárt közösség mindennapi életének leírása a regény legerősebb eleme. A terv beválik: a csángó falu kiveti magából a gyökértelen, úri gyermeket. De a románok világába sem tud beilleszkedni, mivel a serdülők megoldásokat kereső bizonytalanságérzetével folyamatosan szembesül a közjük szorult magyarok sajátos gondjaival. Csekélyke öröksége miatt a megélhetés kényszerével sem kell szembenéznie, majd miután egyetlen kiutat ígérő, személyes kapcsolata megszakad, a Vaszgárda erőszakos feloszlásakor az életét követelő csapdába szorul, noha csak azért nem tudott tőlük határozottan eltávolodni, mert a gyermekkori barátság többértelműségekkel átszőtt vonzereje volt az egyetlen, amelybe belekapaszkodhat.

A vaszgárdista diákok (gazdag támogatókat is találtak) vezérre vágytak, aki felemeli a kisebbségi kérdéssel szembenézni nem kívánó Romániát és a román népet. Ezt a feladatot magának kívánta a moldvai erdőkerülő rendkívül tehetséges fia, de a Vaszgárdának volt (éppen bebörtönzött) vezére, neki csak egy diákcsoport szervezése és irányítása jutott első lépésben. Céljaik eléréséhez a történelem azzal járult hozzá – azzal kínált nekik új feladatot –, hogy a magyar urakat elsöpörte, ehelyett ellenfelük a „régí”, királyi hatalom lett. A gyermekkori szorongásokból nő ki az a talán szándékosan félhomályba hagyott, talán külső szemmel nem is felderíthető világ, amelyben egy egyetemista fiatalember – akinek eddig minden sikerült, akinek mindenki megadta azt, amire vágyott – vezérnek érezhette magát. A román király azonban határozottabb „vezérnek” bizonyult a rend fenntartása érdekében, mint a tapasztalatlan szervezkedők feltételezték, s a Vaszgárda bukása sok fiatal magával rántott, köztük a magyar fiút, akinek belső vívódása román barátját soha nem érdekelte. A vezérségre vágyó román fiú a „legrégibb” hatalom, az ortodox kolostor merész terveitől idegen világba menekült, míg a lány – kitartott nőként – Párizsba jutott. Ez is csőd.

Mindkét regény azt beszéli el, hogy adott körülmények között hogyan alakul a serdülőből (gyermekből) a felnőtttség határáig eljutó szereplők személyisége. A „felvilágosultan materialista” író sokszor emlegeti a vallást,

de éppen azért sugároz reménytelenséget, mert azt csak politikai tényezőnek – legjobb esetben közösségszervező erőnek – tekinti. A református szellem, amelybe papkisasszonyként beleszületett, vagy meg sem érintette, vagy teljesen kiábrándult belőle. Megjelenik ugyan az a hősi erőfeszítés, amellyel az elszegényedett egyház fenntartja egyre kevesebb tanuló vonzó iskoláját (ha kell, még újat is épít), de a krisztusi szeretet tanításának, amelynek a puritán elvekkel együtt élő erőként kellene működnie, nyoma sincs. Az első regényben az érettségre készülő hősnő iránt a román (és feltehetően ortodoxvallású) tanárnő több megértést tanúsít, mint magyar és református hittantanára vagy igazgatónője. A piarista iskola figyelmen kívül marad, mintha ott nem is hasonló korú magyarok tanulnának. Tanáráról annyit tudunk meg, hogy könyörtelenül behajtja a lakbért. A másik történetben komoly, „magyar mentő” szerepe van egy református lánynak, aki Isten helyett közösségi kötelességében hisz, de a történet logikája szerint neki is kudarcot kell vallania legfontosabb vállalkozásában, a szerelemmel átszőtt mentőakcióban. Ignác Rózsa felfogásában a vallás a nemzetnevelés – és nemzetépítés – eszköze. (A görögkeletiek rendkívül agresszív szellemben törekednek erre.) Tegyük hozzá, hogy az említett román tanárnő ismeri Szabó Dezső *Elsodort falu* című regényét, de az irredenta szellem helyes példaként Rebreanu történetét ajánlja magyar tanítványa figyelmébe, miszerint az erdélyi román inkább öngyilkos lesz, minthogy a Monarchia hadseregében testvérgyilkossá váljék!

A korai és későbbi regények közös, írói értéke a tárgyi világ és a benne mozgó emberek viselkedésének – igen részletes és – hiteles leírása. Ez teremti meg az Illés Endre által észlelt atmoszférát és annak változásait. Ehhez odaillo nyelvet használ, amely kifejezi a szereplők sajátos gondolatvilágát és az abban bontakozó folyamatokat. Az első regényben csak néhány tájszó utal a kolozsvári színhellyel kiemelt erdélyiségre, míg a másodikban az író tudós igyekezettel idézi meg a csángók különös, magyar nyelvét, amelyet a megérthetőség határáig korszerűsít. A két – itt megemlített – háború utáni regény egyikében hasonlóan jól egyensúlyoz Mikes Kelemen irodalomtörténetileg ismert nyelve és saját koráé között. Legsikeresebben a torockói papkisasszony régies nyelvét teremti úgy meg, hogy azt a már nem használt fordulatok és szerkezetek sem teszik nehezkessé, ugyanakkor megidézik azt a hatalmas távolságot, amely minket a XVIII. század elejének sajátos erdélyi-kisvárosi világtól elválaszt. „Kezdem soraimat Isten nevében, az 1702. esztendőben, annak is december

ANTAL BARNABÁS BOLOND IDŐ

eső szítál
a gömbölyű táj
fekete fedele legördül
borús virradat
kibomló fátyla alatt
széltépett fák s a felkelő nap
akác hárs fenyő illat
párába bújó hegyek
szőlő olaj s a tengeri szél
evoé bárkám repül a fényben
Szküllá és Kharübdisz közt

RÓZSA

rózsa te gyönyörű
átváltozások tükre szerelem
ezerarcú remény a hajnal
sugárkése elmeszi torkod
véresen ragyog harmat
lepi szél szárítja szirmaid
szikrázó változó színeit
s szimmetriád kelyhed
tűzében el s felizzik
a lángoló öröklét

AHOGY

ahogy a fény a szerelem
ahogy a vér a szögeken
a visszakéklő madár
át üt a rózsa hajnalán

hónapjában, karácsony után és újév között, amikor a hó már vastagon megülte azokat a sziklába vájt sírokat, amelyeket a mi torockói nyelvjárásunk birgejeknek nevez” – kezdi naplóját a *Torockói gyász* (1959) regénybeli elbeszélője. A régiességet a „vala” használata és olyan, jellegzetes szavak idézik, mint a „disputa” vagy a „bujdosó”. Az utóbbi mára elvesztette a kuruc korra utaló értelmét, mégis érthető, hogy „amíg igazságtalanság leszen a világon, mindig lesznek bujdosók”. Csak éppen másként emlegetik őket.³

A háború után írott regények közül nagy, irodalomtörténeti beleéléssel készült a *Házajából kirekesztve* (1980) című, Mikes Kelemenről szóló mű. A rodostói számkivetett életrajza hálás téma, híres levelei alapján többen is feldolgozták. Ignác Rózsa ki-kilép az általa előadott történet maga teremtette világából, hogy felhívja a figyelmet olyan részletekre, amelyeknek nincs írott forrásuk. „Kelemen” a törökországi menedék-rabság magányában idézi meg, elmondja kudarcba fulladt szerelmi-házassági kísérletét, s felvillantja a naplóíró Rákóczi alakját, akivel éppen e gazdag – és íróilag nehezen kezelhető, bonyolult –, „forrásanyag” miatt keveset foglalkozik. Érdekes szál a szabadságharc által elsodort, majd a bukás miatt „kirekesztett” fia után sóvárgó, vele kapcsolatot teremteni vágyó anya története. Noha a korabeli viszonyok között a Mikesek nem „szegények”, mégis az anyagi feltételek – főleg a pénzhány – zárja szűk körbe Kelemen anyjának lehetőségeit. Másfelől a rodostói levelek írójának a „bujdosó sors” nem teszi lehetővé, hogy eleget tegyen a hazahúzó érzelm bizonytalan kilátású megnyilvánulásainak.

Az *ötvenhat után* írott és a bukás élményét tükröző *Torockói gyász* alighanem Ignác Rózsa legsikerültebb műve. „Most hó van és tél és hideg és halál” – írta jó száz évvel ezelőtt Vörösmarty. Ötvenhatnak nem volt hozzá hasonló nagyságrendű költője. Ignác Rózsa 1958 júliusában befejezett regényének egyik szereplője azt dúdolgatja: „Öröködbe uram, pogányok

SUHAJ PÁL CSÓKKÉRÉS ŐSSZEL

Angelának

Vetve az ágy,
Sürget a vágy,
Angela, jöjj, gyere, élvezd.
Téged idéz
Mind e vitéz,
Élni akar, de ki él, veszt.
Én is ilyen
Holt-eleven
Lennék nélküled, Angyal –
Ámde veled
En-hitemet
Kedvem rontja haraggal.

Pincsi hajad,
Törzs derekad
Féli s lázad a vágyam
Visszakozó,
Vészt okozó
Csókba lehelni be lágyan.
Juhlegelő,
Dögtemető
Tested ölelni igézve,
Kurva-ölön
Jobb, ha ölöm,
Mint szemedet megidézve.

Reppen a lomb,
Sárgul a domb,
Arra ha mennénk ketten,
Retten a szél
És lebeszél
Élni ma önfeledetten.
Itt valahol
Birka-akol
Bűzét sejtí az orrom:
Csend, Kicsi, csend!
Így, ez a rend –
Menj haza, jobb neked otthon.

* Makkai Ádám a közelmúltban, 2016. augusztus 20-án a Sándor-palotában Áder János köztársasági elnöktől átvette a Magyar Szent István-rend kitüntetését

¹ Továbbá az áttekintésből – helyhiány miatt – kimarad a közelükben írott *Rézpénz* (1938), majd több más, figyelemre méltó munka.

² Michel Foucault (1926–1984): *Felügyelet és büntetés: A börtön története* (1990).

³ A bujdosó szó II. Rákóczi Ferenc szabadságharcára utal, de alighanem Thaly Kálmán hozta divatba.

⁴ Marie de Rabutin-Chantal, Madame de Sévigné (1626–1696) lányához írott leveleiből az első válogatás 1725-ben (tehát a regény cselekménye után huszonhárom évvel) jelent meg. A többi – mintegy másfél ezer levelet – 1734 és 1754 között adták ki.

⁵ „Bajban is volt a marxista, irodalmi »establishment«: milyen író is ez az Ignác Rózsa? Futtatni nem lehetett, hiszen elutasította az »ellenforradalomról« szóló aláírást, elhallgattatni teljesen értelmetlen lett volna, hiszen könyvei tízezrével fogytak, s bár a dotált állami kiadás korában minden kötet eleve veszteséges volt, I. R.-t nem lehetett egyáltalán nem kiadni. Hát kitalálták, hogy ő a »népszerű« író. Ez afféle kegyeskedő lesajnálás volt a rendszer részéről, ugyanakkor nem egyenesbe menően sértő, csak hát éppen nem is méltányos. A kérdést mind a mai napig nem döntötte el senki: kihez képest »népszerű író« I. R.? Miért kevésbé népszerűek az államilag futtatott írók? Illés Béla, Oravecz Paula, Fehér Klára, Sarkadi Imre – hosszú nagyon a listája a hivatalosan elismert »jeles íróknak«, akiket alig-alig olvas ma bárki.” – Makkai Ádám.

jöttek, / És megfertezték követ szent küszöböknek, / Kezük a város falára vetették / Fiaidnak testek, akik megölettek, / Temetetlen maradtak.” A helyi vasércet kemény, fizikai munkával felszínre hozó bányászok közössége megőrizte szabadságát a török háborúk zavaros viszonyai között. A XVIII. század elején kényszerítették őket – és más erdélyi „szabadokat” – jobbágysorba. Ennek érdekében a császár képében (még a szabadságharc kezdete előtt) a francia származású Rabutin tábornok akasztófával, puska- és ágyútűzzel teremtett Torockó városában véres rendet. A kuruc időkben egy másik, császári tábornok még egyszer mindent felégetett és elpusztított ott, de a torockóiak következetesen harcoltak igazságukért és jogaikért a jobbágyszabadításig. Véleményük szerint mindenki „idegen” (nem csak a török, majd a Habsburg kormányzat), „aki képes a saját hazájának egy részét vagy akár egészét lövetni, irtani, pusztítani azért, hogy a maradék embereken, a maradék romokon ő lehessen az úr”. Ismétlem: az ötvenhatos megtorlások idején bátorság kellett ennek leírásához és ki nyomtatásához.

A regénybeli megtorlás kiváltó oka a magyar, földesúri család elvakult önzése. A romantikus, történelmi helyzetképben szerepet kapnak csak „felvilágosult” legendákban emlegetett, ősi kiváltságok, mint az „első éjszaka joga”, amely sem Magyarországon, sem Erdélyben nem volt szokásban. (A történet idején pedig – ahogy a regényben is szó esik róla – végleg idejét múlta.) A téboly határát súroló „nagyasszony” – Thoroczkay Krisztina, a kastély átkozott ura (úrnője) – új Gertrudisként nem tud abba beletörődni, hogy tesze-tosza unokája képtelen magáévá tenni egy, a kastélyban szolgáló – szép – parasztlányt. A falu felégetése és a véres megtorlás után mintha maga is megbánná, hogy többi, ősi jogaival együtt erről sem tudott lemondani, addigra azonban a tomboló erőszak mindent lerombolt a két vőlegényt is magába bolondító lány körül. Ez a torockói gyász oka, amelyre a házak falára felfestett – bosszúra hívó – vörös körök emlékeztetnek. (Amíg ki nem fehérednek az utókor szellemében.) A hatalom a szovjet hódoltság idején sokat emlegette az osztályharcot, amelyet Ignác Rózsánál hatásosabban aligha lehetett történelmi köntösben megjeleníteni. A témául választott bányászág pedig a rendszer kiemelt figyelmét élvezte. Ráadásul rokonszenves szerepet kapott egy szegény, román lány is, akiből kiváló, magyar nemes asszony lenne, ha korán meg nem hal. Kevésbé szolgálhatta a korabeli cenzor ízlését, hogy a regényben a császáriak által uszított román parasztok 1848-ban lemészárolták a földesúri család minden elérhető tagját, s ismét felgyújtották-lerombolták a falu minden épületét.

A regénybeli „osztályharcban” a népet az egyház (a kollégiumáról híres Nagyenyeden

a református, míg Torockón az unitárius) vezeti. Ignác Rózsa felfogásában ez a papság legfontosabb feladata. Személyes példájukkal erkölcsi útmutatást adnak és tanítanak a templomokban, valamint az iskolákban. Összefoglaljuk a magyarokból és az elmagyarosodott németekből álló közösséget, csak a románok maradnak ezen kívül – sajátos megélhetési lehetőségeikkel és ortodox vallásukkal. (Ne feledjük, hogy csak egy fél évszázaddal később jelenik meg Magyarországon és Erdélyben az állami iskolarendszer felállításának igénye! Ahogy adott történelmi időpontban az is magától értődik, hogy a vallási közösség fontosabb a beszélt nyelvnél és a vérségi eredetnél.) Az idegen hatalom a torockóiak védekezését összeesküvésnek minősíti, ahogy ez a koncepciók perekben szokás volt.

Remek, írói alkotás a torockói legendát elbeszélő, fogyatékkal született, okos, művelt papkisasszony, aki maga is megperzselődik a

GÜLCH CSABA MEGÉRKEZTÜNK

(Sirálynak)

1. A színe elé kellett érnünk drága, szemébe nézni gyermek tekintettel, könnyekbe foglalni a kettőtört időt, este egymásba rejteni szerelemmel.
2. Harangszó ünnepelte a húsz nyarat, Isten fénnyel egymásba nőtt lelkünk, az öreg vár néma, bölcs kövei közt, kegyelmében újra egybekeltünk.
3. A domb alatt a frissen zöld búzakör, értünk táncolt szédült örömtáncot, a pillangók boldog kék himporában, Isten nyitotta ránk az örök égvilágot.
4. Szelíden bandukolt legelni a nyáj, a fűtenger csendjében tücskök zenéltek, csókodba rejtettem minden titkomat, pipacsot fűztem hajadba ékességnek.
5. Bokáid néztem, tisztaszép homlokod, vártam a gyíkokat, hogy napozni jönnék, a köveken ültél, rád fénylett a nap, nem láttam árnyékát szerelmünknek.
6. Az örömtől ketté nyílt a bársony ég, ahogy benned, csodás látomásban, a felhők talpáig értek akkor ujjaink, újjá kell születnünk a feltámadásban.

szerelmi történetben. És hőssé magasztosul, amikor a megtorlás csúcspontján – lármafaként – felgyújtja az ezután szétlőtt templom tornyát, majd egy elhajított fáklyával megsebesíti a tábornokot. Ez a történet talán egymagában is megállna, de az író elragadja a kiteljesítés vágya, s a lány elbeszéléséhez hozzáfűzi a tábornok három – a kor szellemét nyelvén is felidéz – levelét. A képzelet szárnyalásának nem szabott határt, hogy a regénynek – a kort kiválóan ismerő R. Várkonyi Ágnes személyében – történész szaklektora volt. A levélírás ürügye, hogy Rabutin franciaországi rokonsága arra készül, kiadja a családba tartozó madame de Sévigné később híressé vált leveleit.⁴ A tábornok – természetesen saját szempontjából és némi öniróniával – újra elmondja a történetet. Elismeri, hogy a torockói „vérengzés” miatt a „hercegnő” felesége is elégedetlen volt vele, mert „Felfogása szerint (a katona) békében ne végeztessen ki polgári személyeket. ... Az ellenszenves cselekedeteket hagyja ... meg a magyaroknak.” Miközben a zeneszerető katonatiszt aranyzárral szőtt terítőcskét küldött „néniének” Franciaországba, beismerte, hogy gúnyversekben „Rabbá-tón generálisnak és Erdély hiénájának” nevezik. A francia irodalom aranykorának csodálata keveredik itt a „művelt Nyugat” kétarcúságának leleplezésével. (A második világháború után divat volt Goethe és Beethoven nemzetének náci vadállatként viselkedő katonatisztjeit ennek az ellentmondásnak a szemléltetésére beállítani.)

További kiegészítések *Utóhang* címmel hivatottak erősíteni a történelmi hitelességet. Az író elmondja, hogy a torockói gyász legendája édesanyja iskolai feladatként gyűjtött, néprajzi adatai között maradt rá. A történet az egy évvel később kitört kuruc „szabadságharcban” folytatódik azzal, hogy az már előkészületi szakaszában megosztotta a földesúri családot. (A fegyverkészítéseknek is szerepük volt a megtorlás elindításában.) A kurucok oldalára állt népre újabb büntetés várt. A pap fia kapitányként harcolt, majd folytatta a vallási vezető-tanító hivatást, s az ő leszármazottja lesz a népdalgyűjtő Kriza János. (Így kerek a történet.) Végül megtudjuk, hogy 1848-ban a régi, torockói, várvédő történetre emlékezve sikerült elűzniük a rájuk küldött románokat. Az 1918 utáni fejleményekről már nem esik szó.

Az író fia – Makkai Ádám nyelvész* – a népszerűséggel magyarázza, hogy miért mellőzte a „marxista, irodalmi establishment” édesanyját.⁵ Van ebben igazság, de nem hagyható figyelmen kívül az a kizáró szándék sem, amelyet a „jobboldali” férj miatti bélyeg eltávolíthatatlansága jelent. A szövegek hiába feleltek meg az osztályharc ábrázolására vonatkozó igénynek, az „establishment” a maga elfogult előítéletei alapján ítélkezett. (Ítélezik.) ♦♦

ESTERHÁZY
PÉTER
BÚCSÚZTATÁSA

Ganna. Megérkeztünk. Tűzött a nap, Isten esőkönnye helyett fényt küldött. A messzi távolból forrón világító fényt, finoman perzselő, égi sugarakat. Magyarul és latinul hangzott az üzenet. Az örök üzenet, a Teremtő szavai. Először a csend, a hosszú csend, aztán a szaxofon kavarta fel a lelkeket. Fájdalmas dallammá zsugorodtak az emlékek. És jött az Ige, majd a személyes búcsúszavak. Az ezrenyi ember, a gyászolók, a család, a barátok, a tisztelők és a kíváncsiak hallhatták. Az Ige porrá lett. Hőfehér urnában rejtező, hamvas porrá. És a Mindenható mélyen érezhető jelenléte abban az órában egygyé simogatta az arcokat. Mindenki mosolygott. Ilyen az igazi temetés. És közben Asztrik főapát, a barát beszélt. Péterrel beszélt...

(Gülch Csaba)

VÁRSZEGI ASZTRIK

A SZELLEM ÉS A LÉLEK ARISZTOKRATÁJA

(Elhangzott Gannán, a családi sírboltnál,
az Esterházy Péterért mondott gyászmisén,
2016. augusztus 2-án.)

„Családunk nevét az Esthajnalsillagról nyerte” – mondja Esterházy Péter lapidáris egyszerűséggel a Harmonia caelestis családregény elején. Erről a családról mondotta az Úr a Mercedes Benz történeti revü első részében: „Van egy magyar család. Laktak itt is, Bécsben, de magyarok. Te ismered a magyarokat? – kérdezi az Úr Lucifert. – Mindegy. Szóval szeretem ezt a családot már évszázadok óta. Jó emberek. – Lucifer ellene veti: – Nincsenek jó emberek, csak szerencsések. – Az Úr válasza: – Ezek elég szerencsések, mondom, szeretem őket. Hát vedd el a szerencséjüket, fogadjunk, akkor sem fordulnak ellenem, akkor sem árulják el a jót!”

Kedves Gitta, Gyászoló Esterházy Család, Testvéreim, Barátaim! Személyes szeretettel és tisztelettel kötődünk és kötődünk Esterházy Péterhez. Búcsúzunk a férjtől, a családapától, a nagyapától, a testvértől, a baráttól, a szellemi társtól. Búcsúzik egy nemzet, egy nép a sorsával azonosuló írójától és gondolkodójától. Péter elment. Előrement azon az úton, amelyen mi is járunk. Próbáltuk elhiteni magunkkal, hogy neki sikerül a hosszabbítás, de aztán mindannyian beláttuk. Péter is tudta, hogy mennie kell, bármilyen nehéz és fájdalmas is a halál.

Testvéreim! A gannai templomban vagyunk az Esterházyak temetkezési helyén. Nem akarok visszaélni Esterházy Péter szavaival, de nyugodt szívvel ismétlem és mondom, mert tiszteletből és szeretetből teszem. „Az Esterhá-

zy család nevét az Esthajnalsillagról nyerte.” Ezt a családot – mert Isten megpróbálja azokat, akiket szeret – sokszoros szenvedéssel látogatta meg, de veszteségeiben is megtartotta szeretetre méltónak, s ennek a szeretett családnak fénylő csillagot is ajándékozott. E család fénylő csillaga Esterházy Péter. Egy csillagot, egy fénylő és saját pályáján ívelő csillagot, emelkedő üstökös nem lehet, nem szabad befogni. A Teremtő adta fénnel sziporkázik, keres és mutat utat magának és sokaknak. Nem közelíthetjük meg szokásos kifejezésekkel, szavainkkal, mert akkor tévedünk és távol járunk a valóságtól, de még inkább az igazságtól. Péter újjáteremtett szavakban tudta elmondani a teremtetés kimeríthetetlen gazdagságát és tragédiáját, gyönyörűségét és ellentmondásosságát. Esterházy Péter játékos szelleme, gazdag lelke szétfeszítette megszokott szavainkat, többsikűvá, esztétikai, érzékfeletti szépséggé formálta újra azok legegyszerűbbjét is. Nincs ezért alkalmas szó, hogy művészetéről beszéljek, nem is feladatom, hogy értékeljem. Magam is személye és alkotása csodálói közé tartozom, s így elfogult is vagyok.

A szakma mondja róla: „Esterházy többet tud a magyar nyelvről, mint bárki más. Teremti a nyelvet, akár a legnagyobbak.” Vagy: „Esterházy művei győztek meg arról, hogy nyelvünk szüntelen megújulásra képes. Elképzelhető-e ennél nagyobb érték a magyarság számára? Ha tanulni akarok magyarul, az ő könyveit veszem elő. Hálám és örömem nem kifejezhető.” (Ezek a néhány napja elhunyt Szegedi-Maszák Mihálytól valók.) Azt is el kell mondanom, hogy szavai egyszerre voltak teológia, azaz Istenről szóló tiszta és

szép beszéd, szóltak a teremtető Isten gazdagságáról, az ember életéről és sorsáról, élvezetről és fájdalomról. Írása egyszerre volt briliáns irodalom és egy nemzet nyelvének megdicsőülése. Teológiája nem hiteltelenítette irodalmiságát, s fordítva. Péter nemcsak a vér, hanem a lélek és a szellem arisztokratája.

Ez a csillag több évtizeden át sugározott és fénylett, lelke és szelleme betöltött egy családot, egy nemzetet, sokakat, akikhez művészete fordításban eljutott. Tény, hogy elment közülünk, de tény az is, hogy mostantól jobban van velünk, mint korábban. Örökségét meg kell ismernünk, fel kell fedeznünk és élnünk kell belőle. A magyar fiatalság úgy gyászolja Esterházy Pétert, hogy felolvass műveiből, s műveiben forrást talál jelenéhez és jövőjéhez. Esterházy Péter az „ifjú lelkekben” is tovább él. Barátaim, döbbenet állunk itt, mert átéljük veszteségünket. Mindannyian gyászolunk, mert szeretjük őt, de gyászunk nem reménytelen. Arra gondolok, hogy nem magunkat kell gyászolnunk, hanem őt kell megköszönnünk a Teremtőnek. A történetnek nincs vége, most kezdődik.

Kedves Testvéreim! A lélek ismerői azt mondják, hogy akinek gyermekkorában hosszabb, vagy rövidebb ideig kapcsolata volt nagymamájával, annak pontos fogalma van Istenről és Isten gondviseléséről. Péterrel mi ebben a kérdésben is, a nagymamák rendkívüli fontossága kérdésében egyetértettünk. Ez az összhang hasonló gyermekkori tapasztalatot nyugodott. Ezért szóljon most – Esterházy Péter szavaival – „a majki nagymama”. Ez a néhány sor, a szavak: szeretet, hitvallás, vigasz és magas irodalom.

„A nagymama. Egyszer csak ott ül ágyamnál, és Istenről beszél. Úgy, mintha a szomszédról mesélne. Úgy tud mesélni az Istenről, hogy fölfoghatatlan lesz, hogy az Isten ne volna. A nagymama történetei az Istenről – szóval volt bennük az a biztonság, hogy ha már senki sincs, az Isten akkor is van. Nem számoltam, de legtöbbször az Istenre gondolok, többször, mint a szüleimre, többször, mint a játszásra... Ki sem mondom, hogy van Isten, olyan izgalmas. Ezeket a nagymamától tanultam. Nagymama Istenről beszél, a történetei meg Krisztusról szólnak.”

„Az Isten hozzánk lett hasonlatos, ez az egyik. Nem mi öhozzá, hanem ő mihozzánk. Ez nagy dolog az Isten részéről, mert azt jelenti, hogy szeret minket. Ha nem érdemeljük meg, akkor is. Nem szab föltételeket, csak úgy szeret és kész. Így van remény, hogy mi is képesek vagyunk erre a szeretetre. Én is? Az Isten úgy szeret, ahogy a nap süt.”

„Én nem félek. Isten nem azért van, mondta a nagymama, hogy könnyítsen a halálón. Hanem hogy legyen értelme. És akkor van értelme, ha az ő halálának van értelme. Tudod, mi a legszebb? Ahogy rövidül a ceruza, ahogy a vége közeledik az elejéhez. Nincs vége. Ez a befejezés.”

„Ez a kezdés. – A vég a kezdés. – Ez a kezdés.”

Kedves Testvéreim, Kedves Péter! Személyes és közös élmény felidézésével búcsúzom. Egy képet őrzök 2015. évi, pannonhalmi húsvét éjszakájáról. Péter unokáját, Zsófi kislányát, Lilit kereszteltem a vigilián. A csöpp gyermek olyan ünnepélyesen és szinte felnőtt tudatossággal és kedvesen viselkedett, hogy mindannyian, akik a keresztelőkutat és a gyermeket körülvettük, gyönyörködtünk benne, nagypapa a leginkább. (Akaratlanul, de egy fénykép is megörökítette ezt a pillanatot.) Péter teljesen átszellemülve, nagy szeretettel tekintett a misztériumot befogadó és örvendező unokájára. Arcán és sugárzó tekintetében ott volt teljes élete, érzékenysége, szenvedése, hite, sugárzó szeretete és öröme.

Kedves Péter! Amikor most egy időre búcsúzunk, azért imádkozunk, hogy húsvét fénye és öröme feltárljon számodra. Így énekelünk a vigilián a húsvéti gyertya fényében: „Ő valóban áldott éj, mert ekkor lép frigyre isteni és emberi, földi és mennyei. Most kérünk, Urunk, Téged, hogy ne aludjék ki ez a gyertyaláng, s el nem fogyó tiszta fénnel izzé távol lelkünkben az éj minden árnyát. Világossága az égi fényekkel olvadjon egybe, fénylő lángját találja égve a szép hajnalcsillag: az örök Hajnalcsillag, ki soha nem lát alkonyt: a Te Fiad, Jézus Krisztus, ki visszatérve a sírból az emberi nemre szelíden árasztja a megváltás fényét.” Péter, a keresztségben kapott isteni fény öleljen magához és örizzen meg téged mindörökké! Ámen. ♦♦

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Búcsú Oláh Jánostól

(Elhangzott 2016. augusztus 16-án
Oláh János temetésén, Budapesten
a Farkasréti temetőben.)

A szó is erőtlén, hogy „felfoghatatlan”. Ilyenkor a költők is elhallgatnak. Kopog a csend. Kietlenebb minden tér, ahol addig láttuk, találkoztunk vele. A Magyar Napló szerkesztősége, az Írószövetség klubja, a Tokaji Íróklub tanácskozóterme... – és sebzettnek látjuk a máriaremetei házát, a lovasi hegyoldal prés-házát, a badacsonyi nádas stégjei közül kisikló csónakot.

„A lét iránt lobbant szerelmem,
mint étkét vesztett tűzvész, véget ért.
Magtalan magként csírázik ki bennem
a meddő kérdés, hogy miért, miért?”

Lehet, hogy ez most már a búcsú perce?
Meg kéne végre mindent értenem.
Nagyúr voltam, vagy csak világ lelence?
Föladtam mindent: nem ér a nevem.”

Így búcsúzott a Titkok léte című versben. De nem ér a mi nevünk sem. Pedig ezt most végig kell csinálni. Még ha nem is érzünk magunkban erőt hozzá. Szemernyi se. Csupán vonszoljuk magunkat egy hiány árnyaként, amelyet egyelőre nem tudunk kitölteni csak fájdalommal.

Hogy mi mindent tanultunk tőle mi, fiatalabbak, ma még felbecsülhetetlen. Most mégis koldusoknak érezzük magunkat, gazdagon. Idő kell a leltár elkészítéséhez. Hűség és türelem. Alázat és konok kitartás. Ahogyan ő élt. Próbálunk majd felnőni hozzá. Kevesebbet pazarolni abból, amivel önzetlenül ajándékozott meg minket. Olyan bölcssek talán nem leszünk soha, mint ő, de ha intelmeit, történeteit újra- és újraéljük, a muníció kitarthat majd. Hogy a mi gyermekeinknek is legyen miért felnézni ránk.

Tíz évig dolgozhattam vele. Zöldfülű költő voltam még, amikor magához vett szerkesztőnek. Jóformán nála tanultam ki a szakma csínját-bínját. Megtette ezt előttem és utánam másokkal is – sokan maradtunk most kicsit árván. Nem tudom, hogy viszonzottuk-e neki kellőképpen mindezt. Kétségek gyötörnek.

Mert ő soha nem kért, mindig csak adott. Megvédte a nála védtelenebbet. Felkarolta az elesettet, biztatta a bizonytalankodót. Felrázta azt, aki magába roskadt, s ösvényt nyitott az indulónak. Tudta, hogy aki tollforgatásra adja a fejét, még hitetlenül, megtörve is felelősséget vállal, erőt és segítséget kell neki nyújtani hozzá. Mert ha hagyjuk, hogy a szájhősöké és törtetőké legyen minden, nem csupán magunk, de hivatásunk árulóivá is válunk. A nemzet emlékezetét hagyjuk ebek harmincadján. S elvágjuk az utat a jövő emlékezete előtt.

Halálakor azt kérdezte tőlem egy rádióriporter, hogy: szigorú ember volt-e Oláh János? Mert ő mindig annak látta. Azt válszoltam, hogy legfőképpen önmagához. Másoknak több gyarlóságot nézett el. De azt is mondtam, hogy a zordon, zeuszi külső mögött egy játékos, csínyekre nyitott, anekdotázó, társasági ember is lakozott, akivel jó volt viccelődni, szüretelni, megvitatni az élet dolgait. Megtiszteltetés volt a barátjának lenni.

Nemzedéke kiemelkedő alkotójaként jóformán magát hagyta mindig leghátra, mások műveit tolt a magáé elé, fiatal tehetségeket istápol. Mindnyájan abban reménykedtünk, hogy betegágyából még kikel, hisz a halált többször is legyőzte, s megírja, könyvekbe szerkeszti fiókban maradt kéziratait. Majd kijárunk hozzá, ücsörgünk a máriaremetei kertben, nagyokat beszélgetünk, s jó borokat szürcsölgetünk hozzá. De az utolsó csapás két vállra fektette. Nem hittük el. Mint kezdtem, „felfoghatatlan”.

„Mérleg nyelve az életem,
a semmi és a minden
lűktet emlékeimben.
A föld, ahonnan menekültem,
a föld, ahova megérkeztem,
élő sebként sajog köröttem.” – írta Gyalog jöttem című versében.

Kedves János, ez a föld már csak nekünk elérhetetlen. De elevenen lűktetni fog bennünk is, amíg csak élünk. Addig is készítsd elő égi szerkesztőséged, s vágj rendet a halhatatlanok közt. Remélem, méltók leszünk majd ahhoz, hogy ajtót nyiss nekünk. Nyugodj békében! ♦♦

A szeretetigény védjegye

Nyolcvanéves lenne Lázár Ervin

Hányzik. Hiányzik Gyurkovics is, Bertha Bulcsu is, Kiss Dénes is a társaságból, akikkel évtizedeken át írói és szinte rokoni barátságban volt. De Lázár Ervin különösen hiányzik. Mert hiányzik az a szeretet, amely a lényéből sugárzott. Amely betöltötte körülötte a teret, amely az írásaiból is áradt, novelláiból és meséiből egyaránt.

Vizsgázni járt fel Pestre, amikor megismertem, úgy emlékszem, Bertha Bulcsu révén, akivel meg Kiss Dénes hozott össze. Ervin bejött a Marika presszóba, ott talált mindig, aztán meg lejárunk Gyurkovicsal Pécsre, üldögtünk a Nádorban, meg összejöttünk a Jelenkor körüli társasággal, később, amikor Ervin már Pesten lakott, alig volt nap, hogy ne találkoztunk volna. Észrevétlen alakult ki a barátság, s maradt meg mindvégig. Minden írását elolvastam, s minthogy jól ismerem valamennyit, mondhatom, Ervin életműve a legegységesebb mindegyikünk közül. Márai azt mondta Krúdyra, hogy írásaiban soha nem tévedett, Ervin sem. Amikor látta, hogy nem a regény a műfaja, bár a *Fehér tigris* nagyon jó írás, maradt a novellánál. Mert az úgynevezett meséit is novelláknak tartom. Ervin írásművészete nem a terjedelmében nagy, hanem a sűrítményben. Vertikális az ő irodalma, akár a vers. Talán legjobban ő mutatja meg nekünk ezt a *Bolond sírásó* című remekében, amelyben a népek csodájára embere felfelé és, a magasság felé. Ervin az egekből ázott ki mindig egy darabot, míg elért a fényességbe.

Annak idején a *Csonkacsütörtök* című könyvről írva azt mondtam, el akar bújni, alakot és hangot vált, kisfiú és felnőtt testébe bújik, mégis ráismerünk, s örülünk a ráismerésnek, mert nem hiszek azoknak az íróknak, akik műveikben nincsenek jelen. Úgy

vélem, azok nem szenvedik meg a mondandójukat, csak kitalálják.

Már akkor azt írtam, hogy Lázár védjegye a szeretetigény.

Van abban a könyvben egy novella, amelyben a kisfiú reggelente a behavazott pusztáról elindul a falusi iskolába, még gyanútlan, a szülői szeretet melegét, apja-anya feltését élvező, csak vidámságot ismerő kisemberek. Szereti tréfálkozó apját, szereti a pusztát, a környező tájat, Kobra bácsit, a kanászt, s olyan bizalommal lépdel a magas hóban, halad a fergetegben, mint aki bízik mindenben és mindenben. S nem is éri. Valaki mindig jön a kellő pillanatban. Édesapja mindig ott van a bajban, megsimogatja a kisfiú fejét, tréfás mondókat talál ki, amelyen jóízűen lehet nevetni. A világ még békés, a hosszú út az iskoláig hozzátartozik az élethez, természetes, szép.

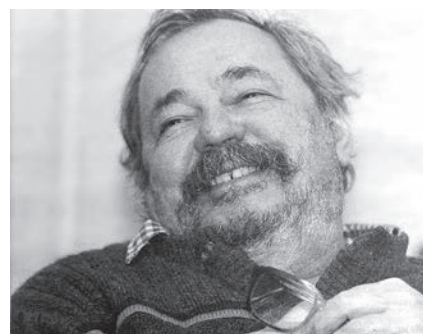
Ez a kisfiú a maga világbizalmával megmaradt az író Lázár Ervinben. Ezt szerettük benne, a bizalmat. A megőrzött szeretetet. És magával hozta a szülőföld, a tolnai táj, a Rácegrespuszta soha el nem halványuló képét is, s irodalomma testesítette.

Dömdödöm, mondta mesehőseivel, ami annyit jelent, hogy szeretlek. És most már úgy képelem el őt, mint egy hatalmas, jóságos, bajszos óriást, aki fölébe hajol annak a tolnai tájnak. Fölébe hajolt, és szeretetével élővé varázsolta. Hangjára felneszeltek a pusztai férfiak és asszonyok, gyermekek futottak elő meztelláb a porban, a Lórédomb felől, idegen vándorok tértek be a Nagysaroknál, kujtorgó kért szállást az istállóban, kinek vére hajnalra szüntelen hullt, hogy patakozva elöntse a világot, holtakat keltett életre egy messziről jött ember...

Milyen nagy a Föld, s milyen kicsit tér elegendő ahhoz, hogy be lehessen mutatni az élet min-

den csodáját, fájalmát, örömét, kicsiségét és nagyságát. Ervin remek novellái a *Csillagmajor* című kötetében feltámasztják a dunántúli pusztát az uradalmi épületekkel, s a major népét, a gyermekkor csodavilágát.

Ervin képzelete nem ismert határokat, de bármilyen fantasztikus is egynémely története, mégis a valóságban gyökerezik, hiszen a valóság a látvány mögött van. Amint az igazság is. Írásaiban a tolnai nyelv szépségével együtt, mint valami mágus, szavakat varázsolt elő a múltból, boldogan röppentette fel az immár csaknem teljesen elfeledett paraszti szerszámok, tárgyak megnevezéseit. Azt írja: *kocsikenőcs*, s nem kenőcs, s tudni kell, hogy arra a sárgás-vöröses kulimászra gondol, amelyet egy lapos fadarabbal a szekér kerekének tengelyére meg a rúd forgójára kentek a kocsisok. De leírja pontosan a művelet minden részletét, a *sasóka*, vagyis a szárnyas kerékszeg kiütésétől kezdve a kocsis löcs leemelését át a tengely, vagy ahogy náluk mondták, a *tengő* bezsírzásáig. Költészet ez, a munkaeszközök iránti tisztelet költészete. Ervin tudta, hogy meg kell őrizni mindent, amivel az ember veszködött a létért. Mennyi szeretettel tudta bemutatni a traktort is, a pusztába érkezett Hoffert, meg ahogy a traktoros reggelente szűrőlángot lövellő lámpával melegítette be a *vaskörét*, amely a motor orra alól ágaskodott elő. Megírta, hogy Belgiumban valahol látott egy kézműves múzeumot, ahol a régi mesterségek eszközeit állították ki, s fájalta, hogy nálunk nincs ilyen. Csakhogy ő megmentette novelláiban mindazt, amit meg kell menteni a feledés elől. Aranyjánosi szerelemmel csüngött a nyelvünkön, s költött – leginkább meséiben – neveket és kifejezéseket.

Egyik évben Brüsszelbe utaztunk. Néhány napra csupán, irodalmi estekre. Felhívott telefonon – ritkán tette, nem szeretett telefonálni –, hogy utazom-e. Mert csak akkor mond igent, ha együtt mehetünk. Ott aztán mindjárt baj lett. Kiszálltunk a gépből, s beálltunk az útlevélvizsgálatra. Azt vettem észre, hogy Ervin a szomszédos ablakhoz került, s ott valamit östörgött a tisztviselővel. Engem már beengedtek, de őt nem. Intettem, hogy jöjjen, ám mutatta, hogy nem lehet. Nem engedik be. Kinn mondtam a ránk várakozó vendéglátóinknak, hogy Ervint ki kell menteni. Órákba tellett. – Ezt az országot kisatírozom a térképről – mondta. Rosszkedvű lett. Szokatlan volt ez a kedélytelensége. – Abbahagyom az írást, mondta, s festeni fogok. Kálintéri Lajos néven tájképeket fogok festeni. – De úgysem tudta volna abbahagyni. Ott, Brüsszelben lett rosszul. Nyomást érzett a mellkasában, de kitartott, Löwenben még iszogattuk is a jóféle söröket. De alig várta, hogy hazautazzunk. Itthon aztán kiderült, hogy a szíve. Műtétre volt szükség, az elhasznált, de billentyűk okozták a zavart.

Talán akkor kezdődött. Óvatos lett, lassan járt, noha nem vetette meg azután sem a bort, sem a cigarettát. És a marhapörköltet sem, amelyet maga főzött, s amelyre meghívta a barátait, de biztonságból mobiltelefont vitt magával az utcára, ha sétálni indult, hogy szólhasson Zsuzsá-

SZEIMAN REGINA

MODIGLIANI, A BOHÉM ÉLET FESTŐJE

nak, vagy Zsuzsa hívhasssa. Sétált öregesen. Pedig szépen tetőzött a pálya. Könyvei új és új kiadásokat értek meg, idegen nyelvre is fordították, díjakat kapott, köztük a legnagyobb elismerések egyikét, a Prima primissima díjat. Májusban, tíz éve, így, mint most, sorozatban ünnepeltük a hetvenedik születésnapját. Könyvet hozott ki a tiszteletére a barátok írásival Szunyoghy András, a festő. Zavarta, de úgy tetszett, boldogan fogadta az ünnepléseket. Ám csakhamar kórház várt rá, s azt mondták, hogy rutinműtét.

Összegyűjtött novellái a születésnapjára jelentek meg, kirakatba került a *Csillagmajor*, függelékében egy új ciklussal. Ebben a ruhásszekrény alján talált dobozról írt, amelyből fényképnegatívak kerültek a kezébe, üveglemezre vett családi pillanatok. S ahogy forgatta őket, ősök elevenedtek meg, mint valami előhívóban, anya és apa és nagyanya és mások, s megszólaltak régi hangokon, történettöredékek hallatszottak a fekete üveglapokról. Utak és házak tűntek fel, lucernaföld és füzes, fácánkakas burrogott, ugartyúk füttyjele hasított az estébe, s ő ment gyermekként boldogan, apja erős kezét fogva felfedezni az életet.

Felfedezte, ránk hagyta.

Egyik születésnapomra nagyalakú füzetet kaptam tőle, borítóját aranypapírba burkolta, címkét tett rá ezzel: Bakonyi Károly Mít hoz a jövő? Regény. (Ha felhívott telefonon, Bakonyit mondott: Halló, Bakonyi Károly?) Megkaptam tőle egy szép kitüntetést is. Maga faragta puhafából csillag alakúra, díszszögekkel verte ki, s ráírta: *Négyszögeletű kerek erdő rendjel*. Aranyszállal szőtt, széles szalaggal akaszthattam a nyakamba. A barátság örök emléke.

Egy óriás, aki valaha a falusi iskolából hazafelé ballagó kisfiú útját állta, hogy az alig bírt továbbmenni, míg csak bátorságot nem nyerve átlépdelt a hatalmas testén, át az ingén, a mellényén, a kabátja hajtókáján Rácpácegres felé, hogy elérjen a Nagysarokig meg a Kis-sarokig, ahol végre az apja karjába futhat. Egy óriás néz fentről a tájra és ránk, Lázár Ervin tekintetével, átölelve a pusztát, embereket, múltat, szép ívű, immár klasszikus értékű életművében. ♦♦

Modigliani retrospektív kiállítása június 29-étől látogatható a Magyar Nemzeti Galériában, ahol az előző, *Picasso – Alakváltozások, 1895–1972* tárlat nyújtotta friss élmények és tanulságok képzeletünkben összevethetők az október elejéig nyitva tartó *Modigliani*, illetve a *Perspektívák – Művészet és etnográfia* kiállításokkal. Igazi ritkaságnak számít, hogy egy helyszínen, egy nyár alatt kerül bemutatásra az európai modernség két úttörőjének művészete, így a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum közös szervezésében megvalósuló kiállítás ismét magára vonta a nemzetközi szakma figyelmét.

Ha külföldről hazánkba importált művészetről van szó, egyértelműen a Picasso–Modigliani-páros retrospektív kiállításai jelentik a legnagyobb szenzációt az idei évben. Mindkét művész a XX. századi művészettörténet meghatározó egyénisége, az avantgárd irányzat úttörője, azé a forradalomé, amely végérvényesen megváltoztatta az európai művészet haladásának irányát: mind látásmód, a kifejezés eszközei, mind a gondolkodásmód tekintetében. A két művész életművében a sok párhuzam között megtalálhatjuk a primitív művészet iránti érdeklődést, a figurális festészetben és a szobrászatban tett formabontó útkereséseket, de míg Picassónak hosszú élet adatott meg művészetének kibontakoztatására, addig Modigliani mindössze tizenkét év alatt, 1909 és 1920 között hozta létre meghatározó életművét.

A kiállítás az életmű hatvanegy darabján keresztül mutatja be Modigliani páratlan művészetét – festmények, szobrok és grafikák érkeztek a tárlatra –, amelyre eddig hazánkban még nem volt példa. Habár a tárlat egy létező franciaországi kiállításnak a második helyszíne, a kurátor, *Kovács Anna Zsófia* hangsúlyozta, hogy nem konzervkiállításról van szó, hiszen nem teljesen ugyanazok a műtárgyak szerepelnek. A kurátorok igyekeztek a kiállítást úgy rendezni, hogy az közelebb hozza a honi közönséghez azt az itthon kevésbé ismert közeget, a párizsi bohémélet helyszíneit és figuráit, amelyben Modigliani művészete kibontakozott.

Amedeo Clemente Modigliani 1883-ban született Olaszországban egy elszegényedett, művelt család negyedik gyermekeként. Művészeti tanulmányokat folytatott előbb a firenzei Szabad Akt Iskolában, majd a Velencei Művészeti Akadémián. Velencében ismerkedett meg a futurizmus vezéralakjaival, Umberto Boccionival és Ardengo Sofficivel. 1900-ban tüdőbajt kapott, így gyógyulása érdekében a telet Nápolyban, Caprin és Rómában töltötte, de betegsége egész életében kihatott egészségi állapotára. Sokat járt múzeumba, ahol csodálattal és tisztelettel tanulmányozta a régi olasz mesterek műveit. Párizsba 1906 telén érkezett, ahol az Académie Colarossin szintén akt-

festészetet tanult. Hamar beilleszkedett a Monmartre bohém közegébe, ahol lakást bérelt a legendás művésztanya, a Bateau-Lavoire szomszédságában. Kicsapongó életvitele kétes hírnevet hozott neki, mégis az École de Paris (Párizsi Iskola) egyik vezéralakjává, a művészvilág kedvelt egyéniségévé vált.

Modiglianit kezdetben jobban érdekelte a szobrászat, mint a festészet, azonban betegségéből adódó gyenge fizikumával nem bírta a megerőltető kőfaragó munkát, ezért végleg a portré- és aktfestészet felé fordult. Mégis, a kiállítás első részében, amely *Az emberiség temploma* címet viseli, a művész 1909 és 1914 között kibontakozó szobrászati tevékenységét ismerhetjük meg.

Az emberi arc vonásaira összpontosító plasztikáit az őket ihlető egzotikus művészeti tárgyak – afrikai maszkok, ókori egyiptomi és kükladikus szobrok – kíséretében láthatjuk. Emellett a kortárs alkotók (Constantin Brâncuși, Pablo Picasso, Jacques Lipchitz és Henri Laurens) műveivel kiemelt párhuzamok mutatják, hogy Modigliani jól ismerte a korabeli szobrászat legfrissebb vívmányait, s tisztában volt a párizsi avantgárdot foglalkoztató esztétikai, formai kérdésekkel is. A következő két szekció, *A vissza a festészethez* és *Az avantgárd arcképfestője* az 1914-től kezdődő időszakban született portrékat mutatja be, amelyek egyfelől a művész állhatatos útkereséséről szólnak, ugyanakkor az életmű jelentős hányadát kitevő arcképeken a párizsi művészi élet szereplőinek különös arcképcsarnoka tárul elénk. 1917-ben a lengyel származású műkereskedő és költő, Léopold Zborowski megbízásából egy aktsorozat készített. A negyedik szekcióban kiállított aktokat szemlélve nem véletlenül jutnak eszünkbe a régi mesterek ikonikus művei, amelyeket Modigliani bravúroisan fordított a modern kor nyelvére, immár sajátos, kiforrott stílusában. Aktjain és portréin felfedezhetők a jellegzetes, finom ívek, amelyek visszaköszönnék arcokban és testeken. Az ötödik szekció, a *Dél vonzásában* a harmincöt éves korában elhunyt alkotó életének utolsó két évében készült műveire összpontosít. Modigliani, azt remélve, hogy egészségi állapota jobbra fordul, 1918-ban és 1919-ben több hónapot töltött Nizzában és környékén, ahol ismét előtérbe került az olasz festő Paul Cézanne iránti rajongása: a szekciót záró, ismeretlenekről készült utolsó arcképek a nagy provenç-i mester hatását tanúsítják.

A tárlat a budapesti Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, a Réunion des musées nationaux – Grand Palais, a Villeneuve d'Ascq-i LaM és a helsinki Ateneum Art Museum együttműködésében, valamint a párizsi Musée de l'Orangerie szakmai támogatásával és a Musée national d'art moderne – Centre Pompidou kiemelt kölcsönzésével valósult meg. ♦♦

(A kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2016. október 2-áig látogatható.)

A KIEGYENESÍTETT LABIRINTUS

Egyenes labirintus: kölcsönzés Pilinszkytől. De most olyan találó Rózsássy Barbara: *Labirintus vagy* című könyvére, hogy – némi módosítással – nem nélkülözhettem.

Új verseinek kötetében Rózsássy Barbara nem csupán tartja korábban elért költői magaslatait, hanem még mélyebbre hatol önismereti és gondolati indíttatásában. Eddig is tudhatták (velem együtt) olvasói, hogy dalai, elégiái az érzelmek – tragikusak és reményteliek – minél szebb kifejezésével: dallam- és ritmusalakzataival, képeinek, álmainak láttató erejével győznek meg igazukról, az önismeret és a nagy távlatú létismeret dolgairól. Az viszont újdonságnak tekinthető – nem előzmények nélkülinek persze –, hogy költői megnyilvánulásaiban mennyivel feltárlakozóbb lett. Nem a magamutogatásért, hanem az olvasóknak felkínált esztétikai élményért és etikai ismeretért. Nem csupán egy választott szerepet és a megformálás szépségét, hanem saját emberi lényegét, a humanista értékek feltőjtét, védelmezőjét is átadja, odaadja olvasóinak. Végére járt valaminek önnön lelki labirintusában, szembenézett a gonosszal, s velünk együtt örül a fénynek, a napvilágnak.

A költészetnek valamilyen formában mindig sok köze volt a szerelemhez. Ezért beszélek odaadáról verseivel kapcsolatban. „Vers, most annyira kellesz. / Nincs többé ez a színház. / Rossz burok, reped a jelmez / – milyen póre, akit így látsz” – írja a szereplő meghaladásáról, noha régebben sem láttam éppenséggel szerepjátszónak, legfeljebb a szó esztétikai értelmében, valamivel talán naivabbnak. „Én neked adom minden csontom, / nemcsak a húst, lüktető vérem, / én vagyok, ki belőled kibontom / új vitorlámat a szélben” – folytatja ugyanebben a művében (*Késhegy-élű csendben*). Nyílt költői vallomás ez az olvasónak, amely szerelmesének is szólhat. Kép, amelynek kisugárzása megtölti belső és külső világát.

Minden ars poeticába vágó változásnak megvannak a formai jelei. Már a kötet illusztrációi jelzést adnak arról, hogy ízlésvilága hogyan bővült. A könyv tervezése maga is művészi alkotás Kárpáti Kamil avatott szerkesztői közreműködésével. Rózsássy eleinte a reneszánsz és a manierista szépségkultusz

jegyében választott szépségideált és mitikus modellt önkifejezéséhez, főként Itália mestereitől. Innét idővel az ébren álmódó, asszociatívabb szürrealizmus, egyúttal a modern változatú, a klasszikus értékeket is őrző szimbolizmus irányában mozdult el. Hazai költőink közül Babits, József Attila és Weöres mutatott neki utat. Néhány költői gesztusa Nemes Nagy Ágnes líráját is emlékezetünkbe hozza. Önállóan kidolgozott stílusa külföldi mesterek bátorító hatását is visszasugározza Dantétól Rilkéig, klasszikusokét és modernekét. Nekem Gulácsy Lajos festményeinek éjszakai tónusai, tompa színei is áttetszenek versein felvillanó fényeikkel, holdfényes kontúrjaikkal, reneszánsz álmokat elibénk idéző motívumaikkal.

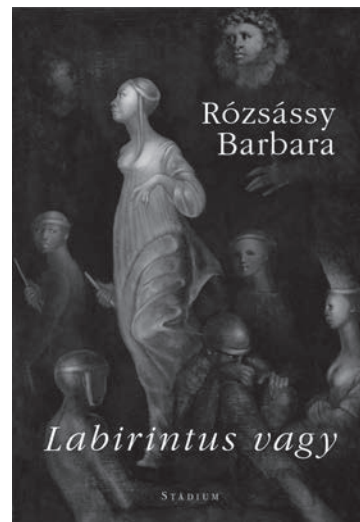
Néhány évvel korábbi kötetében (*Túl a sivatagon*) már felhasználta a szürrealista művészi irányzat egyik legnagyobb alkotója, Salvador Dalí grafikáit, igaz, a modern mester klasszicizáló pályaszakaszából. Megvoltak ennek stílári konzekvenciái Rózsássy verseiben, főként talányok, utalások, látomások formájában. Most pedig az argentin származású, Párizsban elhunyt Leonor Fini (1907–1996) ugyancsak autentikus, de sokkal kevésbé ismert szürrealista festőművész képeit mellékelte verseihez. A művész alkotásai megmutatják lelkületének (Rózsássyval valamiképpen rokon) „feminista” oldalát. Minthogy a tehetségét igen fiatalon bizonyító magyar költő már pályakezdekéskor észrevette, hogy a női nemhez tartozó költőket, művészeket nálunk (és nem csak nálunk) hátrányos megkülönböztetés éri, érthető rokonszenvvel adott helyet könyvében Fini remekműveinek. A legszebbek egyike a női sors egyik „örök” irodalmi alaptípusát, a *Hamlet* végtelenségig kiszolgáltatott Oféliáját ábrázolja. Fini festménye sajátosan értelmezi az érzelmeiben halálosan megsebzett, áldozattá vált nő sorsát. A folyóba gázoló lány arca nemcsak a sértett fájdalmat fejezi ki, hanem a felháborodást is a vele törtéteken.

Arca haragot és elszántságot árul el, s talán lelkiismereti bosszúra készül. Shakespeare férfi hőse, Hamlet olyan könnyel kezelte a lány összeomlását, mint ahogy a királynő tette túl magát Hamlet atyjának erőszakos halálán. A női önértet szempontjából bizony bírálat illelti Hamletet, amiért Oféliát halálba kergette, de a leányt is, mert ellenállás nélkül hagyta,

hogy mások eszközként kezeljék. Festő és költő egyaránt átérzi efölötti tiltakozását.

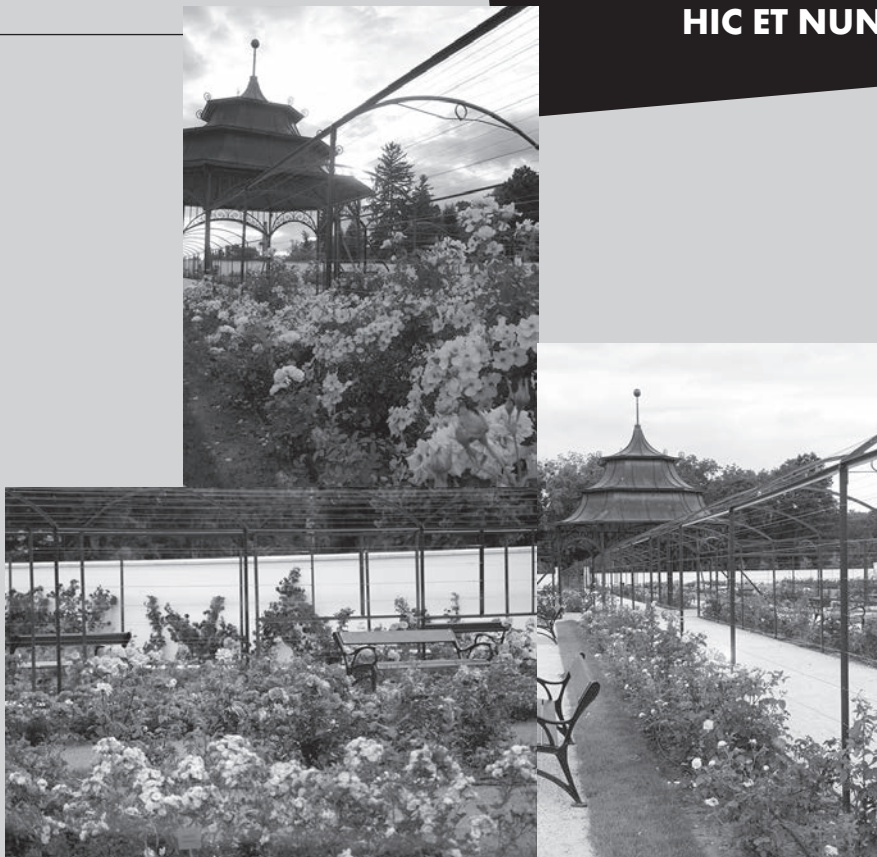
Rózsássy Barbara kötetének minden verse egy-egy figyelemre méltó versegyéniség. Mégis feltűnik néhány kulcsszó és alapfogalom. Önismereti jellegű verseiben kettős arcát mutatja a *magány*. Egyik a sajtó hiány, másik az önazonosság feltett eszköze, amelyet ha kell, erőlyesen védelmez a hozzá méltatlanok kártékony be-

folyásától és a kor megannyi alantasságától. Függetlenségét fenntartja a rokon lelkeknek és egy majdani társnak, azoknak, akikkel egy híron fohászokodhat egy transzcendens Úrhoz és annak földi képviselőihez, a művészetek kiválóságaihoz. (Egyik kötetének címe – *Pater noster Dante*, azaz „mi atyánk Dante” – éppen erre utalt.) A magány nem lehet végleges állapot, de őrzi, amíg csak kell. (Magszenvedettségbe kerülhetett, míg Nemes Nagy Ágnes kimondta: „Most már eldölnék nélküled.”) A költészet sokáig mentsvárnak bizonyul, de (az életéveket dantei léptékekkel mérve) „az emberélet útjának feléhez” közeledvén már nem elég a teljes élethez. A megvilágosodás Rózsássyval így történt meg: „Aki rab percei taktusából / szonátát komponál zárkalécen, / hol magánya templomorgonán szól / egyetlen szál gyufasercégésben, // s bár a szabadság csak egy repedés / köhídeig koptatott matracra, / mégis fülét rátapasztva remél / résein átszivárgó dallamot, // csak ő tudhatja, milyen idegen / tőled, világ, kivetett szigetem.” Az *Idegen* című szonettből vett idézet kifejezi: a magány éppúgy szabadsághiány, mint önvédelem. Súlyos filozófiai kérdést feszeget a

vers beszélője: a szabadság ellentmondásos voltát és a szomjat a független magányban. A költő a legszemélyesebb és a legáltalánosabb emberi viszonyaiban egyaránt megküzd ezzel a gondjával. Együtt látja a szerelmi kapcsolatban és a haza meg az emberiség távlatában. Remek József Attila-szonettparafrázisában ezt a két sort idézi a *Hazából*: „Add meg boldogabb énekem” és „mégis magyarnak számkivette.” Az anyanyelvén szóló ének létszükséglet, tökéletessége kinok és katarzisok árán valósulhat meg, akárcsak a szerelem.

A szerelem lelki tartalmát Rózsássy régebben Dante Beatrice iránti, platói idealizmusához mérte. Most már a fényes kiutat keresi ama sötétlő erdőből, a magányból. A szabadságot ellentétével, a rabság változataival veti össze. A magasban menekülő Daidalosz és Ikarosz szárnycsapásainak erőfeszítéseit úgy képzei el, mint az önerejű magasba emelkedés, a korlátlan szabadság visszaszerzésének megkísérelését. (Visszaszerzésről azért beszélek, mert gyermekkorára sok helyütt mint az elveszett, öntudatlan boldogságra tekint vissza.) A szabadság ellenpárja, a fogság ugyancsak e két mondai alak mítoszához kapcsolódik. A kötet címében levő *labirintus* a krétai király, Minósz parancsára Daidalosz tervezte és építette úgy, hogy az útvesztőből senki se juthasson ki. Itt rejtegetik a félig ember, félig bika Minótauroszt, a királynő törvénytelen fiát, a szüzekre éhes emberevőt. A labirintus az eltévedés jelképe. A hős Théseusz, miután megölte a szörnyet, Ariadné fonalának segítségével jut ki belőle. Rózsássy is ki akar törni saját lelkének labirintusából. *Hosszú éjszaka* című versében bölénycsorda és barbár emberi falka csörtet keresztül gyermekkorának féltett álmoképein. Itt is, másutt is felmerül (Adyval mondva) *a megnőtt élet* csalódásaitól való félelme és a társ szüksége. Ám követelményeit az erkölcsiekben éppoly magasra emelte, mint a versek megformálásának kristályos-karcos szépségében. Erről a *Hívás* vall talán legemlékezetesebben. Mintha leendő párját óvna saját, ha kell, „veszélyes”, artemiszi lényétől. „Ha felismeresz, lehetsz vendégem is. / De óvatosan lépj földemre – itt / hatalmas, bálnatestű köveket / úsztat feléd tengerem. Látod már? / Mozognak. Közeli-tenek lomhán, / körbekerít lassú áramlásuk, / s sziklák mindenütt. – Csak kövesd hangom, / találj rám, törj utat a homályban.” Szürrealizmus, látomásos forma és női önvédelem találkozik itt. Rózsássy sokat vár el vágyaiban önmagától is, szabadítójától is. Az igényesség költője. Ritka jelenség számtalan giccset termő korunkban. Igényes a stílusát illetően is: tiszta szépségében a szabadságot és a rendet teremti meg álomszerű képeivel, szívverés-ként lüktető anapsztusaiban, futtatott jambusaiban. A mágikus szuggesztív és az önmagát vállaló őszinteség segíti, hogy úrrá legyen a sötétségen, a káoszon. ♡

Rózsaiünnep

Csaknem százéves múltra tekint vissza Cziráky Margit grófnő Rózsakertje a fertői Esterházy-kastély parkjában. A Rózsakert most újra betöltheti azt a kézenfekvő szerepét, amelyért a grófnő létrehozta, vagyis, hogy gyönyörködhessen a pompás látványban. Mert ez év júliustól már a fertői Esterházy-kastély látogatói előtt is nyitva áll a színes-illatos liget kapuja.

A nyolcezer-hétszáz rózsából álló kert a honi fajták legteljesebb gyűjteménye. A 220 méter hosszú, futórózsákkal befutott, kereszt alakú lugas közepén pagodaszerű

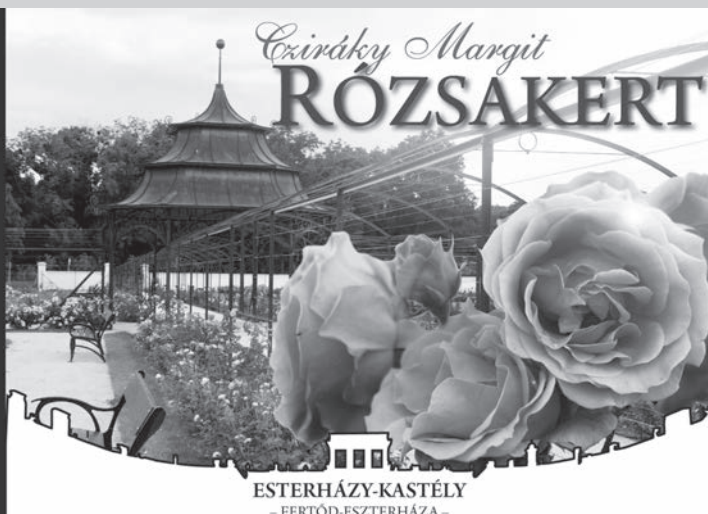
pavilon található. A kiválasztásnál cél volt, hogy a kertet Márk Gergely rózsanemesítő által nemesített magyar fajták díszítsék. Az általa nemesített hatszáz fajtából több mint négyszáz található itt.

Július végén az Esterházy-Rózsaiünnep alkalmával a századfordulós Esterháza és a korabeli Rózsakert működésébe is bepillanthattak a vendégek, amelyről a kertben korabeli fotók vetítésével gondoskodtak a vendéglátók. Az angolpark árnyékot adó fái alatt pedig a látogatók hintóra ülve az angol- és a franciapark gyönyörűen felújított részeit is bejárhatták. ♡

ESTERHÁZY-KASTÉLY
– FERTŐD-ESTERHÁZA –
Esterháza Kulturális,
Kutató- és Fesztiválpont
9431 Fertőd, J. Haydn út 2.
+36 99 537 640
info@esterhaza.hu
www.esterhaza.hu

LÁTOGATHATÓ
MINDENNAP
14.00-18.00

JÚLIUS 1-TŐL
MINDENNAP
10.00-12.00
14.00-16.00

ESTERHÁZY-KASTÉLY
– FERTŐD-ESTERHÁZA –

LAKATOS ARTUR

TOLLRAJZ, ANEKDOTA, FIKCIÓ ÉS SZENVEDÉSTÖRTÉNET

Szerencsés Károly három kötetéről

Szerencsés Károly a XX. század történelmének alapos ismerője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára. Publikációi megtöltenének egy kisebb könyvtárat. Egyike ama keveseknek, akik a tényeket közlő és összefüggéseket kereső, „száraz” történetírási módszer mellett az irodalom terén is kipróbálhatta tehetségét. Felmerülhet a kérdés: mennyire befolyásolta Szerencsés Károly életművét súlyos betegsége, amellyel évtizedek óta küzd? Kétségtávol, a betegség időt vesz el a teljesítménytől, ugyanakkor megélésére olyan többletet nyújthat, amely egyedivé teheti az íróat. Ha ezt a többletet – negatív és pozitív érzéseket és érzelmeket – ki tudja írni magából, képes megjeleníteni ezeket az olvasó számára, az írás szempontjából ez pozitív adalék. Feltéve, ha a szerző képes megőrizni a tényekkel szembeni objektivitását. Mindenképpen más szemüvegen keresztül nézi a világot, mint ahogy tette volna e nélkül. „A betegségem, a halál közelsége mindent átértékel: múltat és jövőt is. S főleg a jelent” – minősíti a kialakult helyzetet maga a szerző.¹

Szerencsés Károly kapcsolata speciális volt a közelmúltban elhunyt szerelmével, Földesi Margittal. Nemcsak házasság volt, hanem munkaviszony is, hiszen azonos szakterületen dolgoztak, s több könyvüket is együtt írták.² A házastársi kötelék mellett mindvégig jelen volt a közös, szakmai elhivatottság és a végletekig fokozódó emberi egymásrautaltság is. Ennek tükrében teljesen érthető, hogy Földesi Margit – Gitta vagy G., ahogyan őt Szerencsés Károly könyveiben nevezi – nagy szerepet kap minden személyes ihletettségu írásban, amely a szerző tollához fűződik.

Műfaj szempontjából Szerencsés három könyvét külön kategóriába kell sorolnunk. A sorban a *Rákosi Máttyás a Forgács utcában* az első 2003-ból. Szerencsés Károly szavai szerint ez volt első kísérlete a szépirodalom irányába, s úgy tetszik, hogy kezdeménye-

Magyar Írók Egyesületének 2005 évi nagydíját, a Liza-díjat.³ Az azóta már sajnálatos módon elhunyt Gyurkovics Tibor többek között az alábbiakat mondta erről a kötetről: „a történész-író valahogy olyan fölünyes magabiztossággal tud bánni műve tárgyával, a személyes és a jelenkori történelemmel, mint az az ember, aki egy pillangót egy mozdulattal a hóféhér papírkartonra tűz.”⁴ A betegség súlyosbodása – és az elkerülhetetlen, de semmiképpen sem siettetendő halál gondolata – szülte meg a *Véna* című kötetet. A szerző ezt, saját bevallása szerint, 2006 őszétől 2011 szeptemberéig írta, stílusa nagy vonalakban az előzőkre emlékeztet, illetve mégis más: a *Véna* nemcsak intimebb, hanem az élet iránti vágy felfokozottsága a stílusát jóval szenvedélyesebbé, dinamikusabbá és magával ragadóbbá teszi.⁵ A *Véna* sajátos stílusa sikert hozott. A megjelenés évében a második kiadását érte meg. 2013-ban pedig Szerencsés megjelentette a beszédes című *Felesé-G-em* könyve⁶ című kötetet, amelynek középpontjába – természetesen – Földesi Margit került. Vagy, ahogy Szerencsés őt nevezi: G. Gyakorlatilag öröla szól ez a könyv, azokban a részekben is, amelyekben egyébként nem szerepel. Mert a percepciók is számítanak.

Szerencsés Károly kimondottan történelmi témájú könyveibe is, ahol ezzel plusz értéket alkothatott, bele-beleírt szubjektív visszaemlékezéseiből – lásd például az *Eltékozolt évtized* című könyvét –, de valójában e három, fentebb említett kötetében teljeseedett ki az a sajátos, műfajilag nem besorolható Szerencsés-stílus, amely egyszerre dinamikus, sodró és elgondolkodtató. Egyfajta lineáris fejlődés is megfigyelhető a kötetek esetében, a legérettebb, komplexebb – ha lehet ilyet mondani – a *Feleségem* könyve, ugyanakkor a *Véna* szenvedélyessége mintha a kamaszkorhoz hasonlítható átmeneti hevületet tükrözne. Átvitt értelemben, persze. Szándékosan nem

foglalkozom most Szerencsés *Ahogy rendeltetett* című regényével, mert ennek elemzése külön írást igényel.⁷

A továbbiakban elemzésre kerülő három kötetben több közös elem is fellelhető. Ezek egyike az a szenvedélyes, sajátosan egyéni stílus, amely a „standard” történetírói stílusnál jobb kibontakozási lehetőséget, több mozgásteret enged a szerző egyéniségének kibontakozása számára. Egy kezdő történetíró mentora valószínűleg megróna egy hasonló kezdeményezésért. Szerencsés azonban megengedheti magának az anekdotázó stílust is. Hogy személyes élményei és a történelem eseményei közötti párhuzamokat láttasson, allegóriát fedezzen fel, hogy a saját „történelmét” is elbeszélje. Saját sorsát úgy ossza meg olvasóival, hogy a lehetetlenség határához közelítsen érzéseinek feltárásával. Szövege egy

¹ Szerencsés Károly: *Rákosi Máttyás a Forgács utcában. Bizarr iratok*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003, 11 o.

² Néhány példa erre vonatkozóan: *Halványkék választás. Magyarország 1947*, Kairosz Kiadó, 2001; *A megbélyegzés hatalma: Pffeifer Zoltán, 1900–1981*. Kairosz Kiadó, 2003; vagy a legutolsó, közösen megírt könyvük, *Egy nemzet kétségek között. Adalékok Magyarország XX. századi történetéhez*. Kairosz Kiadó, 2015.

³ „Vér, irodalom, történelem Szerencsés Károly új kötetében”, 2011 november 16. <http://tortenelemportal.hu/2011/11/verirodalom-tortenelem-szerencses-karoly-uj-koteteben/#comment-8351> megnézve: 2016. V. 25. 22:00.

⁴ Megyeri Dávid, „Rákosiékról jelen időben”, 2003 december 27. http://mno.hu/migr_1834/rakosiekrol-jelen-idoben-683052, megnézve 2016. V. 27. 15:30.

⁵ Szerencsés Károly: *Véna. Vér, irodalom, történelem*. Budapest, Vadló Kiadó, 2011.

⁶ Szerencsés Károly: *Feleségem könyve. Szerelmek. Ösök. Történelem*, Vadló Kiadó, 2013.

⁷ Szerencsés Károly: *Ahogy rendeltetett*. Vadló Kiadó, 2007.

ponton sem válik unalmassá, ennek egyrészt valószínűleg stilisztikai okai is vannak – Szerencsés mesterien bánik a rövid mondatokkal, írásaiban legtöbbször egy mondat egy gondolat –, de hozzájárul a téma felvetés is.

A Rákosi Mátyás a Forgács utcában megírásakor lényegében kialakult az a fajta szerkezet, amely a másik két kötet esetében is meghatározó: nagy, tematikus egységek, amelyekbe több kisebb alfejezet tartozik. A bevezető/előszó a szuggesztív „Ki vagyok én?” címet viseli, amely egymagában véve nemcsak egy atipikus CV, hanem egyúttal egyfajta ars poetica is. Az első, nagy tematikus egység a Defibrillátor címet kapta, s rövid naplórészleteket, valamint terjedelmesebb emlékeztetéseket és elmélkedéseket – szubjektív helyzetátéléseket – tartalmaz. Külön kiemelném az alábbi, 43. oldalon található részletet, amely mintegy váteszi módon jelzi a szerző vágyait, az írásba vetett hitét.

„Majd írni fogok. Meg kell ezt írnom. Amíg írok, élek. Van, aki diétázik, fut, úszik, mert élni akar. Én írni fogok. És a betegségnek meg lesz a haszna is: sokkal jobb leszek. Türelemesebb, csak a fontos dolgokra figyelek. Kislányaim szemébe nézek, s olyan lesz minden nap, mintha egy vízesésben zuhannánk lefelé, kéz a kézben, nevetve, boldogan. »Igen, elvesztettem sok mindent, de kaphatok is.« Egyensúlyban lehet a mérleg”.

A következő rész Idegen a szülővárosában címmel Prágáról szól. A városról, ahol Szerencsés Károly megszületett, élete első éveiben élt, s ahova vissza-visszatért a valóságban és a képzeletében egyaránt. Talán ez utóbbi a fontosabb, hiszen általa nemcsak Klement Gottwald Csehszlovákiája, hanem a náci megszállás protektorátusa is meg tud elevenedni, s még inkább az 1968 utáni „reménytelenség időszaka”. A fejezet utolsó bekezdéseiből kiderül: Prága különleges város Szerencsés számára, de sosem vált igazán „a”

városává. „Itt születtem, itt éltem. De Prága nem ölelt magához, mint tékozló fiút, megtért csavargót, fáradt vándort. Megmutatta magát, kicsit többet, mint eddig. Kitárta ablakait, kapuit, a múltjába eveztem, adott, amit adni tudott egy idegennek, jöttmentnek. Én téptem ki magamnak testéből hangokat, színeket, ízeket, érzelmeket” – írja a 98. oldalon.

A Fényűző nemzet árnyai címet viselő részben egyszerre vállal kasszandrai és Don Quijote-i szerepet a szerző: a magyar jelennek és jövőnek érzékeltetésére törekszik a múlt példáiinak tükrében. Az e részben megtalálható kis, rövid írásokban szó van régmúltról, a második világháborút követő évek magyarországi parlamentarizmusáról és emlékeztetéseiről is napjaink budapesti szobrai és az ezeket övező viták kapcsán. Ezek az írások, azzal együtt, hogy valószínűleg pillanatnyi ihletettségből fakadtak, olyan plusztartalmat hordoznak magukban, amelyek időtlen tanulságokat hordoznak, s ennek megfelelően érdemes lenne őket minél szélesebb körben is terjeszteni és megvitatni. Szerencsés gondolataival, állításaival és megfogalmazásaival nem kötelező egyetérteni, de elgondolkodni rajtuk legalábbis kíváncsatos lenne. A legutolsó rész pedig – a kötet címét adó Rákosi Mátyás a Forgács utcában – keserű, történelmi pillanatfelvétel, amely első sorban a második világháborút követő éveket mutatja be anekdotikus stílusban.

A Véna hasonló és mégis más. Mivel az előző könyvből a Defibrillátor című írás érte el a legnagyobb hatást, bár a szerző – saját bevallása szerint – nem kívánta folytatni ezt a számára oly fájdalmas témát, valahogy mégis rákényszerült erre. Ehhez a 2006-ban támadó megújult halálfélelem és felesége súlyos betegsége is hozzájárult. Az előző könyvnél ez jóval terjedelmesebbre sikerült. A struktúra ugyanakkor hasonló. Az első rész a Ne tézd! címet viseli, amely a betegséggel vívott küzdelem naplóbejegyzéseit, illetve elhunyt barátaira való emlékeztetéseket tartalmaz. Helytörténeti szempontból is értékes a következő rész, amelyet lányainak – Annának és Dorkának – ajánl, s amelyben a Vízivárosban eltöltött gyermekkoráról, személyiségének itteni alakulásáról ír. Személyes helytörténet ez számos kultúrtörténeti részlettel. Ha figyelmesen olvassuk, beleütközhetünk Szerencsés kamaszkorában megfogalmazott, ma is vallott nézetébe, amely szerint semmiféle „brancsba” nem akart tartozni. Visszapillantásként ezt annyival egészíti ki, hogy „komoly fényűzés volt ez életemben, de talán megérte”. A legfontosabb gondolat mégis csak az lehet, hogy „a Víziváros segített ellopni G. szívét is”. Ilyen érzésekkel nem csoda, hogy a sokrétegű Víziváros egyfajta elveszett Paradicsomként, örök otthonként jelenik meg a szerző érzelm- és gondolatvilágában.

Ezt az önállóan is teljes részt három, egyenlőtlen terjedelmű, történelmi anekdotacsoport

követi: ezek közül az első, a Mégis lesz harc!, a Rákosi-diktatúra mindennapjain keresztül a diktatúrák jellemzőit tárja fel. A Lecibálni Ady Endrét mindössze három, de annál erősebb írást tartalmaz az Ady, Illyés és József Attila életművét kisajátítani akarók leleplezésére. Az utolsó két rész – Veres, de mégis kiment a divatból, valamint Minek avatkoztak bele? címmel – történelmi és irodalmi tematikájú, nagyon sokszor napjainkra is érvényes párhuzamokat bemutató írásokat tartalmaz.

A legteljesebb és legkiforrottabb munka a három közül talán a Feleségem könyve, persze, ez cseppet sem von le az előző kettő értékéből. A Szerelem. Ősök. Történelem alcímet viselő kötet nem tagozódik háromnál több részre. Az érzelmekben leggazdagabb a legelső, az Álomk forgószélében című, amely a megismerkedés, az ifjú és az érett kori szerelem és együvé tartozás elbeszélése, megjelenítése oly módon, amelyhez nem elég egymagában véve a tehetség. Tapintat, empátia és átérzés is szükséges. Az esszézerű írások mellett ezúttal is jelen vannak a naplójegyzetek. A második rész, a Történelmi párhuzamok a Szerencsés korábbi könyveiben megszokott stílusban elemez történelmi eseményeket és jelenségeket. A hangvétel ugyanakkor érzékeltetően komorabb, mint az előző kötetekben. A humor helyét nagyrészt átveszi a tépelődés: mit lehetett volna másképp tenni a XX. században? Különösen megragadott a két legutolsó írás: az egyik Horthy Miklós második világháborús béklyóba vert vergődéséről, a másik Pffeifer Zoltán demokráciáért folytatott, a kommunista túlerő miatt sikertelen küzdelméről szól. Ez utóbbi esetében különösen déja vu érzésem volt olvasás közben, hiszen jól emlékszem Szerencsés Károly és Földesi Margit közösen megírt, Pffeifer Zoltánról szóló monográfiájára. A harmadik egység pedig – amelynek címe Finom tudathasadás – a rendszerváltást követő éveket veszi górcső alá, elemez, véleményt mond és polemizál. Ez utóbbi során például igen hatásosan válaszol Kertész Ákosnak vagy Konrád Györgynek.

Visszatekintve a három kötet tartalmának rövid bemutatására, azt kell mondanom, hogy töredékét sem sikerült összefoglalnom mindannak a rengeteg érzésnek, gondolatnak, magánéleti és történelmi adaléknak, amely a három kötetben megtalálható – ez különösen a legutolsóira igaz. Hogy ez maradéktalanul sikerülhessen, legalább szintén három kötetet kellene teleírni mindazokkal az érzésekkel és megfigyelésekkel, amelyekhez a tartalmilag rendkívül gazdag Szerencsés-könyvek indítást adnak. Múlt és jövő, tény és fikció, személyes és nemzeti sors, szenvedés és könnyed tollrajz együtt. Érdemes elolvasni. ☛

SÁGHY ILDIÓ

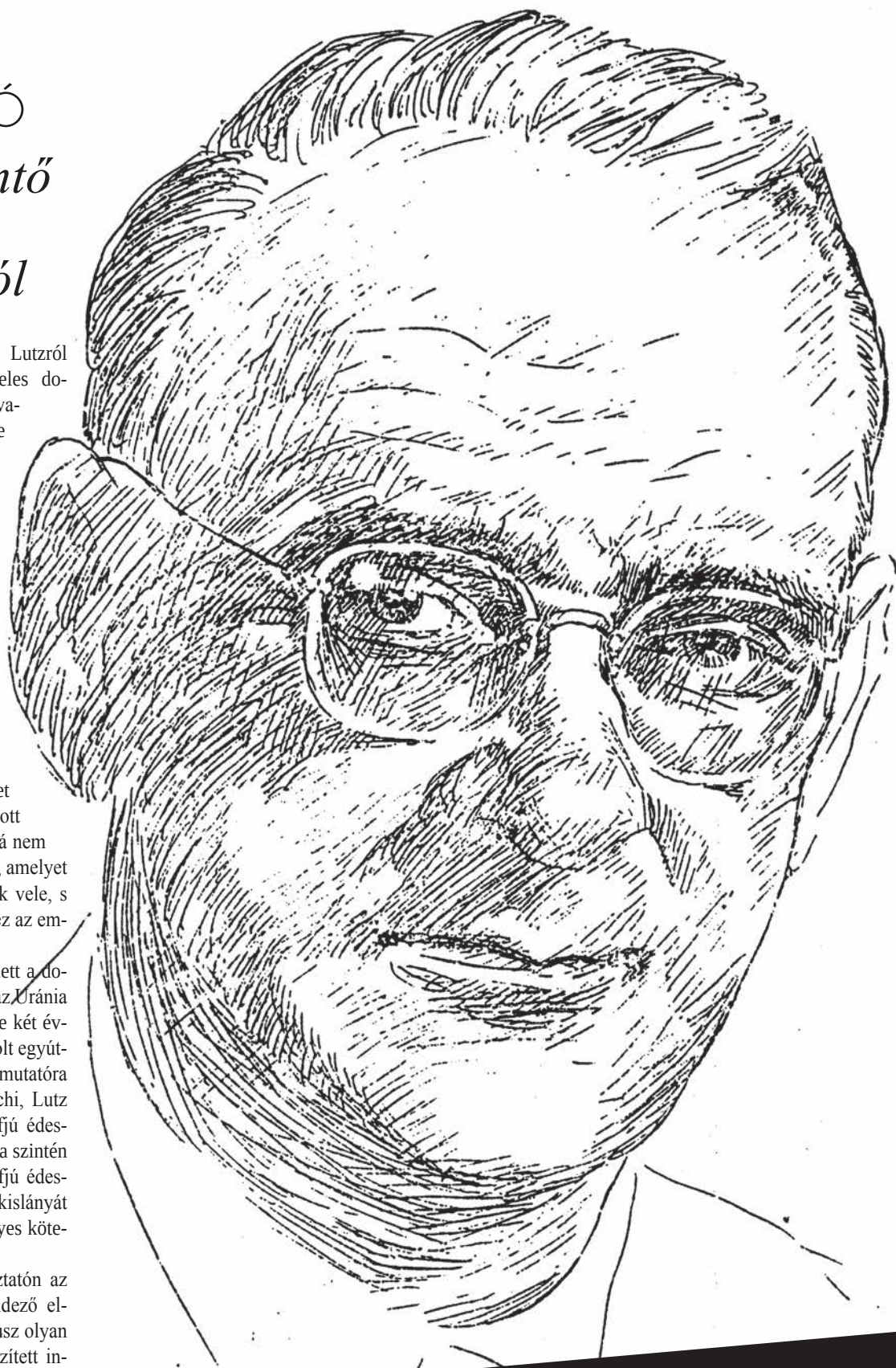
Az embermentő svájci diplomatáról

A svájci diplomatáról, Carl Lutzról (1895–1975) szóló kivételes dokumentumfilm ez év tavaszán az M3-as csatornán vetítette le a Magyar Televízió, s miközben néztem, magamnak is alig mertem bevallani, hogy eleddig nem ismertem megrázó történetét. 1942 és 1945 között ugyanis ő volt a budapesti svájci követség külföldi érdekeket képviselő osztályának vezetője, s ebben a minőségében a holokauszt idején több mint hatvanezer zsidó embert mentett meg a deportálástól. De bátor és kockázatos kiállásáról még a saját hazájában is alig tudtak. Daniel von Aarburg, a neves, német dokumentumfilm-rendező sem tudott Carl Lutz tetteiről, amíg véletlenül rá nem bukkant egy elfelejtett filmtöredékre, amelyet nem sokkal a halála előtt készítettek vele, s ekkor határozta el, hogy filmet rendez az embermentő svájci diplomatáról.

Carl Lutz – Az elfeledett hős, ez lett a dokumentumfilm címe, s Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be két évvel ezelőtt, 2014. június 21-én. Ez volt egyúttal a film világpremierje is. A filmbemutatóra a rendezőn kívül eljött Agnes Hirschi, Lutz mostohalánya is, akit kislánként ifjú édesanyjával együtt 1943-ban a diplomata szintén megmentett (Lutz beleszeretett az ifjú édesanyába, akit később feleségül vett, a kislányát pedig örökbe fogadta, s ez a személyes kötelék is végigfut a filmen).

A világpremier előtti sajtótájékoztatón az Urániában Daniel von Aarburg rendező elmondta: a film gerincét több mint húsz olyan Lutz által megmentett túlélővel készített interjúra építette, akiket a film készültekor sorra felkeresett. Vagyis az interjúk többségét az Egyesült Államokban, Izraelben, Ausztriában és Magyarországon készítette el a 2010-es évek elején. Érdekességgént megemlítette, hogy az interjúalanyai között szerepel például Konrád György, Heller Ágnes és Paul Lendvai is.

Az alábbiakban a Carl Lutzról készült dokumentumfilm írásos változatát adjuk közre olvasóinknak.

A bátorság bére

Carl Lutz, AZ ELFELEDETT HÖS

Rendező: – Kelet Párizsában egy jelentéktelen hivatalnok, Carl Lutz szerény diplomáciai karrierjének csúcspontját ünnepelte ekkor. Feleségével, Gertrúddal Budapestre rendelték. A nagykövetség második embereként ő vezette a külföldi érdekeket képviselő osztályt. A semleges Svájc a háború magyarországi kitérősekor átvállalta a tizenkét szövetséges állam érdekképviselőjét a náci Németországgal szemben. Lutz hirtelen az ország egyik legfontosabb diplomatája lett. Folyamatosan szolgálatban volt, s pályafutása során először több követség vezetője lett tucatnyi beosztottal. Lutzot zsidóbarátnak ismerték, aki életmentő vízumokat állított ki. Ahogy sok zsidó család, Agnesé is Carl Lutz-

Daniel von Aarburg rendező: – Carl Lutz. Amikor három évvel ezelőtt meghallottam ezt a nevet, nem jelentett számomra semmit. Aztán a Zürichi Műszaki Főiskolán találtam meg a hagyatékát, külön kis univerzumot fotókból és filmfelvételekből. Egy hőstörténetet és egy kedvezőtlen körülmények között szövődött szerelem történetét. Generációknak számára Svájc második világháborús története összefonódik a bankokban őrzött náci arannyal és a határnál visszafordított zsidókkal. De vajon miért vette semmibe a külföldön dolgozó Carl Lutz országa intézkedéseit? Lutz mostohalánya, Ágnes Bern közelében él. Carl Lutz, a mostohaapja a halálos ágyán megígértette vele, hogy ő gondozza majd az örökségét. Együtt utazunk Budapestre, Ágnes szülővárosába. Oda, ahol Lutz újra felfedezte önmagát.

(*Felirat: Budapest, 2013, az egykori Brit Nagykövetség, Carl Lutz magánrezidenciája.*)

Agnes Hirschi, Carl Lutz mostohalánya: – Milyen megindító, hogy újra visszajöhetek ide. Ezt soha nem gondoltam volna. A pince a legérdekesebb része az épületnek, itt rejtőzünk el, amikor nem sokkal a háború vége előtt bombázni kezdték Budapesten. Jól emlékszem a pincében eltöltött időszakra, vagy harminc embert hoztak le ide. Matracok voltak a földön. Nekem összetoltak két nagy, zöld fotelt, az volt az én ágyam. Akkoriban még nagyon kicsi voltam. Egy kis cserfeske. Így neveztek a felnőttek. Az épületet húsz bombatalálat érte, így aztán huszonnégy óra alatt teljesen leégett, miközben egy háromliteres benzintank volt a belső udvarban. Az akár fel is robbanhatott volna.

Rendező: – 1945. január 3-án itt a sötétben ünnepelte Ágnes a hetedik születésnapját. A kislány akkor még nem tudhatta, hogy sorsa a légópincében eltöltött drámai hetek hatására teljesen megváltozik. Ágnes története idilli- kusan kezdődött ebben a budapesti, belső ud-

Carl Lutz az irodájában

varban. Itt játszott hetven évvel ezelőtt. A kislány a legfelső emeleten lakott jómódú, zsidó szüleivel és a személyzettel. Édesapja sikeres gabonakereskedő volt a tőzsdén. A második világháború ellenére a negyvenes évek elején a magyar főváros még valódi oázisnak számított. Igazi, nagyvárosi élet folyt. A közellátási helyzet akkoriban sokkal jobb volt, mint mondjuk Svájcban. Magyarország a zsidók számára is kis szigetnek számított. Európában itt élt a legnagyobb, több mint nyolcszáz ezres zsidó közösség. Annak ellenére, hogy Magyarország a náci Németország oldalán állt, a kormányzó, Horthy Miklós, amíg tudott, védelemről tartott a zsidó lakosság fölött. Csak-hogy Hitler egyre nagyobb nyomást gyakorolt a szövetségesre, hogy az ország is aktívan vegyen részt az Endlösungban, vagyis a végleges megoldásban.

Agnes: – Amíg a németek be nem vonultak 1944. március 19-én, addig normálisan folyt az élet. A zsidók számára is.

tól remélt védelmet. Egy napfényes reggelen az anya kézen fogta lányát, s a közeli Amerikai Nagykövetségre vitte. Ott rendezte be Lutz a külföldi érdekeket képviselő irodát. Az anya és a lánya kicsinosították magukat. Lutz úr svájci diplomata, ő majd törődni fog veled, mondta Ágnesnek az anyja.

Agnes: – Megérkeztünk az irodába, s a hatalmas íróasztal mögött ott ült Carl Lutz. Elegáns volt, előkelő és komoly. Anyám nagyon kiöltöztetett. A hajamban volt egy nagy, fehér masni. Anyám is igen kicsinosította magát. Szép asszony volt, akkoriban harminchárom éves. Így utólag visszatekintve azt mondhatom, hogy első látásra egymásba szerettek. Ez nyilvánvaló volt. Csakhogy Carl Lutz akkoriban még nős volt, és segíteni akart rajtunk, ezért anyámat felvette házvezetőnőnek. Egy levélben meg is erősítette ezt.

Rendező: – Carl Lutz nemcsak Ágnes és anyját, Magdát mentette meg Budapesten. A segítségével több ezren éltek túl ezt az idő-

Szabadtság tér 12. Az amerikai követség épületében működött Carl Lutz rodája.
ETH Archiv für Zeitgeschichte

1942 évi a budapesti közeli katonaság elleni erőszakos védelemről. Budapest 1946. Magyarországi szocialista áll. az a következő diplomáciai kapcsolatok megújulását állam (mint az USA és Nagy Britannia) 44 polgárai jog, gazdasági kényelmek, védelmi volt.

[ETH Archiv für Zeitsgeschichte](#)

Carl Lutz was appointed as the director of the independent division of the Legation of Switzerland in Budapest in the beginning of 1942. He was responsible for the legal and economical representation and protection of citizens of various countries, such as the United States of America and Great Britain that were at war with Germany and France terminated their direct diplomatic relations.

[ETH Archiv für Zeitsgeschichte](#)

Carl Lutz Szabadsg tért irodájában
ETH Archiv für Zeitgeschichte

Carl Lutz with his deputy, Hans Steiner standing in front of Szabadság Square 12.
Julie Steiner's collection

Carl Luzi 1895, elvadás 30-án született a svájci Walzenhausenben (Appenzel
kanton). Apja Imhoof, anyján hívó anyja a metodista gyülekezet vasárnapi
iskolájában tanult.
A képen a szöveg Carl elvadás, az edzésanyja és Walter (bocsa) között ül.
Agnes Hensch gyűjteménye

Carl Luzi was born on March 30, 1895 in Walzenhausen (Appenzel Canton)
Switzerland. His father was owned a quarry. His deeply religious mother taught at
the Sunday school of the Methodist congregation. The picture shows Carl Luzi (in the
center) with his family, his brothers and sisters - in Walzenhausen.
Agnes Hensch's collection.

1935-ben Németország felé fordult Frankfurthez. Akkor az éhben a konyhai vezető igazgatója, akinek németországi Párizsban helyettese volt.
A világháború kitörése után Svájc nemzetét elhagyta és kivándorolt. Sok időt a diplomáciai életvitel szervezésén, felfedezésén egyúttal gondoskodott a szociális munkában.
A Németország felé fordult 1944-ben, a rezidencia karjánál önkéntes házilátó.
ETH Archiv für Zeitgeschichte

Carl Lutz married Gertrud Frankhauser in 1935. Then he was sent as a Vice-Consul to Palestine. Subsequently to the beginning of World War II, he represented Germany's interest on behalf of Switzerland; for instance, he organized the journeys of diplomats and in cooperation with his wife, he managed the affairs of international relief work.
After the war he became an auditor. Carl Lutz took this photo in the garden of his residence in 1944.
ETH Archiv für Zeitgeschichte

Carl Lutz (ül) 1916-ban testvérével Walterrel
Ágnes Hirschi gyűjteménye

Carl Lutz (sitting) with his brother, Walter in 1916
Ágnes Hirschi's collection

Carl Lutz családjaival Washingtonban 1934. szeptember 30.
(Balról: Émi és testvére, Gertrud, Carl Lutz, Emma nővére és Alice,
az unokaháza)
Agnes Hirsch gyűjteménye

1. A Carl Lutz felvételeiből összeállított családi és munkahelyi fotók plakátokon

2. Carl Lutz már Svájcban

3. Carl Lutz az első feleségével 1943 körül, a budai Duna-parton

4. Carl Lutz és a sofőrje, gyakran állt meg a diplomáciai kocsi a segítségre szorulókkal mellett

szakot. Hatalmas szívű, zsidómentő akcióról beszéltek a második világháború idején. A túlélők közül néhányan élnek még. Kéttucatnyit kerestünk fel közülük, akik azóta szétszórva élnek a világban. Talán ők tudják, miért döntött úgy Carl Lutz, hogy a félrenézés helyett *Pal Mordechai Fleischer belsőépítész, Tel Aviv*: – A zsidók szabadon élhettek akkoriban. Nem féltek, s még nem kellett sárga csillagot sem viselniük. Budapest sziget volt Európában, ahová el lehetett menekülni.

Rendező: – Ágnes és Magda beköltözhetett Lutz konzulhoz és feleségéhez, Gertrúdhhoz az egyik kis, földszinti, szolgálati lakásba. Így mindketten folyamatos diplomáciai védelmet élveztek. Trudy és Carl jól választotta ki lakóhelyét. A Brit Nagykövetség ötvenszobás reprezentatív épületéből csodálatos kilátás nyílt a Dunára és a Parlamentre. Fejedelmi életük volt.

Agnes: – A kilátás most is fantasztikus. Ez itt a Leicája, amelyet mindig magával hordott. Még a háború alatt is. Most a rezidencia első emeleti teraszán vagyunk. Itt lakott a Lutz család. Lutz folyton fényképezni akart innen.

Rendező: – Carl Lutz szenvedélyes és ambiciózus fényképész volt, a fényképeit jól megkomponálta, a jeleneteket jól beállította. Már a harmincas években vásárolt egy tizenhat milliméteres kamerát. Akkoriban, amikor beleszeretett első feleségébe, Trudyba. Carl és Trudy élete eleinte idillikus volt Budapesten, miközben Európa lángokban állt. Magyarországot később, ám sokkal hevesebben érte el a világégés. Német csapatok a Budapest felé vezető úton. A náci Margaréta-hadműveletnek nevezték Magyarország megszállását. A szövetségeseknek ki kellett állniuk egymás mellett. A második Olaszországot megakadályozandó, meg kellett erősíteni a keleti frontot. Nem volt ellenállás. Horthy Miklós is együttműködött. Heller Ágnes filozófus tizenöt éves volt a német bevonulás estéjén, s feltétlenül meg akarta hallgatni Stravinsky Tűzmadarát.

Heller Ágnes (németül beszél, magyar felirattal): – Azt mondtam az apámnak, illetve a szüleimnek, talán ez az utolsó alkalom, hogy elmehetek egy koncertre. És amikor kijöttem a koncertről, már ott voltak a tankok. 1944. március 19-én tudtam, hogy halálra ítélték. Meg voltam győződve róla, hogy meg fogok halni. Csak azt nem tudtam, hogy pontosan mikor fognak megölni.

Paul Lendvai újságíró, Bécs: – A magyar Endlösungot nagyon gyorsan hajtották végre, egy hosszú és relatív biztonságos időszak után. A holokauszt történetében egyedülállóan gyors és radikális volt az, ami Magyarországon történt.

Rendező: – Azon a napon érkezett meg Eichmann is a Nyugati pályaudvarra.

Alex Schlesinger mérnök, Houston: – Még nem tudtuk, milyen jelentőséggel bír ez, hogy

Eichmann mit jelent a budapesti zsidók számára. Később tudtuk meg a keserű igazságot.

Rendező: – A magyar zsidók deportálása „főnöki” feladat volt. Carl Lutz hirtelen a holokauszt fő logisztikusaival találta szemben magát.

Agnes: – A magyar zsidóság volt az utolsó csoport, amelyet Adolf Eichmann még meg akart semmisíteni. A háború előtt még nyolcszáz ezer zsidó élt Magyarországon. Ez olyan nagy szám volt, hogy egyedül akarta felügyelni az egészet. A Svábhegyen volt az irodája, ott is lakott, s onnan irányította a deportálásokat.

Rendező: – A keleti fronton elszenvedett vereségek után a náci legalább a megszállt területeken diadalmaskodni akartak a zsidók felett. A deportálások először a megyékben kezdődnek meg, Budapesten kívül. Német alapaossággal és hatékonysággal, de a készséges, helyi erők támogatásával.

Leslie Blau képviselő, New York: – A németek attól kezdve, hogy bejöttek, mindent elkövettek azért, hogy a területüket úgymond zsidómentessé tegyék. Ez még annál is fontosabb volt, hogy az oroszokkal háborúztak.

Rendező: – 1944 áprilisától mindössze tizenkét hét alatt a náci és a belföldi segítők négyszázharminchétezer magyar zsidót deportáltak Auschwitzba. A legtöbbjükét azonnal a gázkamrákba küldték. Az emberek soha nem látott méretű, ipari megsemmisítése látán valami történt Lutzcal. Hirtelen ugyanis mindent egy lapra tett fel. Távozási hozzájárulást szerez a britektől nyolcezer zsidóegység számára Budapestről Palesztinába. Ezzel a kérelemmel keresi fel Adolf Eichmann. A hagyatékában találtam két tizenhat milliméteres filmet, amelyeken eddig nyilvánosságra nem hozott anyagok voltak. Az interjúban Lutz néhány hónappal a halála előtt beszélt arról a találkozásról Adolf Eichmann-nal.

Carl Lutz: – Elegáns, német tiszt volt, ezért azt mertem mondani Eichmann-nak: „Alezredes úr, most olyat mondok önnek, ami meg fogja lepni. Ha ön zsidó lenne, ön is hozzám jönne.” Fel volt háborodva, s azt mondta: „A teremburáját, magának aztán van bátorsága ilyen mondani nekem.” Mire én azt válaszoltam: „Számomra csak emberek léteznek, akik menteni akarják az életüket. Nincs német, zsidó, nincs svájci, úgyhogy ennek megfelelően értékeljen engem.”

Agnes: – Akkoriban nem beszélt velem erről a találkozásról, hiszen kislány voltam. Később viszont többször is említette ezt a találkozót. Eichmann brutális férfi volt. Sok munkát fektetett abba, hogy szót értsen egy ilyen emberrel.

Rendező: – Lutz később azt mesélte, hogy Eichmann kinevette őt, Mózeshez hasonlított, aki a népet át akarta vezetni a Vörös-tengeren. De ő nem hagyta megfélemlíteni magát. Azt is tudta, hogy a náci számára

nem ismeretlen a személye. Magyarországon előtte ugyanis hat éven át Palesztinában dolgozott, s diplomataként jó szolgálatot tett többek között a németeknek is. 1939-ben, a háború kitörésekor Svájc vette át a német érdekek képviselését Angliával szemben, amely addig megbízottként igazgatta Palesztinát. Lutz kiváló munkát végzett. Véggimerülésig foglalkozott a német érdekek védelmével. A szorgos diplomata dicséretét még a Führer berlini főhadiszállásán is meghallották. A támogatott németek között voltak zsidók is, akik még időben ki tudtak utazni Palesztinába. Lutz több filmtekercsen örökítette meg a Szentföldre boldogan megérkező embereket. Palesztina már akkor is löporos hordó volt a népek keveredése miatt. Lutz egy súlyos bűncselekmény szemtanújává vált.

Agnes: – Végignézte, ahogy az arabok megkövezték egy zsidót. Ez nagyon mély benyomást tett rá. Könnyen lehet, hogy ez az élmény vitte rá, hogy segítsen a zsidóknak.

Rendező: Később Lutz azt írta fivérének, hogy egy nap még felemeli a hangját a zsidók védelmében. Egyszer. Nos, 1944-ben Budapesten eljött ez a pillanat. Beváltotta ígéretét. Még akkor is, ha az ellenfelét Adolf Eichmann-nak hívták.

Carl Lutz: – Azt mondta nekem: „Ez lehetetlen. Ez a hatáskörömön kívül esik. Az én zsidó transzportjaim Keletre mennek. Himmlernek kell döntenie.” Himmler viszont azt mondta, hogy a Führernek kell jóváhagynia. Csakhogy ő Berlinben volt. Úgy gondoltam, hogy minden elveszett, de három-négy nap múlva mégis csak megérkezett a Führer válasza, amely így hangzott: „Ha ő az az ember, aki olyan kielégítően védte az érdekeinket Palesztinában, akkor készséggel teljesítem a kívánságát.”

Rendező: – A váratlan beleegyezés után Lutz haladéktalanul munkához látott, s kidolgozott egy védettséget adó menlevélrendszert. Ehhez minden embert kétszer regisztráltak. Egyszer a kollektív útlevélhez, amely Lutz találmánya volt, s ezresével gyűjtötte össze az embereket. Illetve egyszer a személyes dokumentumhoz, amelyet a razziák során felmutathattak. Ilyen volt a Budapesti Svájci Nagykövetség fejleces papírjára írt és pecsétjével ellátott menlevél. Ezek a dokumentumok jogilag gyenge lábakon álltak, s Bern soha nem hagyta jóvá őket. Konrád György író, a német könyvszakma Béke-díjasa az utolsó pillanatban került el a vidéki deportálást. Találtam egy önéletrajzi elbeszélést, amelyben Konrád leírta, hogy unokafivérével hogyan vágott át Budapesten, s hogyan jutottak svájci védlevélhez.

Konrád György író: – Az állt rajta, hogy kivándorolhatunk Svájcba, feltéve, ha a kö-

rülmények is megengedik, addig viszont a Confoederatio Helvetica védelmét élvezzük. Nem volt rajta sok szöveg.

Laszlo Mordechai Kremer kémia professzor, Jeruzsálem: – Az a helyzet, hogy ez a svájci menlevél mentette meg az anyám és a nagynéném életét. Az utcán megállították, hogy koncentrációs táborba küldjék őket, de azt mondták, hogy svájci védelem alatt állunk. Mire a katona azt válaszolta: „Kifelé a sorból, mielőtt meggondolom magam!”

André Sirtes Sharon történész, Emmenbrücke: – A nagybátyám svájci útlevelet kapott Carl Lutztól az anyám és a gyermekei számára. És át akarta adni ezeket az iratokat az anyámnak. De a magyar nácik és a katonák megakadályozták ezt, noha neki is svájci menlevele volt.

Vámos György történész: – Ezek nagyon fontos iratok számomra, a túlélésnek a bizonyítékai, de hát bizonyítéknak leginkább itt vagyok én.

Rendező: – A védelmet keresők lerohanták a külföldi érdekek hivatalát. Carl Lutz alig tudott belépni az irodájába, hogy elintézzé napi, diplomáciai teendőit, ezért az iroda közlelésében kibérelt egy üresen álló üveggyárat, s kinevezte a Svájci Nagykövetség kirendeltségének.

Agnes: – A szüleim házának a közelében járunk, egy ugrásnyira van innen. Ott van a piac, ahová anyám mindennap vásárolni járt. Kiskorom óta ismerem az Üvegházat, láttuk, ahogy itt az emberek kígyózó sorban állnak.

Rendező: – Lutz fényképet készített a Leicájával az Üvegház előtt várakozó tömegről. Odabent harminc zsidó önkéntes éjt nappallá téve állította ki a svájci védleveleket. Ismerettséggel vagy szerencsével lehetett ezekhez hozzájutni. Megtudtam, hogy az egykori, budapesti főrabbi is az Üvegházban élt túl a történeteket.

Schweitzer József nyugalmazott főrabbi, Budapest: – Nem volt a dolog egyszerű, mert óriási tömeg állt a papírokért, úgy látszott, hogy lehetetlen bejutni. De ott a Jóisten megint mellém állt, mert egy barátom és kollégám állt a kapuban, aki kicsit föllentve azt mondotta, hogy már régen várunk téged, gyere, gyere, s behúzott a tömegen át, így bent voltam.

Robert Lindenblatt üzletember, New York: – Emlékszem, hogy sorolták a neveket, akik bemehettek, s mi vártunk és vártunk, hogy szólítsanak minket. Amikor végre a mi nevünk is elhangzott, megkönnyebbültünk. Úgy éreztük, hogy megmenekültünk.

Rendező: – Lutz éjjel-nappal úton volt, s kockázatos, diplomáciai játékot üzött. Megfenyegette Horthyt, hogy a svájci bankokban blokkolni fogják a magyar aranykészleteket, ha nem tartják tiszteletben a svájci védleveleket. A berni elöljárókat viszont csak szelektíven és postai úton értesítette a tevékenységéről.

Azt remélte, hogy ha gyorsan befejeződik a háború, az őt is megmenti. A Brit Követtségén pedig két nő várta. A felesége és a nagy szerelme. Egyforma virágcsokorral próbálta mindkettőt felvidítani. Csakhogy minden rosszra fordult.

Alex Schlesinger mérnök, Houston: – 1944. október 15-e bevésődött az emlékezetembe. A mai napig óráról órára emlékszem rá.

Rendező: – Egy napfényes, őszi napon felgyorsultak az események. A magyar marionettkormány Horthy Miklós vezetésével hátat fordított a náci Németországnak, s békepaktumot készült aláírni Oroszországgal. A nácik néhány órával később visszavágtak. Elrabolták Horthy fiát, ezzel lemondásra kényszerítették őt, s a nyilaskereszteseket segítették hatalomra. A Magyar Nemzeti Szocialistákat és vezérüket, Szálasi Ferencet. A zsidók cseberből vederbe estek. A nyilasok soha nem látott mértékű pusztítást vittek végbe. Ezernyi zsidót tereltek a Duna-partra, ahol megölték őket.

Robert Lindenblatt üzletember, New York: – Le kellett vennünk a cipőnket. Utána elkezdtek tarkón löni az embereket, majd a vízbe dobták őket. És csodával határos módon egyszer csak óriási bombázás kezdődött. Karácsony körül lehetett. Az angolok és az amerikaiak bombázni kezdték Budapestet. A nyilasok pedig féltek, otthagytak minket. Elfutottak, hogy menedéket keressenek. Abban a pillanatban számunkra, még gyermekek számára is mindegy volt, hogy egy tarkólövés végez velünk, vagy egy bomba, s úgy halunk meg. Mindig mondom, hogy nem maga a halálfélelem volt a legrosszabb ebben az egészben, hanem az, hogy nem emberként bántak velünk. Elvették tőlünk az emberi méltóságunkat.

Rendező: – Carl Lutz egyik este szemtanúja lett egy ilyen Duna-parti kivégzésnek. Későn érkezett, már semmit sem tehetett az áldozatokért.

Agnes: – Észrevette, hogy egy fiatal nő feje folyton felbukkan a víz felszínén. Nyilvánvalóan még életben volt. Lejjebb, a Duna alsó szakaszánál megfogták és kihúzták a vízből. Súlyosan megsebesült a hasán.

Elizabeth Rieder pszichiáter, New York: – Szerencsére a víz nagyon hideg volt, s valahogy elállította a vérzést. És Lutz konzul bevittette őt a fekete autójával.

Agnes: – A Szabadság térre vitte a nőt. Tudta, hogy ott van egy zsidó sebész, aki el tudná látni. És a nő túlélte.

Rendező: – Minél durvábban tomboltak a nyilasok, annál fontosabbakká váltak a menlevelek. A svájci védlevelek iránti igény jóval meghaladta a kínálatot. Carl Lutz többszörösen túllépte a Hitler által jóváhagyott mennyiséget.

Agnes: – Eichmann nem vette észre azonnal, hogy több mint nyolcezer menlevelet adtak ki. Lutz ezt nagyon ügyesen csinálta.

Az útleveleket mindig csak 1-től 1944-ig számozták. Az akkori budapesti káoszban eltartott egy ideig, hála istennek, jó néhány hónapig, mire a németek észrevették, hogy hamis menlevelek is forgalomban vannak. Illetve nem is hamisak voltak, hiszen ezeket nem hamisították, csak jóval több volt belőlük az engedélyezetténél.

Rendező: – Ezzel egy időben a cionista szervezetek is hamisítani kezdték a svájci menleveleket. A végén állítólag csaknem százezer hamisítvány létezett.

Rendező: – 1944 novemberében a nyilasok elkezdtek összegyűjteni a zsidókat, hogy útnak indítsák őket a haláltáborokba. Több ezer embert vittek egy városszéli téglagyárba. Onnan egyenesen Auschwitzba indultak a vonatok.

Jehuda Lindenblatt üzletember, New York: – Mindenkinek fel kellett tennie a kezét. Úgy mentek végig a városon. Szóval tudtam, hogy mi lesz ebből. Hogy eljön a mi időnk. De nem féltem. Olyan voltam, mint egy felnőtt. De utána és azóta is olyan vagyok, mint egy gyermek. Elvesztettem a gyermekkoromat, most így kompenzálom.

Rendező: – A téglagyárban sok zsidó muto-gatta a svájci menlevelét. Igaziakat, valamint a jó és az ügyetlen hamisítványokat. A náciknak eszükbe jutott egy egyszerű, ám galád ötlet. Az éjszaka közepén kirángatták Lutzot és feleségét az ágyból, s elvitték őket a téglagyárba.

Carl Lutz: – Elvittek oda, hogy megállapítsam, melyik menlevél valódi, s melyik hamisítvány. Rettentő érzés volt, halálba küldtem az embereket. El se tudják képzelni!

Agnes: – Alig tudta kiheverni ezt az élményt. Folyton erről mesélt. Borzasztóan foglalkoztatta, s élete végéig terhelte a lelkiismeretét.

Rendező: – Carl Lutz lakóházakat vett svájci, diplomáciai védelem alá Budapest belvárosában, hogy meg tudja védeni a menlevelekkel rendelkező zsidókat a nácik túlkapasaitól. Összesen hetvenkét épületben tizenhátezer zsidó nyert menedéket. Lutz a menleveleket kiállító Üvegház kapuját is kinyitatta. Az épület azonnal megtelt kétségbeesett emberekkel.

Agnes: – Minden szabad centiméteren emberek ültek. Összesen háromezren. De mivel ez diplomáciai szempontból nem Magyarországnak számított, itt biztonságban érezték magukat. A legtöbbjüknek már nem volt lakása, ezért egyszerűen itt maradtak. Abban reménykedtek, hogy hamarosan vége a háborúnak. Nem tart majd olyan sokáig, mint ameddig végül is tartott.

Elizabeth Rieder pszichiáter, New York: – A szomszédos házak tetején légelhárító ütegek állomásoztak. Onnan lőtték az alacsonyan szálló gépeket. Ezért sok üvegcszilánk esett az ételbe. Emlékszem, hogy egyszer paradi-

1

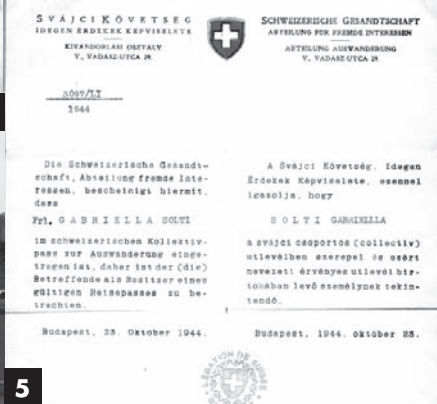
2

3

4

5

1. Carl Lutz felvétele helyettesével, Hans Steinerrel a Szabadság tér 12. szám alatti munkahelye előtt
2. Carl Lutz felvételei az ostrom idején
3. Carl Lutz az ostrom után a lebombázott rezidencia pincéjében
4. Carl Lutz a munkatársaival a követségi irodájában
5. A svájci védlevél az életet jelentő pecséttel
6. Tömeg az Üvegház előtt a védlevelekért
7. Részlet a budapesti Carl Lutz-emlék-szobából
8. A menedéket jelentő Üvegház (a legfontosabb Carl Lutz házaai közül) az 1930-as évek körül
9. Carl Lutz emlékműve Budapesten

7

6

9

csomleves volt üvegszilánkokkal. És mi kiöpködtük őket.

Jehuda Lindenblatt útletember, New York: – Olyan volt, mintha milliónyi tűn aludtunk volna. Befűrödtek a testünkbe. Időnként felébredek, s még mindig érzem, hogy milyen volt. Még hetven év után is.

Rendező: – Carl Lutz nem lehetett ott mindenhol. A fosztogató nyilasok rendszeresen megrohanták a svájci, védett házakat. Az éjszaka közepén kellett kivonulnia, hogy védje az embereket. Az Üvegházat sem kímélték.

Elizabeth Rieder pszichiáter, New York: – Lövéseket és kiáltásokat hallottunk. A nyilasok betörték, s elkezdtek kiterelni az embereket az utcára, hogy majd a Dunához vigyék őket.

George Lindenblatt: – Mindenkit kitereltek az utcára abból a házból. Mi, gyermekek már odafent eldöntöttük, hogy ha a Dunához visznek minket, akkor elrohanunk a szélrózsa minden irányába, így valaki majd csak túléli közülünk.

Elizabeth Rieder pszichiáter, New York: – Sajnos, az apám volt az egyik áldozat, akit aznap lelőttek. Három embert lőttek le aznap.

Schweitzer József nyugalmazott főrabbi, Budapest: – Lutz konzul nagyon groteszk módon, de német katonákkal, akik tudták már, hogy vége az ügynek, s igyekeztek jó pontokat szerezni, valahogy német katonákkal üzette el a nyilasokat, s visszamehetett mindenki a házába.

Rendező: – A front pusztításának zaját ekkor már Budapestről is hallani lehetett. A főváros körül bezárult az ostromgyűrű. Hitler végvárát nyilvánította Budapestet, amelyet az utolsó emberig védeni kell. Zsidókat vezényeltek kényszerszolgálatra, hogy védőárkokat ássanak a főváros körül. Közöttük volt az akkor tizenhat éves Alex Schlesinger is. Amikor előadták nekem a történetét, alig hittem a fülemnek. Ám látogatásom után eloszlott minden kétségem. Alex és barátja, Tamás a kényszerszolgálatból hazafelé felvett és megevett két rothadásnak indult sárgarépát. Elkapták és golyó általi halálra ítélték őket. Előtte azonban kényszerítették őket, hogy megássák a saját sírjukat. A mai napig nem tudják, hogy ki értesítette Carl Lutzot.

Alex Schlesinger mérnök, Houston: – Megérkezett egy kocsis. Tamás azt mondta, hogy megjött a Vöröskereszt. „Nézd, itt van a Vöröskereszt!” Én odanééztem, de az nem a Vöröskereszt volt. A Vöröskereszt jele a fehér zászló rajta a piros kereszt. Ez viszont egy svájci zászló volt, piros alapon fehér kereszttel. Megállt az autó, de a katonák még mindig kiabáltak. „Ássatok! Ássatok, bűdös zsidók!” Én izzadtam, mint a ló, s lapátoltam. Aztán a két katona végül belékölt a kocsiba. Én a sofőr mögött ültem, Tamás pedig az üres ülés mögé ült. Aztán beszállt a kocsiba egy férfi. Valami olyasmit mondott, hogy: „Fiúk, most már mindketten biztonságban vagytok! Biztonságban vagytok!” Becsapta az ajtót, s elindultunk. És én úgy éreztem, hogy visszakaptam az életemet.

Agnes: – Ez volt itt a nappali. Egy hatalmas szoba, 1944-ben itt ünnepeltük meg utoljára a karácsonyt. Körülbelül ott állt egy csodálatos fa, alatta ajándékok. És emlékszem, hogy volt finom, karácsonyi vacsora is. A szörnyű körülmények ellenére Lutz nem akart lemondani erről. Még aznap este újból le kellett mennünk a légópincébe, mert jött a riasztás. Az ajándékozás után Lutz, Trudy, Ágnes és Magda lemenekül a Brit Nagykövetség pincéjébe. Együtt a személyzet többi tagjával és a kibombázott szomszédokkal. Karácsony szombatján bezárult Budapesten az ostromgyűrű. Eichmann még 24-én éppen időben hagyta el a fővárost. A városban csupán nyolcszáz ezer civil, illetve a német–magyar csapatok maradtak. A város kapujában pedig már ott állt a kétszeres túlerőben levő Vörös Hadsereg. A nácik visszavonultak a budai dombok közé. Ostoba módon épp a Brit Nagykövetség közelébe. Itt súlyos harcok dúltak. Szinte egyetlen ház sem maradt sértetlenül a környéken. Ennek az volt az oka, hogy épp alattunk, az egykori dominikánus kolostorban rendezték be a német katonai kórházat. Ahogy lenézek, még most is hallok a katonák nyöszörgését.

Rendező: – Lutz és társai csaknem nyolc hétig maradtak bezárva a rezidencia pincéjébe. Lassan kifogytak az élelemből és a világításból. Miközben odakint lángba borult a város, Lutz a pincében két nő között élte az életét. A felesége, Gertrúd és a házvezetőnője között. Magda fekhelye közvetlenül Carl és hitvese ágya mellett állt. Csupán egy vékony függöny volt közöttük.

Agnes: – Szerelmes volt anyámba. Ezt Lutz

Carl Lutz
az utolsó
interjú
idején

asszony, Gertrúd is észrevette. És lehet, hogy időnként átlesett a függönyön, de nem történt semmi komoly. Ő nagyon puritán férfi volt. Szigorú erkölcs szerint élt. Amíg nő ember volt, nem csalta meg a feleségét.

Rendező: – Budapest ostroma százhatvan ezer emberéletet követelt. A Vörös Hadsereg először a Duna környékén levő síkság épületeit szabadította fel. Január közepén érték el az Üvegházat.

Leslie Blau képviselő, New York: – Én voltam az, aki beengedtem az első, orosz katonát. Sosem fogom elfelejteni azt a pillanatot.

Heller Ágnes: – Átöleltük és megcsókoltuk egymást. Itt voltak az oroszok. Az volt a felszabadulás pillanata. Tudom, hogy az oroszok a legtöbb magyar számára nem felszabadítók voltak, de számunkra igen. Azt is meg kellett tanulnom, hogy a felszabadítás után nem feltétlenül következik a szabadság.

Jehuda Lindenblatt útletember, New York: – Ha ők nem jönnek, néhány hónappal később már nem lett volna egyetlen zsidó sem Magyarországon. Sztálin nem volt jó ember, de ő mentette meg az életemet.

George Lindenblatt: – Hatszáz ezer zsidót öltek meg hat hónap alatt.

LEXIKON: Carl Lutz svájci diplomata: Svájc, Walzenhausen,

1895. március 30. – Bern, 1975. február 13.

Sokgyermekes, metodista családban nőtt fel maga is mélyen vallásos metodistaként, s kezdetben lelkész akart lenni. 1913-ban az Egyesült Államokba költözött, ahol 1918 és 1920 között a Missouri állambeli Warrentonban a Central Wesleyan College-ben tanult. 1920-tól a George Washington Egyetem hallgatója volt, ahol 1924-ben szerzett diplomát. Tanulmányai idején a washingtoni svájci követség tanácsosa. 1935 és 1941 között svájci alkonzul volt az akkor Palesztinához tartozó Jaffában. 1942 és 1945 között a budapesti svájci követség külföldi érdekeket képviselő osztályának vezetője. (Svájc látta el a Magyarországgal hadban álló tizenégy ország képviselőjét.) Az 1942-es alkonzuli kinevezése után Lutz megkezdte az együttműködést a Zsidó Ügynökséggel, hogy svájci papirokkal tegyék lehetővé zsidó gyermekek kivándorlását Palesztinába. Az 1944-es náci megszálláskor a magyar kormánnyal és a nácikkal megállapodott, hogy nyolcezer ember kivándorlásához állíthasson ki megfelelő védettséget nyújtó papírokat. Lutz szándékosan félreértelmezte a megállapodást, s végül sok tízezernyi ilyen védlevelet adott ki. Ezen felül hetvenhat lakóházat nyilvánított svájci védelem alatt állónak Budapesten. Ezek egyike a Vadász utca 29. szám alatt található Üvegház, ahol körülbelül háromezer zsidó talált menedéket. Lutz diplomátával szorosan együttműködött a magyarországi zsidó fiatalok egy csoportja, a Hashomer Hatzioni nevű szervezete. Az igazolványok elkészítését és szétosztását Grossmann Sándor (Alexander Grossmann) vezetésével ők hajtották végre. Lutz szorosan együttműködött más országok diplomataival is, így Raoul Wallenberggel, Angelo Rotta apostoli nuncissal és Friedrich Bornnal, a Vöröskereszt nemzetközi bizottságának delegáltjával. A metodista diplomata budapesti évei alatt kapcsolatot ápolt a VI. kerületi Pesti Metodista Gyülekezettel, s baráti szálak fűzték annak lelkészéhez, Hecker Ádámhoz. Becslések szerint a megmaradt, összességében kétszáz ezres fővárosi zsidóság egyharmadának, több mint hatvanezer embernek a megmentéséhez járult hozzá. A háború után 1954-ig Bernben és Zürichben dolgozott. Itt sokáig azzal vádolták, hogy túllépte hatáskörét, de 1957-ben a svájci kormány végül elismerte érdemeit. 1964-ben az izraeli Jad Vasem Intézetől megkapta a Világ Igaza kitüntetését, az egyetlen elismerést, amelyet bátor tetteiért valaha kapott. 1991-ben az egykori, budapesti gettó bejáratánál emlékművet emeltek a tiszteletére. A Vadász utca 29. szám alatt a Carl Lutz Alapítvány 2005-ben emlékszobát nyitott. 2010 óta az újpesti alsó rakpart a Dráva utca és a Margit híd közötti szakasza viseli Carl Lutz nevét.

Rendező: – Miközben az Üvegház és a város nagy része felszabadult, a Brit Nagykövetség pincéjében még további egy hónapig tartott a szenvedés. A nácik február 12-én kapituláltak. Carl Lutz egy svájci zászlóval és diplomata útlevelel várta az orosz katonákat. Durván félrelökték, s a Vörös Hadsereg katonái benyomultak a pincébe.

Agnes: – Züllött egy társaság volt. Több hete folyamatosan harcoltak. Hosszú volt a szakálluk, mocskos a csizmájuk. Berontottak a pincébe, s kiabáltak. „Császi, császi! Ide az órákat!” Az órák mellett kizárólag az alkohol érdekelte őket. Átkutattak mindent, de nem találtak alkoholt, csak anyám kölnivízét. Még azt is megitták. Amikor két hónap után végre elhagyhattuk a pincét, úgy jöttünk elő, mint az ázott ürgek. Akkor készítette apám ezt a csoportképet.

Rendező: – A fotón az emberek furcsán megindultnak látszanak. Azért, mert megmelegültek a haláltól. Kíváncsi vagyok, hogy vajon hogyan magyarázták meg maguknak a saját és a többiek csodával határos túlélését.

Laszlo Mordechai Kremer kémia professzor, Jeruzsálem: – Minden gyilkos, aki büntetlenül megúszta, az Isten tévedése. Szerencse! Szerencse! Hogyan lehetne belekeverni ebbe Istent? Ez a sok halott, gyermek, idős ember és ártatlan, akiket meggyilkoltak, ez nem Isten műve.

Elizabeth Rieder pszichiáter, New York: – Mi ortodox zsidók vagyunk, ezért úgy hiszünk, hogy minden, ami történik, az Isten műve. De nem értjük a miértet. Miért hagyta, hogy ez megtörténjék? Ez sokszor kínozt engem.

Rendező: – A szovjetek számos semleges ország diplomatáját kiutasították Magyarországról. Azzal vádolták őket, hogy együttműködtek a nációkkal. Lutzot Trudyval és több diplomatával együtt biztonságos úton Isztambulba vitték. Utána a hajó továbbindult a Földközi-tengeren. Ami Carl Lutz tizenhat milliméteres felvételén nyaralásnak látszik, az valójában egy kockázatos hajóút az aknákkal elárasztott vizeken. Április 30-án a diplomaták partot értek Lisszabonban. A Svájci Nagykövetségen tudták meg, hogy Adolf Hitler öngyilkos lett. Ezután a svájci delegáció busszal tért vissza a hazájába.

Carl Lutz: – A lisszaboni, svájci nagykövetség értesítette Bernt. Aztán, amikor másnap megérkeztünk, arra számítottam, vagy azt reméltem, hogy ott várnak majd minket a sajtó képviselői, de legfőképpen a politikai pártok képviselői. De nagy csalódás ért, mert a hazám egyetlen üdvözlése ez volt: „Van valami elvámolnivalójuk?”

Agnes: – Azt gondolta, hogy Bernben majd fogadják őt. Hogy megköszönik neki mindazt, amit tett. De akkoriban egyáltalán nem ez volt a helyzet. Épp ellenkezőleg! Igen kicsinyesek voltak. A költségeinek elszámolásakor

például megkérdezték, hogy: tényleg szükség volt-e meginni ennyi narancslevet? Azzal vádolták, hogy túlságosan könnyelmű volt. Ez is azt mutatja, hogy fogalmuk sem volt semmiről.

Rendező: – Miután visszatért hazájába, Lutz elvált a feleségétől, s Budapesten feleségül vette Magdát. Ezután Ágnessel hármasan újból visszatértek Svájcba. Lutz büszkén mutatta meg hazáját új feleségének. A második, együtt töltött tavaszt alaposan dokumentálta a kamerájával. Lutz magánéleti boldogságát azonban beárnyékolta berni feletteseinek közönye. Semmibe vették a budapesti mentőakcióról szóló jelentéseit. A menlevelek kiállítása miatt hatáskörtúllépéssel vádolták, megrovásban részesítették, majd lefokozták. Carl Lutz idegösszeomlást kapott, és szanatóriumba vonult.

Carl Lutz: – Egy szövetségi bíró ezt mondta nekem: „Nem kapta volna meg az engedélyt, hogy végrehajtsa ezt a mentőakciót.” Erre én ezt válaszoltam: „Tisztelt Bíró Úr! Ha egy fuldoklót látok, aki kinyújtja felém a karját, előbb engedélyt kell kérnem öntől, hogy megmenthetem-e, vagy sem?”

Rendező: – A külföldi megbecsülések ellenére Carl Lutz a hazájában nem kapta meg az elismerést, s ennek lassan megszállottjává vált. Ezt a sértettséget soha nem tudta feldolgozni. És rányomta a bélyegét a Magdával kötött házasságára is.

Agnes: – Carl Lutz félisten volt Budapesten. Rezidenciája és személyzete volt. Itt viszont csak egy kis hivatalnok volt a Parlamentben. Anyám valahogy másként képzelte el ezt az egészet. Nagy csalódás volt ez a számára. Magda nem érezte boldognak magát Lutz oldalán. Távol a hazájától és a barátaitól egyre depressziósabb lett. Majd a hatvanas évek végén öngyilkosságot követett el. Lutz 1975-ben halt meg magányosan, elkeseredetten, anélkül, hogy Svájc hivatalosan is elismerte volna az érdemeit.

Carl Lutz: – Nem, soha nem köszönték meg nekem. Azt mondták: „Szerencséje volt, hogy jól jött ki belőle, s hogy túlélte a háborút Budapesten.” Ez minden. Egyetlen kormánytag sem fogott velem kezét.

Rendező: – Carl Lutz alkonzul segítségével hatvanezer-hetvenezer zsidó élte túl a holokausztot Budapesten. Svájc húszezer menekültet utasított vissza a határaitól a második világháborúban. 1995-ben, húsz évvel a halála után Carl Lutzot és Paul Grüningert hivatalosan is rehabilitálták. Lutz felesége, Gertrúd 1995. július 2-án halt meg útban egy televíziós beszélgetésre, amely Carl Lutz tevékenységét értékelte volna. ♦♦

(A dokumentumfilm záróképében a filmben szereplő túlélők mondanak sorra köszönetet Carl Lutznak az életükért, a maguk és a leszármazottaik nevében.)

RÉFI JÁNOS EMLÉK

Szeptember huszonkettő –
szép őszi alkony.
Téged idéz minden.
Fönn, a hegygerincen
kezembe rejtem arcom.

SZONETT A HALOTT MESTERHEZ

Már megnyugodtál. Én is megnyugodtam.
Nem háborgat többé senki, semmi.
De hiányzol, az elmúlt napokban
rád gondoltam. Nem tudlak feledni.

Velem vagy, kísérsz, üződ csüggedésem,
s kezdednek árnyát mindmáig fogom.
Bár meghaltál, én úgy hiszem, hogy mégsem.
Fényed átsüt setét világokon.

Óh merre jársz? Az Istent megtaláltad?
Sorsod mi lett? A boldogság, a bánat?
Felelj nekem, ha tudsz üzeni még!

Magához vett e legutolsó század.
Nem ér utol hír, bú, öröm, gyalázat.
S e szonett se már – elkésett ígék.

FOHÁSZ FALUDY GYÖRGY LELKÉÉRT

A gyors idő, az őszi sár
egészen eltakarta,
de álmaimba visszajár
hippokratészi arca.

Feléd igyekszik félúton
a csillagűrön által.
Irgalmaz néki Jézusom
vérednek harmatával!

SEREGÉLYESI JÁNOS

Szellemi tehetségeink joga

A szerzői jogok jövője 10.

A magyar szerzői jogok alakulása külföldi minták alapján történt. Ez nem baj, ha a külföldi minta jó. Ismerjük el, általában jó volt.

Arra, hogy hiányzik ilyen törvény, Toldy Ferenc hívta fel a figyelmet. 1840-ben készített egy tanulmányt, amelyet Szemere Bertalan 1844-ben dolgozott át törvénytervezetté. Nem rajtuk múlt, hogy a tervezet elkallódott a bécsi udvar rejtélyes adminisztrációjában. Szemere a Pesti Hírlapban részletesen tájékoztatta a közvéleményt a jogszabály kezdeményezéséről. Ezzel kapcsolatban néhány, elgondolkoztató dologra hívta fel a figyelmet. A fejlett, polgári társadalomban a szellemi érték iparággá válik. A könyvszakma munkát ad a papíriparnak, a nyomdaiparnak és a könyvkereskedelemnek.

Az 1850-es években kénytelenek voltak átvenni az osztrák, szerzői jogi törvényt, ám az 1867-es kiegyezés ismét lehetőséget teremtett a hazai jogalkotásnak. A reformkor nagy egyéniségei közül még élt Toldy Ferenc. Ismét felvetette a szerzői jog törvényi rendezésének kérdését, de a különféle bizottságok kényelmes alakulatait és vitáit már nem tudta végigkísérni. 1876-ban Arany László, mint jogász kapta a feladatot. Készítsen törvénytervezetet. Arany érdekes szempontokra hívta fel a figyelmet. Az írókat és más alkotókat megillető védelmi időre elég a harminc év. Ezalatt eldől, hogy kinek az alkotása időálló. További tízéves bizottságosdi és ülésezgetés után végre 1884-ben megszületik az első, magyar, szerzői jogi törvény. A védelmi idő, elsősorban Jókai felszólalásának hatására, ötven év lett.

A szerzői jogi igények fejlődése nemzetközi megállapodást kívánt. 1886-ban megszületik a Berni Unió Egyezmény a szerzői jogok nemzetközi védelmére. Ez minden szerződő tagállamnak a saját országban élvezett szerzői jogok kölcsönös megadását tette lehetővé. A BUE is az ötvenéves védelmi időt ajánlotta. A Monarchia nem csatlakozott ehhez, de alapelveit figyelembe vette. Nem csak a szerzői jogok törvényének érdekessége, hogy később, 1920-ban az úgymond trianoni békeszerződés kötelezte a Monarchia szétvált országait, így Magyarországot is, a Berni Unióhoz való csatlakozáshoz. 1921-ben erre tekintettel megszületett a második, magyar, szerzői jogi törvény.

A neves utópista szocialista – sokak szerint anarchista – P. Proudhon 1865-ben más kérdéseket vetett fel. Szerinte az igazi író, az igazi művész a társadalomnak, az emberiségnek alkot, ezért művét minél hamarabb közel kell hozni a társadalomhoz. Ezt a szerzői jogok inkább akadályozzák. Cserébe viszont a társadalom köteles gondoskodni és megfelelő alkotói lehetőséget teremteni az íróknak. Ehhez hasonló elmélkedés – később propaganda – a szovjet megoldás. A népbiztosok jelszavai a közművelődés frontján: „a kultúra a népé”, valamint „a kultúra nem áru.” Ezek a szépen hangzó jelszavak azt jelentették, hogy nem vették figyelembe a szerzők hosszú távú jogait. Számottevően csökkentették – tizenöt évre – a védelmi időt. A szocialista országok létrejötte után félő volt, hogy előbb-utóbb át kell venni ezt a szovjet mintát is.

Magyarország azonban továbbra is tagja maradt a Berni Uniónak, s volt lehetősége figyelemmel kísérni a továbbfejlesztését (általában tíz-tizenöt évenként felvetődött az egyezmény kiegészítése: római egyezmény 1908, stockholmi, 1967.) Az 1969. évi, immáron harmadik, magyar, szerzői jogi törvény továbbra is a Berni Unió alapján állt, s már átvette az új változásokat (tévéközvetítési, rádiósugárzási, műhold-továbbítási megegyezések). Az 1990-es rendszerváltoztatás után már nem volt szinte semmi akadály a nemzetközi szerződésekhez való csatlakozásoknak. Ezek sokban segítették az EU-ba való belépést is. Ezek közül a legfontosabbak: WIPO Szerződés 1967, a TRIPS Egyezmény 1994 és a Genfi Szerzői Jogi Szerződés 1996.

1967-ben, mint ENSZ-részszerződés, Genfben megalakult a WIPO (World Intellectual Property Organization – Szellemi Tulajdon Világszervezet). Impozáns palotával. Ebbe az iparjogvédelem is beletartozik. A WIPO hivatalból örökdió a világ szellemi teljesítményei jogainak védelmére. A TRIPS Egyezmény a szellemi tulajdonjogok kereskedelemben való jogszerű megjelenésének a szabályozása.

1999-es és jelenleg is hatályos, szerzői jogi törvény alkotásakor gondosan egyeztettek az EU-s és más nemzetközi szerződésekkel. A kezdeti, 1886-os Berni Unió folyamatosan módosított egyezménye óta igen sok és igen

változatos fejlemény történt. A változásokat kikényszerítette és folyamatosan kényszeríti a rohamos, műszaki fejlődés. Hatályos törvényünk (1999) nem is definiálja, hogy mi a szerzői jogviszony tárgya, úgy fogalmaz: „a törvény védi az irodalmi, művészeti és tudományos alkotásokat.”

A fejlődés egyik iránya a szerzői mű fogalmának állandó kiterjesztése, folyamatos bővítése. Kezdetben volt az irodalom, a művészet és a tudományos alkotás. Aztán felsorakozott és jogvédelmet kért a színmű, a zenemű, a rajzolás, a festészet, a szobrászat, a fotó, a film, a rádió, a televízió, a hangfelvétel, az építészet, az iparművészet, a térkép, a jelmez, a díszlet, a műszaki létesítmény és a számítógépi programalkotás. Tudjuk, hogy még nincs – nem is lehet – vége. Már jelentkezik a lézerfényjáték, mint vizuális művészet elismerésének igénye, vagy a tehetséggutató tévéprogramok rögzítésének és sokszorosításának szerzői produkció jellege. A szerzőt megilleti a névfeltüntetés, sőt, a szerzőként való feltüntetés joga. A mű nyilvánosságra hozatala és ennek visszavonásának joga. A mű sérthetlenségének joga, vagyis a jogosulatlan változtatások tilalma. Mind a kontinentális, mind az angolszász jog a műalkotás lényegének és védendőjének a műalkotásban levő eredetiséget, egyéniséget tartja. Egy bármilyen zseniálisnak látszó ötletet-trouville-t egymagában nem védi a jog. Maga a mű, az opus élvez jogvédelmet.

A XIX. század utolsó harmadától a szerzői jogok tartományában megjelentek az úgynevezett „kis jogok”. Ezek a különféle zeneművek vendéglátásban, szórakoztató rendezvényeken való, később üzletekben, manapság főleg a plázákban és számítógépeken meg mobilokon való felhasználásáért fizetendő jogdíjak. Ezeket csak szerzői jogok közös kezelésére alakult társaságok tudják behajtani. 1948-ban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata alapvető emberi jogként megerősítette, hogy mindenkinek joga van az általa alkotott mű erkölcsi és anyagi védelmére.

Egy idő után megjelentek a szomszédos és a kapcsoló jogok. Ezek elsősorban az előadó-művészethez és az előadó személyiségéhez kapcsolódnak. Ahol az előadó nem csupán közvetít, hanem valami egyéni többletet is hozzá tesz a műhöz (Beethoven, Mozart művei vitathatatlanul a zeneirodalom remekei, de nem mindegy, hogy milyen előadásban halljuk.) A fejlődés másik ága az analóg másológépek elterjedése, nem sokkal később a digitális technikák és az internet megjelenése. (Az internetet 1991-ben találta ki egy Oxfordban végzett, angol informatikus-fizikus: Tim Berners-Lee. A királynő lovaggá ütötte.)

Ezzel együtt megjelent és folyamatosan jelen van egy globális, multinacionális, kereskedelmi nyomás. E mögött elsősorban az igen nagy hatalmú, elektromos szórakoztatóipar áll. Bár már most övék az egyik, legnagyobb pénzkereseti

lehetőség, a folyamatos extraprofit, nincs megál-
lás. Kereskedelmi filozófiájuk nem teljesen új. A
tudáshoz, a kultúrához való jog mindenkit meg-
illet – mondják. Az emberiség tudásanyaga köz-
kincs – figyelmeztetnek. Az ezekhez való hoz-
zájutást meg kell könnyíteni – javasolják. Ezért
indokoltabb a fogyasztók igényeit figyelembe
venni, mint a szerzőkét (mintha egy digitális, La
Fontaine-i róka kezdene hízelegni). Az internetet
a szabadság hálójának nyilvánítják. Kitaláltak
egy jól hangzó fogalmat, a kibernetikai tér fogal-
mát. Ez egy olyan, ideális tér, amelyben minden-
kinek mindenféle megjelenés szabad. Szerencsé-
re ilyen nincs. A régi, klasszikus (1709) copy-
right fogalom mellé kreáltak egy sokkal lazább
„copyright” fogalmat. Ennek alapján a szerzői
jogokat, éppen a közérdek miatt, nem kell olyan
komolyan venni, ezért a számukra túlzottan kor-
látozó jogok és védelmek helyett váratlanul az
etikát ajánlják. Blikkfangos nevet is találtak erre:
„netikett.” Az újmódi kalózok etikája.

Vannak nem teljesen elvetendő, de komoly
odafigyelést igénylő kezdeményezések is. A
Google, a Yahoo, a Microsoft és más cégek
nem kis ambíciókkal már évek óta nekilát-
tak a világirodalom digitalizációjához. Sőt!
Az emberiség ismeretanyagának ily módon
való feldolgozására és megőrzésére is hi-
vatottnak érzik magukat. Különböző USA-
akadémiákkal és könyvtárakkal tárgyaltak.
A szerzőket, illetve képviselőiket kerülték.
Fennáll a veszély, hogy fontos művek, köny-
vek csak digitális hozzáféréseinek manipulá-
ciójáról van szó, márpedig ez nemkívánatos
irányokat vehet. Komoly, nemzetközileg
ismert szakjogászok figyelmeztetnek: „A
szellemi tulajdonjog a világon eddig nem is-
mert legnagyobb szabású lopásáról van szó.”
Ugyanakkor csábító ígéretek szerint a közin-
tézményeket, az egyetemeket, a közkönyv-
tárakat, a levéltárakat és a múzeumokat in-
gyenesen látnák el – ezért ezek rokonszenves
kíváncsisággal szemlélik az akciót.

Jó nevű USA-egyetemen – nyilván meg-
rendelésre – kitalálták az úgynevezett „CC”
= Creative Commons-javaslatot. Ebben arra
kérnék a szerzőket, hogy adjanak visszavon-
hatatlan nyilatkozatot arról, hogy átengedik
jogaikat műveik internetre való feltételére.
Ennél nagyobb reklámozást – hangoztatják –
nem álmodhat egy alkotó. Ennek sok minden
ellentmond. Nem magától értődő, hogy je-
lenleg a világ zenepiacának nyolcvan-nyolc-
vanöt százaléka mindössze négy multivállalat
kezében van (Universal, EMI, Sony, Warner).
Nem csak szakmai irigység mondatja, hogy
a világ filmtermésében Hollywood túlsúlya
nyomasztó. Ezt, persze, mindenki látja. Azt
is, hogy ezek a koncentrációk nem a minőségi
alkotásoknak kedveznek.

Akár ügyesnek is mondható a Mickey Mo-
use Act (1998). Amikor a Walt Disney ötven-
éves, védelmi jogai közeledtek a lejáráthoz,
a hollywoodi lobbij kijárta a Szenátusnál és

a Kongresszusnál a védelmi idő hetven évre
növelését. Sőt, a munkaviszonyban vállalt al-
kotásoknál a százhusz évre növelést. Lehet,
hogy a döntéshozók gyermekkori rajzfilm-
élményeikre gondoltak. Persze, voltak ebből
viták, kerekedtek perek, felvetődtek alkot-
mányossági aggodalmak. De a Legfelsőbb
Bíróság (az Egyesült Államokban egyben
Alkotmánybíróság is) alkotmányosnak ítélte
a védelmi idő utólagos kiterjesztését.

A nemzetközi vállalatok arra törekcsenek,
hogy egyszeri, viszonylag tekintélyes összeg
ellenében örökre szerezzék meg a szerzői,
kiadási jogokat. Ez a kapitalista könyvkiadás
és műkereskedelem történetében visszatérő
szándék. Fialtal, kezdő művészek esetében
mindig csábító lehet a felajánlott összeg. Még
ha egyszeri is. Megindultak közgazdasági viták
is. A 2000-es évek elején az Egyesült Álla-
mokban és Angliában is professzorok próbál-
ták kiszámolni, hogy a védelmi idő hossza-
bírása milyen gazdasági hatással lehet a már
elkészült és a még keletkező műre. Valószínű-
leg nem könnyen követhető tanulmányokról
van szó. Megvizsgálták és úgy ítélték, hogy
ennek a ténynek egymagában nincs számotte-
vő hatása az alkotókedvre.

A Harvard Egyetem két professzora (W.
M. Lander és R. A. Posner) könyvet adott
ki a szellemi tulajdon közgazdasági szerke-
zetéről. Ebben úgy találták, hogy a védelmi
idő lehetne akár korlátlan is, de a szerzők-
nek minden mű megjelenésekor valamiféle
regisztrációs díjat kellene fizetni. Az ilyen
típusú kihívások általában a tengeren túlról
indulnak kiszámíthatatlan útikra. Szeren-
csére a WIPO és sok, nemzetközi szerződés
léte fékezi a töke féktelen ötletelését. De az
erőltetett digitális fejlődés gyorsaságát nem
tudja követni a jogszabályalkotás.

Az EU-ban felkért úgynevezett „Bölcsék
Tanácsa” szerint a digitalizáció megállíthatat-
lan, sőt, digitális reneszánsz elé nézünk. Forr
tehát a digitális világ bús tengere. Volt már
ilyenféle monstre per is. A Google bizonyos
könyveket digitalizált. Ez az akció egyszerre
sértette több tucat állam szerzői, verseny- és
adatvédelmi jogát. Az Egyesült Államokban
lefolyatatott perben ítélet született. A bíró kár-
térítési ítéletét harminchat nyelven másfél
millió példányban postázták ki. A Google
azt szeretné, ha az írók jeleznek neki, hogy
melyik művük digitalizálását nem kéri. A
digitalizációs nyomulások, rohamok szapo-
roznak. A nemzetközi szervek és szerződés-
sek egyértelműen a szerzői jogokat védik. A
különböző perek és az ítélkezési gyakorlatok
gazdagodása szerencsére a szerzők javára
segíti az időről időre összekuszált fogalmak
tisztázását. A jogelmélet a szerzők pártján áll,
hiszen a tudósok maguk is szerzők.

A digitális zavarosban halászást valószínű-
leg segíti a tájékozatlanság is. Nézzük a
magyar valóságot! A 2010-ben létrehozott

Hamisítás Elleni Nemzeti Testület pár évvel
ezelőtti felmérése szerint a diákok harminchá-
rom százaléka nem is hallott szerzői jogokról.
A számítógépes letöltések sporttá váltak, nehe-
zen tudatosodik, hogy ez szinte minden ország
jogrendszerében büncselekménynek számít.

Látni kell, hogy a szerzői jogi szektor gaz-
dasági jelenléte minden államban mérhető.
Gyorsan fejlődő iparág. Ennek a szellemipari
ágazatnak a legfontosabb összetevői: az iro-
dalom, a sajtó, a zene, a színművek, a tévé-
és a videóalkotások. Ebben az iparágban ha-
zánkban már most mintegy százhatvanezen-
százhatvanezren dolgoznak. Több szakember
tanácsolja, hogy tekintsük stratégiai ágazat-
nak a szellemi tulajdont. Az ebből befolyó
összegeket fordítsák a magyar művek kiadá-
sának és előadásának támogatására (ilyesfé-
lét már Kodály Zoltán is javasolt).

Befejezésül talán azt sem árt szélesebb ol-
vasóközönség előtt tudatosítani, hogy a kor-
szerű, nemzetközi szerzői jog kialakításában
kiváló magyar jogászok is részt vettek. Csak
néhány név, akikre büszkék lehetünk.

Bogsch Árpád (1919–2004). A Pázmány
Péter Katolikus Egyetem Jogi Karán vég-
zett. 1948-ban hagyta el Magyarországot, s
hamarosan az UNESCO alkalmazta. Amikor
1967-ben Genfben megalakult a WIPO, mint
ENSZ-szervezet, rövidesen vezető tisztségvi-
selő lett. 1970-től 1997-ig a WIPO főigazga-
tója, a világ egyik, legbefolyásosabb jogásza.
Több kiváló megoldás fűződik a nevéhez,
például a Bogsch-elmélet. Ez a műholdas
sugárzások lefedett országok jogai szerinti al-
kalmazását szabályozza.

Boytha György (1929–2010). Talán egysze-
rűbb lett volna élete, ha ő is elhagyja az orszá-
got. De nem hagyta el. Jogi tanulmányainak
befejezését 1951-ben az ÁVH általi letartóztá-
tása késleltette. Évekre vetették börtönbe. Az
1960-as évek elején sikerült a Szerzői Jogvédő
Hivatalba kerülnie. (A történelem pikantériája,
hogy a SZJH Főigazgatója, Tímár István elő-
zőleg az ÁVH tisztje volt, s ő sem kerülte el az
ÁVH börtönét.) Boytha György kezdetben fő-
munkatárs lett. A 90-es évek elején nagykövet.
Több nyelven ad elő és publikál. Publikációira
a WIPO is figyel, a 80-as években vendég-
munkatársnak hívják, s igazgatói poszttal biz-
zák meg. A WIPO-szakértők továbbképzését
vezeti. 1985-től 1992-ig a Magyar Szerzői Jog-
védő Hivatalnak is vezetője.

A szerzői jogok mintegy háromszáz éves
történetében bőven találunk az egyetemes ér-
tékeket gyarapító, igen tiszteletre méltó telje-
sítőményeket. Tekintsük Kodály optimizmusát,
s ne mondjunk le arról, hogy a magyar kultúra
legkiválóbb alkotói olyan alkotásokkal jelent-
keznek, amelyekre az egész világ kíváncsi!

◆ (Vége)

A veréb monológja

En csak egy veréb vagyok. A legszürkébb, a lenézett madár. Ha egyáltalán madárnak nevezhetem magamat. De miért ne? Szárnyaim vannak, s tudok repülni. Igaz, hogy leginkább a földön ugrálok, de ez ne tévesszen meg senkit. Ki tud úgy csapatostól felrebbenni, mint mi? Alighanem szürkeségünk miatt néznek le minket. Tudom, hogy nálunk kisebb madarak is vannak, de ők legalább szép, színes ruhát kaptak kárpótlásul. Arra is gondolhatok, hogy vannak szép, nagy, izmos madarak, amelyek nem tudnak repülni, csak totyognak, néha nekiiramodnak, s úgy tesznek, mintha. No, hiszen... Azt is tudom, hogy vannak nálam pompásabb (sőt, csak ilyenek vannak) színességükben és tarkaságukban magukat büszkén illető madarak – például a páváról ne is beszéljek –, amelyeket megcsodálnak, amelyeket nagy becsben tartanak, finom magvakkal és húsokkal látnak el ízlésük szerint. Nem mind irigylésre méltó. Sokat közülük kalitkába zárnak; egész életüket rabságban töltik. Mi az a mi szabadságunkhoz képest? Azok között pedig, akik szabadon élnek, számtalan az érdemtelen, rabló és támadó természetű. Mi, ha csak tehetjük, kitérünk az ilyenek útjából.

A finom magok helyett nekünk rendszerint csak lócitrom jutott, de ha belegondolok, ezek

voltak a boldog idők. Hol vannak manapság már a lócitromok? Ha itt-ott pottyannak is, mindjárt begyűjtik, mert az is pénzt hoz a házhoz. Például a gomba is abból terem, tehát ne legyenek olyan nagyra az emberek, tulajdonképpen ők is elfogyasztják azt, ami a mi csemegénk volt évszázadok óta. Mert nekünk immár mi maradt? Mi vagyunk a madarak között a csövesek, ahogy manapság nevezik a legelesettebbeket. Mit találunk a földön? Legjobb esetben morzsákat. Nyomorult kis morzsák után ugrálunk, hogy beledagadjon a begyükbe, bár ez a kellemetlen érzés ritkán gyötör, mert a morzsák is egyre ritkábbak, ha akad is, többnyire hiába ugrálunk. Rendszerint felfalják előlünk a mindenhol ott termő, kóbor galambok. Hát, persze, mennyivel nagyobbak nálunk. Nem veszekszünk, nincs értelme; néha kicselezzük őket, a hónap alatt csipentjük fel a falatot, s ha megritkulva is, de így megvagyunk valahogy.

Veréb létemre nem akarok nagyozolni, de ha összevetjük az értelmünket ezekkel, nem kell szégyenkeznünk. (Nem a postagalambokról beszélek, hanem ezekről a csavargó jöttmentekről.) Legyünk mi bár szürke senkik és semmik, értelmi képességünket ne becslje le senki! Én megfigyeltem például a cinkéket, amelyek minden irányból, így a földről is füg-

gőlegesen és nyílegyenesen felroppennek a faágon lógó etetőhöz. Mi, bár évezredek óta földhözragadtak vagyunk, példájukon felbuzdulva meg tudtuk tanulni a cinkék módszerét. Azelőtt nekiszaladásból – de mit beszélék! –, nekiugrásból szálltunk magasabb régiókba, de manapság már dobantással is felroppenünk, ahogy általában a lépegető madarak csinálják. Régebben hallgathattam is eleget: mit ugrálsz, te kis senki? Most már ez ritkábban hangzik el.

Mindenki elismerheti, hogy ez az ugrálás nélküli landolás igen nagy dolog; nagy változást hozott az életünkbe. Suty! Mint az angol Harrier-gépek, egyenesen, meredeken felfelé. Ezeket a gépmadarakat véletlenül a tévében láttam. Gyakran tévézem. A természetfilmeket is szívesen nézegetem, de felborzolódnak a tollaim a véres jelenetektől. Ha ugyanezt látom az emberek között, az nincs rám ilyen hatással. Olykor csapatostól álldogálunk az ablakpárkányon, s lesünk befelé a háttal ülő házigazda kopaszodó feje felett, míg az öregúr meg nem mozdul, mert ősidők óta minden megmozdulásra szét kell reppennünk. Ez verébtörvény. Szerencsére a gazda ritkán zavar meg a tévézésben, mert kényelmes foteljában elterülve rendszerint álomba ringatja a műsor. Pedig nagyon érdekes dolgokat is látni. Példá-

FALUSI MÁRTON **ANGYAL**

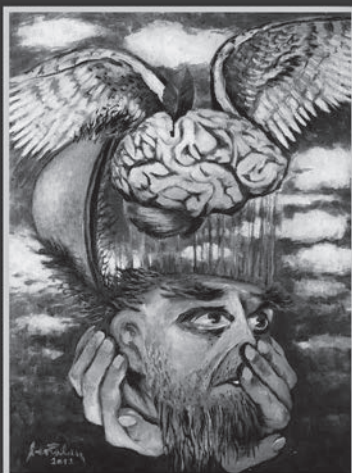
Lakást keresünk, erdőt, vagy tavaszt, ahol a március is talál parkolót? Igyekszik felénk, de mintha először csinálna ilyet. Körözhet napestig a madárcsivitelés egyirányú utcáiban, mégsem érkezik meg. Nem rántja hirtelen félre a mondatot *annál* a helyhatározónál, *azon* a koordinátiponton, bár eligazítom, mint egy rokon tájszólását.

Mi is most fedezzük föl Budapestet, a szóba jöhető külvárosi terek kiállnak szemünk sarkába strihelni. Beállóval hirdeti az ingatlanos, érdemes megnéznünk. Alkalmi vétel ígérkezik, háló, nappali plusz még egy félszoba, úgyis jön a gyerek. Apám, anyám *ennyimegennyi* év munkabérrel toldják meg harmadíziglen számon tartott ági örökségüket, és három szobába fektetik. Háló, gardrób, amerikai konyhás nappali, magyarul nincs külön konyha, csak gépesített pult és kredenc.

*Míg főzni tetszik együtt a család
de hát már csak mi volnánk nyugdíjasok
pardon milyen jól tartják magukat
ne haragudjon hányban tetszett születni
ötvenkettes pillanat mindjárt kiszámolom
honnan költöznének kétszintes házból*

*ne is mondja rossz a cserearány miféle
cserearányról beszél ennyimegennyiszor
ötven év munkaviszony az nem csereképes.*

Három elkótyavetyélt kertre való madár csicsérgését nyeli el a teljes hangszigetelés, pedig most lenne idejük füvet nyírni. Megérdemelt, békés öregkor vár rájuk a redőnygurtnit és rádiótorcsövet látványosan elrejtő, csíramentes lakóparkban. Teherautók hordtak szeméttelre koloniál kanapét, könyvet, előszereteti értékük ha volt ideig-óráig, az sincs többé. Dédapám festő barátjának képeit hozzánk szállították családi aranyvonatok. Komját Vanyerka Gyula imádkozó katonája falhoz állítva nem a háború végét várja, csak a felületek falszabadulását. Sóvárog érte Ménesi úti akt, Molnár C. Pál telt keblű skiccét bespájzoltuk a hátsószobába. Szépen ki vagyunk stafírozva, nőre és férfire még sincs szükség. Honnan kezdjük előlről, s miért adják össze, amijük hiányzik, halhatatlan egybekelendők? Befűjük vegyszerrel a hőhidak alá költözött penészklánokat. Ki-ki ott húzódik meg, ahol tud. Nem száll rá több generációs vagyontárgy, s ha mégis, fabatkát sem ér, akár nagyapám bélyeg- és érme gyűjteménye, Lenin, Gagarin, Horthy Miklós. Szárítókötélre csíptetted vissza a fészkéből kipotyogott tavaszt:

Bertalan Tivadar FÉLCÉDULÁK

ul azokat a furcsa gépmadarakat a nagy, forgó szárnyaikkal, amelyek ugyancsak függőlegesen emelkednek fel a földről. Ha csukva van az ablak, s a függöny is behúzva, akkor is találunk rést a leskelődésre.

Ezeknek a különös repülőszerkezeteknek a szárnyforgatási módszerét, balga módon, magam is megpróbáltam, de be kell vallanom, kísérletem tökéletes kudarccal végződött. Csak nagy nehezen és némi megtépettség árán tudtam szétgubancolni és úgy-ahogy rendbe tenni a tollaimat. Amíg ezzel a művelletel voltam elfoglalva, új műsor következett.

Egy nyelvész professzor emlegetett bizonyos nyelvi furcsaságokat, kecskerímeket meg ehhez hasonlókat, amelyeket nem nagyon értettem, de arra lettem figyelmes, hogy a nevet említ: *veréb*, s mindjárt utána azt hallottam, hogy *véreb*. Na, hát, ez állati volt! Az én nevetem együtt emlegetni holmi vérebbel. A veréb nem bánt senkit, hacsak azokat az alig lényeket nem tekintjük, amelyekkel a kicsinyeinket is tápláljuk. Már majdnem kidüllesztettem a begyemet, de újabb bizonyosságként, hogy értelmes lények vagyunk, hamar rájöttem, hogy ezek a szókapcsolatok csak puszta szavak, semmi közük hozzánk.

Legfőbb gondunk mégiscsak élelmünk beszerzése volt. Ebben nagy segítségünkre szolgált repülési technikánk tökéletesítése, nevezetesen függőleges irányú repülési képességünk. A galambok is rabolják az etetőket, de szerencsére nem bántanak bennünket, talán nem is vesznek tudomást rólunk, inkább egymást búbolják, s hagyják, hogy szinte lebegtető szárnyaik alatt és a lábuk között mi is megszerezzük a magunkét. A cinkék, persze, túl előkelők. Nem tudom, hogy mire olyan rártartiak, talán arra a monoklira a szemük alatt. Velünk nem közösködnek, csak akkor repennek a jussukért, ha mi már valami miatt szétrebbentünk. Szétrebbenésünket soha nem a jóllakottság okozta, mert bármennyit kapkodtunk is, mindig éhesnek éreztük magunkat. Hát, ha azok nem közösködnek, annyi baj legyen. Ők a kárvallottak. Több jut nekünk. Mire a galambokkal együtt megtömjük a begyünket, nekik már alig marad valami.

Tanulékonyágunknak (rossz nyelvek szerint szemtelenségünknek) eme bizonyosága még nem minden. Azt is megfigyeltem, hogy

a magas tűzfal peremén szépen felsorakoznak a galambok, majdnem mindig azonos létszámban, s onnan a magasból néznek mindnyájan azonos irányba, a házak feletti, nagy messzeségbe. Valami megszokott gyűlésféle ez. Úgy vettem észre, hogy halk gurgulákkal és finom nyakmozgásokkal megbeszélik gondjaikat és az előttük álló nap teendőit. Ez az összefogótel bizonyára falanx és haditanács is egyben, az olykor frakkos eleganciájukhoz méltatlanul lecsapó szarkák és már a mi környékünkön is feltűnedező, zuhanóbombázó vércsékkel szemben, amelyek komolyan veszélyeztetik tojásainkat és zsenge utódainkat, de minket, magunkat is.

Kicsiségem tudatában, de nagy elszánással az első között voltam, s felsorakoztam és közejük illegettem magam. Ugyanúgy cselekedtem, mint ők, én is elnéztem a messzeségbe, amerre ők néztek. Közben kilestem terveiket, de a legfontosabb az volt, hogy védve éreztem magam a nagy és tekintélyes testek között. Sorstársaim hasonlóképp cselekedtek, s gyöngysofalakzatunkban immár („egy cigány, egy pápa”) éppen olyan nagynak éreztük magunkat, mint ezek a hazátlan galambok. Pedig a rossz nyelvek szerint éppen a tőlünk idegenkedő cinkék sötét monoklijából kezd ránk ragadni valami a szemünk körül. Hát, csak pletykálkodjanak! Én felhúzok meredeken, s megnézem, hogy maradt-e valami az etetőben.

♦♦ (Bertalan Tivadar:
Félcédulák című legújabb kötetéből)

szennyekosárból gangra teregetsz hancúrozó rigót és verebet. Ki hinné, hogy két hete még hó fődte a Kékestetőt? Lankáján szívek gurultak és kalimpáltak égbe röptül léccel. Alábukott a nap, és leoldott a láthatár kötése. Áttetsző liftkockában merültünk fenéig, házilag gargalizált velünk görgökre tapadt, krónikus lépcsőhurut. Szétáradtunk, kiürültünk haszontalan alapterületre. Hűvösre tesz a mátrai Ötesillag: állandó lakcímednél tágasabb. Bal ágyféltekédre szorítkozva elérhető az angyalföldi blokk csillagászati űrkategóriája. Egyetlen hócsik futott végig az északi fakérgen, a nyár fölmetszett húsa behegedt. Ugyanazt tépték ki belőle, ugyanazt az idegcsomót, amely a tűzfalak kifordult arcában visszafénylik vagy összerándul. Idehaza fölrepedt a gázkazántest magzatburka, semmi egyéb említendő látnivalónk az ablakból. Csupán a vakolatpattogzás, a girbegurba bádogeresz, még ha le is húzom róluk a nyugati tájolást, hogy jobb lábfejed kikandikáljon a házsarkoknál meggyűrt délutánból. Látod-e félálunk hóhatárát? Telket mérnek ki családtervezéshez, kicsusszan combok közül a hüvelykúp, szétgurulnak az antibérik. Önkielégítéssel távozik állásából az angyalkacsináló. Kell-e még egy utolsót löknünk a lét olajozott forgóajtáján?

Nyílászárónként elvégezzük a vaksötétől verőfényig együtt és külön töltött órák benapozási vizsgálatait. Összeillesztjük a dühből földhöz vágott hold cserépdarabkait, az antik törlesztőrészletek mozaikkupoláját.

Fölverték belső kerületeink négyzetméterárát angol legénybúcsú, *Airbnb*-ben ropják az *RnB*-t kifulladásig. Budán egy kőművesceruzát sem ejthetünk le, úgy beépült. Kapjuk az ívet köz- és magánvetítőtől, amiért nem igénylünk három gyerekre családi otthonteremtési kedvezményt, s költözünk mihamarabb befektetésnek is szenzációs angyalföldi újjépítésűbe, minél messzebb a virágpiactól. Egyre kijebb tolódik a túlnépesedett városközpont, s a mostani ár többszöröse üti utódaink markát, ha lesz elég vér kis pucájukban, hogy odatartsák mások utódainak. Légzésünket kiegyensúlyozottan ütemezve, jól szituált lakosok, ellenőrzött körülmények között végigkocoghatunk a Rákospatak partján, akár a zsírregető pulzustartományig. Hőháztartásom széljegyén törlendő szerelmek sorakoznak, rád hagyta örökölt emlékeit osztályra bocsátás, bontóper, az utolsó páracsoppig kiszellőztetett négy falból, az utolsó madárhangig kiszáradt lombkoronából rád bízta végérvényesen.

Emberhalászok

Tegnap este történt. A nyári alkonyt bámultam a kertben, hallgattam a rozália-fák és a díszsurlók közt szál-longó álbogarak pirregését, amikor rám tört az emlék. No, nem mintha valami alvó, mostanáig a tudat mélyén szunnyadó tapasztalat tört volna elő abból a semmiből, amely saját hangulatai szerint rajzol belénk életet minden pillanatban. Ami ott napnyugtakor történt, azt talán így írhatnám le: egy emlékképnek már nem volt szállnia hova, megpihent hát benem, szárnyaival beborítva a jövőt.

Az álmos, tengerparti kisvárosban, ahol akkoriban éltem, az eset nagy port vert fel. Dohos kiskocsmákban, hangulatos vendéglőkben, sós illatú sétatereken járt-kelt a titkos paktum híre, amelyre nem én derítettem fényt, de hogy kiderüljön, ahhoz az is kellett, hogy véletlenül szemtanúja legyek egy titkos jelenetnek. Szerencsém volt. Provinciális légkörben a szemtanúk a legértékesebb emberek. Ha egy város nem lát ki magából, ha csak befelé figyel, akkor a lényeg a hétköznapiakból épül. Egy szerencsés ottlét, amikor valami helyi érdekű semmiség történik: az akárkinek közvetlen út a városi hírnévhez. Hát még akkor, ha az ügy nem is olyan jelentéktelen.

Amikor egy sötét hajzuhatagot követve Trandeville főterén kiszálltam az utazókocsiból, rögtön éreztem, hogy nem lesz könnyű innen elmenni. A bizonytalanság, amelynek otthonomat feladva kitettem magam, s a honvágy, amely a szabadság ravasz ellenfele, elillant. Talán az apró terméskő házak ölelte terecske anyaöle, vagy talán a könnyed, mindent átvilágító tengeri fény tette? Nem tudom. Tény, hogy a főtéren kivettem egy lakást, koszt-kvartélyt, lefűrödtem és sétára indultam a beélhetőnek látszó utcák hálójában.

A fekete hajhoz, persze, arc is tartozott, az archoz szenvedés, a szenvedéshez én. Szűrt minden reggel. Beadtam öt magamnak, aztán vártam, hogy hasson. Amikor ájtárt a hangja, az emléke, a hiánya, amikor tehát a fájdalom-alagúton megérkezett a mámor, mindig eszembe jutott, hogy valamikor egy tengerparti sétán az időt tengerfenéki lénynek éreztük, soha nem látott, bizarr ösuszonyosnak, a testéről mindenféle cafrangok lógnak, hullámoznak a vízben, az egész időhal nem más, mint testfüggelékeinek érthetetlen integetése, amely kódos auraként burkolja, miközben napsugárcimos sóriégeken érzi át a földi világot. Nem éri el semmi, mert mindent elér. A haldoklók szíve pedig álommerülésbe kezd, hogy az ébredés-

ben megpillantsa őt, s végső bátorságában szembenézzen vele, a láthatatlan lénnel, minden látható urával. És amikor még szerettük egymást mi, álommerülők, talán éppen azért lettünk egymás halászhai, hogy maradjon a láthatatlanban időnk. Persze, tévedtünk, mert az idő egyáltalán nem ilyen lény. Erre gondoltam, amikor első trandeville-i, kávéházi ücsörgésem után kiléptem a moszatszínű utcára. Meg arra, hogy vajon merre lehet ő.

Nem telt bele egy hét, s engem, a jöttmentet is elérte a hír: furcsa szokás ütötte fel a fejét a városban. Kecskék szirtje, így nevezik azt a helyet, ahol a szokás rabjai minden teliholdas éjszakán összegyűlnek, hogy végrehajtsák a halálos rítust. Helyi szellemtudósok ezt a ténnyt általában összefüggésbe hozzák a „tragédia” szó etimológiájával, a kecske énekével, a Bakkkal, a Szaturnusszal és még ki tudja, hogy mivel, az orvosok pedig a tengeri szélben terjedő, mikroszkóppal sem látható organizmusra gyanakodnak, de akárhogy van is, a kór rohamos terjedése előtt értetlenül áll mindenki. A ragály legszabadosabb leírását a két hónapig trandeville-ben vendégeskedő Nussbaum professzor tollából olvashatjuk, aki *Katharmoi* című tanulmánykötetének előszavában hozza fel az esetet, mint egyfajta régi-új emberáldozati rítust, amely túlélte a történelmi időköt. A neves professzor prológusában nem említi, hiszen nem tudományos tény, de mégis tény, hogy az egész egy üveg konyakkal kezdődött.

Unokahúga esküvőjéről jövet Tomaso Saura, a helyi kecskepásztor itta meg *A Kolerás Indián* nevű fogadó tengerkékre mázolt asztala mellett üldögélve. Tomaso együgyű teremtés volt, amolyan város bolondja, akinek ősei még egész utcákat birtokoltak itt. S bár a család Tomaso születésekor már ágrólszakadt volt, a csecsemőt mégis mindenki úgy emlegette: a legkisebb nagyságos. A szelíd gúny hangja volt ez, a szegények elégtétele, akik boldogok, ha látják, hogy a korábbi úr közibük sülyedt.

Megállt a levegő a kocsmában, amikor a szűkszávú pásztor megszólalt. Falhoz vágta az üres konyakos üveget, felmászott a rozoga asztalra, s éles, de szokatlanul józan hangon így szólt: „Meg van írva: egy nap eljön valaki, aki elérkezettnek látja az időt, hogy jóvátegye azt, amit ember elrontott. Hogy betemesse a mélyülő irt. Mert léket kapott az élet: ömlik be a sötét. Most kimegyek a Kecskék szirtjére, hogy otthonomba térjek. Életemmel tömöm be a léket.” Azzal leugrott a nyögő asztalkáról, s megindult. A kocsmá népe megbabonázottan,

tántorogva követte. Pásztoruk nem viccelt: a szirtet vette célba. A furcsa menethez útközben hozzácsapódott néhány tucat ember, így elég népes nézősereg láthatta, amint Tomaso nekifutva a mélybe veti magát. Érdekes, de talán lényegtelen körülmény, hogy utóbb minden jelenlévő úgy mesélte el: a pásztor olyan lassan zuhant, mint a tollpihe.

A következő holdtölte már három áldozathozót talált a Kecskék szirtjén. Az utána következő kilencet, s így tovább. Terjedt a kór, fékezhetetlenül. Az orvosok kutatásai nem hoztak eredményt. A karhatalom is hiába vonult ki a hegyre telihold idején: a tiszta szívű öngyilkosok nekifutottak, átolvadtak a rendőrfalon, s lezuhantak. Az áldozathozók némelyike rövid beszédet is mondott, mielőtt nekiindult. A homályos szavakat a többiek lejegyezték. Verseként terjedtek.

Mindezt Nasztaszja Arlekinova, a helyi szépieti boltocská tulajdonosnője mesélte el nekem a negyedik pohár gruszgol után, az ivóban sejtelmesen körbepillantgatva, mintha legalábbis a világ teremtésének titkát bízná rám. Akkor ismerkedtünk meg, amikor betértem hozzá, arra számítva, hogy ha igaz a hír, s Bella valóban Trandeville-ben telepedett le, akkor előbb-utóbb nyilván megfordul itt néha, hiszen a szépséget ápolni kell. Az összes hajú, ötvenéves Nasztaszja sorsa egyébként több ponton kísértetiesen hasonlít Bella történetére. Ében-hajú szépség volt valaha, szintén valaki elől menekült ide, s őt is követte egy szerelemverte lélek, akit Mihail Arlekinnek hívtak. Nasztaszja – akinek eredeti neve Kaszimova volt – hozzáment Mihailhoz, megvették a kis üzleteliséget, s olyan lelkesedéssel kezdte ápolni a helyi lányok-asszonyok szépségét, hogy a gondoskodásba az ő bájai lassan belefogytak. Mintha minden nő kapott volna az ő fiatalaságából valamit, mintha minden asszony apró bűn jelét hordozná arcán. Bűnük a Nasztaszja által felajánlott áldozat elfogadása volt.

Amikor a következő kört kikértem, a szépitő faggatni kezdett, hogyan jutottam ide. Zárkózott, szűkszávú ember vagyok, de istenemre, jó volt kiadni magamból mindent, töviről-hegyre elmesélni az érzékeny nőnek az utóbbi évek gyötrelmeit és csodáit. Ám ezek nem tartoznak tárgyunkhoz, s most, amikor az emberhalászátról akarok beszélni, a kínzó múlt el is homályosul.

Nasztaszja asszonynak, sajnos, nem rémlett, hogy Bellával valaha is találkozott volna. Ez elkésztetett, hiszen üzletében nem nagy a forga-

lom. Hogy nem látta Bellát, az arra utalt, hogy a nő, akit szeretek, már továbbállt. De a bánat karórája lassan, leveleket eresztve felkúszott a csodavárás, vagy legalábbis a kíváncsiság: a ritust látnom kellett. Örültem vártam, hogy a Hold kikerekedjen.

Fogadósom, Johann Putzenstein esküdött rá, hogy a teliholdas áldozat csak mese. „Nincs a kőhegy tetején semmi érdekes. Pár elmebeteg beugrik a tengerbe, ennyi. Ki hihet manapság abban, hogy a Föld bajait néhány idióta begyógyíthatja azzal, hogy tönkrezúzza magát a sziklákon?” Nem szálltam vitába a szakállas, puritán tekintetű törpével, egyrészt mert az ember, ha jót akar magának, nem szít háborút a háziúrral, másrészt mert magam sem igen hittem a dolog magasztos, emberfeletti voltában. Harmadrészt pedig azért, mert ha lelkem mélyén bujkált is valami apró hit, azt mégsem gondoltam soha, hogy a romokban heverő világ – amelynek, úgy éreztem, a romlás nem állapota, hanem létmódja – misztikus partizánakciókkal vagy bármilyen más úton javítható volna.

Feleségem és gyerekem volt, amikor a nálam húsz évvel fiatalabb Bellát megismertem. Min-

dig tudtam, hogy a szellem, legyen bármilyen magasrendű, csak az alkalomra vár, hogy feloldódjon abban a lelki harcban, amely testek birtoklásáért folyik. Ez a szerelem örvénye. A birtokolt testet őrizve azután átadjuk magunkat a közös lelki áradásnak, amely felidézi bennünk a szellem birodalmának közös áramát. Az örvény így zárul körre. Amikor Bellával együtt voltam, a kör szépen zárult. Ő szakította meg, amikor kilépett és menekülni kezdett. Én pedig azért eredtem utána, mert csak ekkor vált bizonyossá: ez a kör az otthonom. És ott, a Kecskék szirtjén állva, fejem felett az égő Holddal, arra gondoltam, hátha kozmikus tágítható ez a szerelemkör. Hátha éppen azok látnak tisztán, akik – magukra véve a természet minden szenvedését, az ember minden bűnét – ledobják magukat.

Az emlékezést az áldozati menet vágta ketté. Szürke, kámszás csuhában megjelentek a hegytetőn az öngyilkosok. Négy-ötszáz fős nézősereg várta a nyolcvanegy halálra szánt embert, döbbenetes csendben.

A tenger, mintha érezné, hogy ajándékot kap, elsimult. Hatalmas tóvá lett, érzékeny, várakozó felületté. A rendfenntartó erőket, akik sorfalat állhattak volna a szakadék szélén, már ki sem vezényelték, így a nyolcvanegy élet akadálytalanul csapódott bele a fekete tükörbe. Minden ugrást üdvrivalgás és taps kísért, utolsó biztatás a lélek madara felé, repüljön csak fel az élet meddőhányójából, legyen tükörképe a test zuhanásának. Némán, ibolyaszürkén gomolygott az égi meddőhányó. Az áldozatot a víz elfogadta. Aki levetette magát, s a hatalmas ütéstől nem halt meg azonnal, az elájult, s a sós víz fojtotta meg.

A nézők mind hazatértek, egyedül maradtam. Néztem a vízen imbolygó testeket, választalan kérdésekkel labdáztam. Hirtelen furcsa, fojtott, öklendező morgást hallottam a víz alól. Eszembe jutott az ősuszonyos idő, az elképzelt lény, amelyet még senki sem látott. Az moroghat így. A szirt pereméhez léptem. És odalent, a savószagú mélyben hihetetlen dolog történt. A holttestek körül furcsa örvények indáztak széjjel. Bugyborékolni, sisteregni kezdett a víz, barna hullámok forogtak körül a lebegő halottakat, aztán valami nagy erő egyenként lehúzta őket a víz alá. Néhány perc múlva üres, sima vízfelszín bámulta az eget.

Őnök most nyilván arra gondolnak, hogy valami tengeri lény nyelte el a testeket. Akkor még én is így hittem. Talán még tetszett is, hogy az őselem, a rettentő időhal láthatóan elfogadta az áldozatot. És talán még büszke is voltam rá, hogy az aktusnak én voltam az egyetlen tanúja. Szinte harmonikus hangulatban tértem haza bérelt szobámba.

A harmónia nem tartott sokáig. Másnap reggel egy Jason Wright nevű újságíró keresett fel, s titokzatos mosoly kíséretében reggelizni hívott az Albatrosz kávéházba: „Ne itt beszéljünk, a falnak is füle van.” Sajtos paffaroni

és algatea: imádtam ezt a kombinációt. Most mégsem tudtam az ízekre koncentrálni. „Ugye, maga is látta tegnap az emberhalászokat?” – szegezte nekem a kérdést Jason. Aztán elmondta, hogy amit én misztikus álmodozásomban időhalszok, vagy legalábbis irdatlan tengeri öslénynek véltem, az valójában egy kísérlet. Amikor az öngyilkosok leugrálnak a szirtől, s a bábész tömeg hazamegy, búvárok jelennek meg, hogy eltakarítsák a testeket. Kötelet kötnek a hullákra, a mélyben várakozó tengeraltjárók csörlői pedig behúzzák azokat, hogy a jól felszerelt, víz alatti mozgó laborban kezdetét vegye a munka. Jól képzett sebészek kiemelik a szívet üregéből, gazdáját pedig visszaengedik a tengerbe. Szívtelen hullákat sodor a víz, amíg nem jönnek a cápák.

Kérdésemre, hogy vajon mire kell ennyi szív, a zszurnaliszta így felelt: „Akik hisznek áldozatukban, azok tiszta lelkek. Az emberhalászok szektája szerint az öngyilkosok szívében az új ember, az új emberiség reménye él. Nyomozásom során kiderítettem, hogy ez a szekta titkos paktumot kötött a kormánnyal: mindazok az elvetemült gonosztevők, akiket a bíróság halálra ítélt, a kivégzésen nem ciángázt kapnak, csak altatót. A többi maga is kitalálhatja. Egyébként azt is megtudtam, hogy más országokban már évtizedek óta folynak ilyen emberjavító kísérletek.”

Elképedve faggatni kezdtem: „Új szívet kapnak a bűnözők? Új életet? És az emlékeiket hogyan törlik ki? Hogyan adnak nekik újakat?” Ő elmagyarázta, hogy erre már régen megvan a technika, csak éppen nem reklámozzák.

Éreztem, hogy erre aludnom kell egyet. Sietve elbúcsúztam újdonsült barátomtól, s hazasiettem. Ahogy a kulcsot betoltam a zárba, belém vágott a felismerés. Megpördült velem a folyosó. „Ezek szerint amit eddig mondtak nekem...” De mielőtt átgondoltam volna a brutális igazságot, elájultam. Állítólag egy részeg vendég talált rám, ő szólt Johann Putzensteinnek.

Hát, ez az emlékfolyam sodort el tegnap az alkonyi kertben. Sokszor végigéltem már a trandeville-i éveket, az emberhalászat történetét, de most, a rajzó álombogarak közt üldögélve talán azért csapott rám ilyen erővel, mert ebben a hangulatban értettem meg, hogy ennek az egésznek, beleértve az én szerepemet is, a végtelen, közömbös, jégsötét univerzumban semmi jelentősége nincs. Hiszen mindannyian, gonoszak és áldozathozók, idealisták és üzletemberek, hobbiból utazók és sebzett szerelmesek, egy tét nélküli, mégis gyönyörű játék részvevői vagyunk.

Hűvösödött. Házikabátomat összehúzza indultam a házba. A szegycsonti heg megint viszketni kezdett, mint a nem létező múltam. Úgy látszik, jön az ősz. ♦♦

Amedeo Modigliani:
Női fej,
1902

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXV. évfolyam, 5. szám. 2016/5.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Őri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6952.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadógazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid György**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon** 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre** és **külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza**

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Somogyi József és tanítványai címmel emlékkiállítás a Vigadóban **B/2**
Szakonyi Károly: Augusztusok **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE Czigány György:
Egy vágató vonat, Hány óra?, Csend elé, Aelia Sabinához, Organum, Chaconne **3-4**
Kenyeres Zoltán:
Egy pillantás Czigány Györgyre **2**
Tóth Éva: Vázlat a 85 éves Czigány Györgyről **2**
Szent István-rend – 2016 **5**
Áder János: Marton Éva és Makkai Ádám laudációja **4-5**
SZÁRSZÓ – 1943: 6-21
Sághy Ildikó: Nem lehetne Új-Guinea a pápuaké? **6-7**
Kodolányi János: Modern mágia **8-9**
A '43-as szárszói konferencia rendje 9
Németh László:
A harmadik oldal **11-13**
Szemelvények az előadások reflexióiból **14-15**
Veres Péter: A föld és a nép **17**
Lexikon a szárszói anyagban szereplő résztvevőkről **18-21**
Feledy Balázs:
Somogyi József kiállításáról **22-23**
Szakonyi Károly:
Olvassuk újra! A költő novellái **24**
Jékely Zoltán:
Magaslati síralomház **24-26**
Ughy Szabina:
Interjú Murányi Sándor Olivérrel **27**
Taxner-Tóth Ernő: Megjegyzések Ignác Rózsa négy regényéhez **28-31**

Gülch Csaba: Megérkeztünk **31**
Várszegi Asztrik: A szellem és a lélek arisztokratája, Esterházy Péter búcsúztatása **32-33**
Szentmártoni János:
Búcsú Oláh Jánostól **33**
Szakonyi Károly:
Nyolcvanéves lenne Lázár Ervin **34-35**
Szeiman Regina:
Modigliani, a bohém élet festője **35**
Alföldy Jenő:
A kiegyesített labirintus **36-37**
Rózsáünnepe **37**
Lakatos Artur: Szerencsés Károly három kötetéről **38-39**
Sághy Ildikó: Az embermentő svájci diplomatáról **40**
Carl Lutz, az elfeledett hős **41-47**
Réfi János versei Faludy Györgyre emlékezve **47**
Seregélyesi János:
Szellemi tehetségeink joga 10. **48-49**
Bertalan Tivadar:
A veréb monológja **50-51**
Falusi Márton: Angyal **50-51**
Végh Attila: Emberhalászok **52-53**
Szeiman Regina:
Szunyoghy András pályaképe **55**
Irodalmi esszépályázat
Kiss Dénes emlékére **56**
Kiállítás a **Pesti Műegylet** történetéről **56**
A Várkert Bazar Testőrpalatájában **B/3**
Modigliani, a bohém élet festője a Magyar Nemzeti Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését előfizetéssel vagy alkalmasszerű támogatással. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára, nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből folyamatosan megküldjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Számunkat Somogyi József munkáival, a Szárszó 1943 című kiadvány archív képeivel, Molnár Edit fotójával, a Carl Lutz, az elfeledett hős dokumentumfilm képeivel, Carl Lutz saját felvételeivel, Szunyoghy András grafikáival, a Nézők és képek Pest-Budán kiállítás képeivel, a Magyar Nemzeti Galéria Modigliani-kiállításának képeivel és a Lyukasóra archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Áder János, 1959
Balogh Edgar, 1906–1996
Bertalan Tivadar, 1930
Bözdödi György, 1913–1989
Czigány György, 1931
Daniel von Aarburg, 1965
Falusi Márton, 1983
Feledy Balázs, 1947

Féja Géza, 1900–1978
Gülch Csaba, 1959
Jékely Zoltán: 1913–1982
Kodolányi János, 1899–1969
Lakatos Artur, 1963
László Gyula, 1910–1998
Marosi Péter, 1920–1998
Németh László, 1901–1975
Réfi János, 1969
Sághy Ildikó, 1941

Seregélyesi János, 1948
Szakonyi Károly, 1931
Szeiman Regina, 1986
Szentmártoni János, 1975
Taxner-Tóth Ernő, 1935
Tóth Éva, 1939
Ughy Szabina, 1985
Várszegi Asztrik, 1946
Veres Péter, 1897–1970
Végh Attila, 1962

Összehangzóan

SZUNYOGHY ANDRÁS PÁLYAKÉPE

Múterem

Szunyoghy András munkássága izgalmas és szerteágazó. Mégis, ha végigtekintünk az életművön, akár csak egy jól megkomponált zeneműnél, az az érzésünk, hogy kerek egész. Foglalkozik sokszorosító grafikával, tervezett már bélyeget, de munkásságának középpontjában az ember és az állat anatómiájának megrajzolása és a tanítás áll. Több mint húsz nyelvre lefordított anatómia-könyvből a világ számos pontján tanulnak. Az idén hetvenedik születésnapját ünneplő grafikusművész életmű-kiállítása volt látható május 18-a és július 3-a között a Vigadóban.

Szunyoghy András a művészet és a tudomány, valamint a tanítás iránt egyaránt elkötelezett családban született. Nagyapja, a festőművész Szunyoghy Farkas a Kecskeméti Református Tanítóképzőben tanított. Édesapja, a zoológusként és Afrika-kutatóként ismertté vált Szunyoghy János szintén tanított természetrajz-földrajz szakos tanárként. Talán nem

véletlen, hogy Szunyoghy András is hasonló életutat választott. A főiskolát megelőzően a Magyar Természettudományi Múzeumban nagyemlős-preparálást tanult. A Képzőművészeti Főiskolán először Kádár György festőosztályába járt, majd két év után átjelentkezett Ék Sándor mester grafikai tanszékére, ahol 1970-ben diplomázott. Szabadúszóként megkapta a Nagy Derkovits-díjat. Tanulmányi út keretében járt Grúziában és Irakban. 1982-ben a Képzőművészeti Szövetség megbízásából sokszorosító grafikai műhelyt rendezett be a Római Magyar Akadémián. Róma mérföldkő volt a művész életében: sok meghatározó barátság, jelentős kiállítás – Firenzében, a Medici Palotában és Assisiben – és a későbbi munkásságot megalapozó döntés: az Állatok Anatómiájának megrajzolása köthető ide. Hat év munka után jelent meg *A ló művészeti anatómiája* című könyv, majd sorra követte a többi: elkészült többek között a kutya, a macska, a sertés, a

majom, a teve és az oroszlán anatómiája is. Az állatok anatómiájának megismerésében dr. Fehér György, az Állatorvos-tudományi Egyetem anatómus tanszékvezetője segített a művésznek, aki több könyvének írója is volt. Nevéhez köthető *A madarak összehasonlító művészeti anatómiája* és számos bélyeg megtervezése: 1996-ban elnyeri *Az év bélyegtervezője* címet. Mindezek után az emberi anatómia sem kerülhetett el, s megszülettek *Az ember művészeti anatómiája*, továbbá a *Nagy rajziskola* című könyvek. Az utóbbi már a legszélesebb közönségnek szól, mivel a szerző vallja, hogy rajzolni bárki megtanulhat. 1989-től nyugdíjazásáig a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola rajztanára volt, mellette 1996 és 2002 között anatómiát tanított az Iparművészeti Egyetemen adjunktusként. 2015-től a Magyar Művészeti Akadémia Iparművészeti és Tervezőművészeti Tagozatának tagja.

♣ Szeyman Regina

Irodalmi esszépályázat „Velünk, vagy ellenünk?”

(Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatása Kiss Dénes költészetére és életére versei és prózái nyomán.)

A Kiss Dénes Emlékbizottság az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából *Velünk, vagy ellenünk?* címmel pályázatot hirdet, amelynek célja, hogy megvilágítsa a közelmúltban elhunyt író, költő, szerkesztő, magyar nyelvkutató és lelkes hazafi '56-os eseményekhez fűződő viszonyát, valamint emlékét ébren tartsa, munkásságát ápolja.

A PÁLYÁZÁS FELTÉTELEI:

- Állampolgársági, végzettségi és életkori megkötés nincs.
- A pályázás díjmentes.
- A pályázó csak saját szellemi termékével pályázhat, amely előzőleg semmilyen formában nem lett közreadva.
- A pályaművek maximális terjedelme szóközzel együtt 5400 karakter (3 gépelt oldal) lehet.
- Kizárólag *próza*i formában megírt pályázatot fogadunk (verset nem).
- A pályaművet a kissdenespalyazat@gmail.com e-mail-címre kell beküldeni.
- A pályázó tudomásul veszi, hogy sikeres pályaművét az irodalmi lapok leközlík.
- A pályázatban a témához kapcsolódó kép is felhasználható (legfeljebb 3 darab, az oldal egynegyedét nem meghaladó méretben).

Beküldési határidő: 2016. október 23. éjféli.

DÍJAK

- I. díj: Japán porcelánváza, oklevél és könyvjutalom
- II. díj: Japán porcelántányér, oklevél és könyvjutalom
- III. díj: Oklevél és könyvjutalom

A zsűri tagjai: Kiss Dániel zsűrielnök (az elhunyt költő fia), Nyíri Péter, A Magyar Nyelv Múzeuma igazgatója, Tusnády László emeritus professor, Piszter Péter, a balatongyöröki Honismereti Kör Egyesület elnöke.

A díjakat postán juttatjuk el a győztesekhez, a díjazottak nevét és pályaművét közzéteesszük.

További információk, ajánlott művek:

<http://kissdenes.gportal.hu/>.

Sikeres pályázást kívánunk!

Kiss Dénes Emlékbizottság

NÉZŐK ÉS KÉPEK PEST-BUDÁN

A PESTI MŰEGYLET TÖRTÉNETE ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZETI NYILVÁNOSSÁG KEZDETEI A 19. SZÁZADBAN

Ligeti Antal: Taormina Szicíliában

A kiállítás május 13-a és augusztus 7-e között volt látható a Várkert Bazár Testőrpalotájában Szvoboda Dománszky Gabriella, Hessky Orsolya és Marosvölgyi Gábor kurátorok rendezésében. A tárlatra a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria mellett számos magángyűjtő kölcsönözte a műveket, így történt, hogy olyan festmények is bemutatásra kerültek, amelyeket eddig még soha nem láthatott a közönség. Szvoboda Dománszky Gabriella (a korszak és a Pesti Műegylet történetének kutatója) elárulta, hogy öt évvel ezelőtt vetődött fel a kiállítás megrendezésének ötlete. A kölcsönzésekhez olyan körülmények voltak szükségesek, mint például a Galéria 19. századi festészet állandó kiállításának felújítás miatti bezárása, vagy a nehezen felkutatható, lappangó művek nagy száma, s ez rámutat arra, hogy mennyi nehézséggel jár egy ilyen, speciális tematikájú kiállítás létrehozása.

A Pesti Műegylet 1839-ben megalapító, lelkes művészetpártoló ifjaknak alig lehetett kiindulási alapjuk, ugyanis akkoriban a képzőművészet a megrendelő, esetleg mecénás és a művész közötti privát ügy volt, s a köznép szeme elől elzártan folyt. A reformkor pezsgő hangulata azonban a nemzeti romantika jegyében a kultúrát, mint a gazdaságot vagy az ipart, ugyancsak a nemzet felemelkedésének alapfeltételeként kezelte. Nem létezett azonban olyan fórum – közgyűjtemények, kiállítások (a Nemzeti Szalon csak 1894-ben alakult) –, ahol az érdeklődő találkozhatott volna képzőművészettel, de a művészképzésnek sem voltak még meg a feltételei: nem volt akadémia; a

Mintarajziskola 1871-es indulása előtt kizárólag külföldön lehetett intézményes keretek között tanulni.

A Pesti Műegylet negyedévszázados működése alatt csaknem száznegyven kiállítást rendezett, ahol nemcsak a kortárs, magyar képzőművészettel, hanem a külföldi mesterek műveivel is találkozhatott az érdeklődő, ami igazi szenzációnak számított a kor közönségének.

A Várkertbazárban rendezett kiállítás mindamellett, hogy bemutatta a Pesti Műegylet munkásságát, arra is törekedett, hogy minél szélesebb metszetét mutassa meg a Pesti Műegylet kiállításain szereplő műtárgyaknak. Így nemcsak a manapság már klasszikusnak számító nagy mesterek (mint Madarász Viktor, Székely Bertalan, Barabás Miklós, Borsos József, Orlai Petrich Soma, Tan Mór, Markó Károly és Ligeti Antal) történelmi tablói, portréit, enteriőrjeit és tájképeit láthattuk, hanem kisebb mesterek műveit is, zsánereket és csendéleteket, amelyeknek már nem mindegyike számít elsőrangúnak. Ezen a kiállításon is szerepeltek külföldi nagyságok (Carl Rahl, Friedrich von Amerling és August von Pettenkofen), akiktől a magyarok eltanulhatták külföldön a mesterséget, s példaképként jártak előttük. A tárlaton azok a műlapok is bemutatásra kerültek, amelyeket évente gyártottak és adtak ajándékba a pártoló tagoknak.

A kiállításon a magyar művészeti nyilvánosság, a műkereskedelem és a műkritika születésének folyamata mellett azt az utat is megismerhettük, amellyel a magyar festészet behozta lemaradását a Nyugathoz képest.

☛ (Szeiman)

1

3

2

6

1. Dubufe, Édouard Louis (1819–1883):
Andrassy Gyula, 1853
2. Markó Károly, id.: Itáliai táj akvadukttal és szivárvánnyal, 1838
3. Borsos József:
Libanoni emír, 1843
4. Haan Antal (1827–1888):
Judit és Holofernéz, 1853
5. Orlai Petrich Soma (1822–1880): Zách Felicián, 1860 körül
6. Markó Károly, id.: Asszonyok a kútnál (Kigyóölők), 1836

4

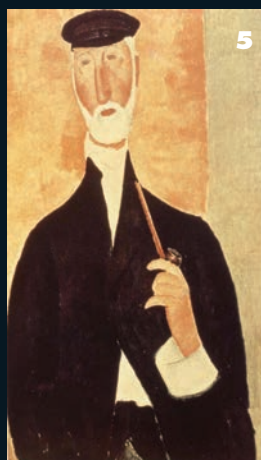

5

MODIGLIANI, A BOHÉM ÉLET FESTŐJE

A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN

Cikkünk a 35. oldalon

1. Paul Guillaume, Novo Pilota, 1915
2. Nő sárga ruhában, 1918
3. Ülő akt inggel, 1917
4. Leopoldo Orowski portréja, 1917
5. Férfi pipával
6. Jeanne Hébuterne, 1919
7. Csellista, 1909

